

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УРСР
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ
ЗВІТНО-НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
КАФЕДР ІНСТИТУТУ
(25—26 березня 1964 р.)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УРСР
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

На правах рукопису

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ
ЗВІТНО-НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
КАФЕДР ІНСТИТУТУ
(25—26 березня 1964 р.)

НБ ПНУС

bn4117

Друкуються за постановою вченої ради інституту.

Головний редактор — доцент І. Н. Побережний.

Члени редколегії:

Г. К. Потоцький, доцент, кандидат історичних наук.

В. М. Носолюк, доцент, кандидат педагогічних наук.

В. П. Зарвний, кандидат фізико-математичних наук.

П. Г. Нісонський, доцент, кандидат філологічних наук.

Е. О. Гришин, кандидат педагогічних наук.

В. М. Городівський, старший викладач.

В. Л. Ткачук, зав. кабінетом мови.

80 4917

СЕКЦІЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК

Г. К. ПОТОЦЬКИЙ

ПРО ЗНАЧЕННЯ РІШЕНЬ ЛИСТОПАДОВОГО ПЛЕНУМУ ЦК КПРС ДЛЯ ПЕРЕТВОРЕННЯ ПРОГРАМИ ПАРТІЇ В ЖИТТЯ

1. Постанова листопадового Пленуму ЦК КПРС 1962 року «Про розвиток економіки СРСР і перебудову партійного керівництва народним господарством» ґрунтується на глибокому марксистсько-ленінському аналізі стану розвитку народного господарства, на зростаючій ролі Комуністичної партії на сучасному етапі. Пленум розробив заходи історичної ваги. Насамперед, про об'єктивну необхідність перебудови партійних органів знизу доверху за виробничим принципом.

2. В основу своєї роботи Пленум поклав рішення XXII з'їзду КПРС і Програму партії, де говориться, що одним з першорядних завдань партії є даліше поліпшення керівництва народним господарством¹, а також настанови В. І. Леніна про організацію такого управління державою, коли переважного значення набуває економіка, господарська справа².

3. Головне значення рішень листопадового Пленуму ЦК КПРС полягає в тому, що перебудова партійних органів за виробничим принципом дасть можливість забезпечити конкретне керівництво промисловістю і сільським господарством, зосередити сили партії і всього народу на вирішенні головного завдання — створенні матеріально-технічної бази комунізму і вихованні нової людини.

¹ Програма КПРС, стор. 210, Держполітвидав УРСР, К., 1962 р.

² Див. В. І. Ленін. Очередные задачи Советской власти (главы первоначального варианта статьи), «Коммунист», 1962, № 14, с. 5.

4. Перехід до нових форм партійного керівництва є дальшим логічним розвитком ленінського курсу, прийнятого ХХ з'їздом КПРС. Після ХХ з'їзду партія провела велику роботу по усуненню хиб у керівництві народним господарством, які були властиві відомчо-бюрократичним формам керівництва, що склались в період культу особи Сталіна, відновила ленінський стиль керівництва народним господарством, привела у відповідність з вимогами сучасних завдань його розвитку партійне керівництво.

Листопадовий Пленум глибоко розкрив значення виробничого принципу в діяльності партійних організацій, їх цілеспрямованості. Партійні організації зможуть повніше і ширше привести в дію нові могутні резерви соціалістичної економіки — резерви, які криються в творчій енергії і ініціативі трудящих мас.

5. Нова організаційна структура партійних органів матиме велике значення для проведення єдиної технічної політики в галузях народного господарства, впровадження найновіших досягнень науки, техніки і передового досвіду в промисловості, будівництві і сільському господарстві. Побудова партійних органів за виробничим принципом створює більш сприятливі умови для правильного підбору кадрів, розстановки комуністів на виробництві, кращої організації контролю за виконанням директив партії і уряду. В постанові Пленуму підкреслюється: «Темпи розвитку народного господарства країни залежать головним чином від трудових зусиль мільйонів, від уміння організувати перетворення в життя політики партії, планів господарського будівництва». Партія, її Центральний Комітет зосереджують зусилля на перетворенні в життя Програми КПРС. Усі помисли партії, її організаторська і ідеологічна робота спрямовані до творення і тільки до творення, до побудови комунізму. Ці високі цілі нашої партії, нашого народу ще раз яскраво продемонстрував листопадовий Пленум ЦК КПРС.

Г. К. ПОТОЦЬКИЙ

БОРОТЬБА ПРОТИ БУРЖУАЗНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ — ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИЙ ОБОВ'ЯЗОК БРАТНІХ КОМУНІСТИЧНИХ І РОБІТНИЧИХ ПАРТІЙ

1. Піклування про постійне зміцнення марксистсько-ленінської єдності комуністичного руху і згуртування соціалістичних країн — найвищий інтернаціональний обов'язок братерських комуністичних партій. Недопущення будь-яких дій, що можуть підірвати інтернаціональну єдність міжнародного ко-

муністичного руху і особливо братню єдність між соціалістичними країнами, являє собою вирішальну умову успіхів в історичному наступі комунізму проти імперіалізму і його ідеології антикомунізму.

2. Імперіалістичні агресори, насамперед американський імперіалізм, в умовах нового співвідношення сил на міжнародній арені не в змозі подолати згуртованості соціалістичної співдружності силою зброї. Тому головну ставку вони роблять на підриг єдності країн світової соціалістичної системи і комуністичного руху, пускаючи в хід буржуазний націоналізм. «Основна політична й ідеологічна зброя, — підкреслює Програма КПРС, — яку використовують міжнародна реакція і рештки внутрішніх реакційних сил проти єдності соціалістичних країн — націоналізм. Прояви націоналізму і національної обмеженості не зникають автоматично після встановлення соціалістичного ладу. Націоналістичні передсуди й залишки колишнього національного розбрату—це та сфера, де опір соціальному прогресові може бути найбільш тривалим і упертим, запеклим і підступним»¹.

В той же час буржуазний націоналізм є одним з головних джерел різних ревізійністських, догматистських і сектантських концепцій в комуністичному русі.

Марксистсько-ленінські партії ведуть непримиренну боротьбу на два фронти — як проти ревізійнізму, так і проти догматизму та сектантства, виконуючи свій інтернаціональний обов'язок перед робітничим класом і трудящими всього світу.

3. Питання про зміцнення єдності міжнародного комуністичного руху завжди стояло в центрі уваги марксистсько-ленінських партій, але в теперішній час це питання постало з особливою гостротою. В зв'язку з цим ЦК КПРС проявив ініціативу, спрямовану на подолання існуючих незгод в комуністичному русі. Пропозиції ЦК КПРС були викладені в промові М. С. Хрущова на VI з'їзді СЄПН, в редакційній статті «Правди» від 10 лютого 1963 року, а також в листі ЦК КПРС Центральному Комітету КПК від 21. II. 63 року.

ЦК КПРС підкреслює: «коли оцінити становище, яке склалось з точки зору історичних перспектив розвитку світового соціалізму, не можна не прийти до висновку, що те загальне, головне, що об'єднує КПРС, КПК, всі марксистсько-ленінські партії, незмірно вище і значиміше, ніж незгоди, які є. Нас згуртовує єдність класових інтересів пролетаріату, трудящих всього світу, велике марксистсько-ленінське вчення»².

¹ Програма КПРС, Держполітвидав УРСР, К., 1962, стор. 59.

² «Правда» від 14. III. 63 р. «Лист ЦК КПРС ЦК КПК».

4. Комуністичний рух несе в собі джерела єдності і згуртованості. Об'єднує марксистсько-ленінські партії історична відповідальність за долю світової соціалістичної системи і справу миру і прогресу в усьому світі. Вирішальним фактором в цьому відношенні є будівництво комунізму в СРСР і перетворення світової соціалістичної системи в індустріальний центр світу, новий тип відносин між народами в соціалістичних країнах утверджується уже тепер на віки¹.

5. Для комуністичних партій при всіх умовах непорушним принципом і священним обов'язком є виховання трудящих мас кожної країни в дусі глибокої інтернаціональної солідарності і соціалістичної співдружності. Незгоди в деяких ідеологічних і тактичних питаннях, що виникають між комуністичними партіями, не повинні бути використані як джерело для розпалювання націоналістичних почуттів, недовір'я і ворожнечі між соціалістичними народами. Виховання мас в дусі ленінської непримиренності до проявів націоналізму означає на ділі боротись за інтернаціональну єдність і згуртованість народів світової соціалістичної системи.

Т. П. ІВАНОВ

**ЛИСТОПАДОВИЙ ПЛЕНУМ ЦК КПРС (1962 р.)
ПРО ЗНАЧЕННЯ ПРИБУТКУ В НАРОДНОМУ
ГОСПОДАРСТВІ СРСР**

Листопадовий Пленум ЦК КПРС підкреслив необхідність термінового вирішення ряду актуальних економічних проблем.

Серед них значне місце відводиться питанню про прибуток. Це пояснюється тим, що в світлі економічних завдань, які висунуто в Програмі КПРС, забезпечення високої рентабельності роботи промислових підприємств має першочергове значення.

Прибуток в умовах соціалістичного господарства за своїм значенням і змістом відрізняється від прибутку при капіталізмі. Відомо, що одержання монополю високого прибутку є метою капіталістичного виробництва, джерелом наживи багатіїв. «Норма прибутку, — писав Маркс, — це рушійна сила капіталістичного виробництва, виробляється тільки те і постільки, що і посільки можна виробляти з прибутком».

Прибуток в соціалістичних країнах утворюється трудя-

¹ Див. промова М. С. Хрущова на VI з'їзді СЄПН, «Правда» від 17. I. 1963 р.

щими в процесі колективної праці і використовується в їх інтересах.

В економіці СРСР прибуток передусім має важливе значення як джерело бюджетних доходів. Так, по бюджету на 1963 рік з загальної суми прибутку 35,7 млрд. крб., яку передбачено одержати від народного господарства, 26,1 млрд. крб. заплановано відрахувати в державний бюджет, що становить 28,1% усіх доходів замість 9,2% в 1950 році.

Крім цього, прибуток використовується на капітальні вкладення підприємств, поповнення оборотних коштів, розвиток економіки.

В 1963 році на ці потреби підприємств передбачено використати близько 10 млрд. крб., або $\frac{1}{3}$ від усієї суми прибутку.

Фінансування господарства за рахунок власного нагромадження має велике значення як метод зміцнення госпрозрахунку і підвищення матеріальної заінтересованості колективів підприємств у підвищенні рентабельності виробництва. З прибутку підприємств відраховуються кошти для преміювання переможців у соцзмаганні і у фонд підприємства. Урядом встановлено, що:

1. До 40% фонду підприємств повинно використовуватися на індивідуальне преміювання, поліпшення культурно-побутового обслуговування робітників, придбання путівок в будинки відпочинку і санаторії, для надання робітникам одnorазової допомоги.

2. Не менше 40% використовується на житлове і культурно-побутове будівництво для трудящих, на ремонт житла.

3. 20% — на впровадження нової техніки, розширення виробництва і модернізацію устаткування.

Як бачимо, близько 80% фонду йде на поліпшення побутових умов життя самих трудящих. І це ще більше посилює у них матеріальну зацікавленість в хорошій роботі підприємства, в досягненні таких показників, які дають право на створення фонду підприємства.

Прибуток в СРСР є показником технічної і організаційної раціональності ведення господарства. За соціалістичним прибутком стоять тонни збереженої сировини, матеріалів, зростання продуктивності праці, економія робочого часу, поліпшення використання виробничих потужностей і т. ін.

Виходячи з цього, прибуток в СРСР є важливим джерелом соціалістичного відтворення.

В доповіді про Програму КПРС М. С. Хрушов говорив: «Ми повинні піднести значення прибутку, рентабельності. В інтересах найкращого виконання планів треба дати підпри-

емству більше можливостей розпоряджатись прибутком, ширше використовувати його для заохочення хорошої роботи свого колективу, для розширення виробництва».

Отже, роль прибутку повинна і в майбутньому підвищуватись як невід'ємна ланка нашого госпрозрахункового механізму.

Т. А. ОМЕЛЬЧЕНКО

ЖІНКИ ПРИКАРПАТТЯ В БОРОТЬБІ ЗА ПЕРЕТВОРЕННЯ В ЖИТТЯ РІШЕНЬ ПАРТІЇ (1961—62 рр.)

Радянський народ своєю героїчною працею втілює в життя грандіозну Програму комуністичного будівництва, прийнятту XXII з'їздом КПРС, здійснює завдання створення матеріально-технічної бази комунізму. Рішення березневого і листопадового Пленумів ЦК КПРС займають видатне місце в житті Комуністичної партії і радянського народу. Всю увагу і зусилля партія спрямовує на вирішення завдань комуністичного будівництва, на підвищення виробництва промислової і сільськогосподарської продукції.

За роки Радянської влади невідомо змінилося життя на Прикарпатті. Величезний ріст економіки, культури, ріст матеріального добробуту народу здійснено під керівництвом Комуністичної партії і при активній участі широких мас трудящих. Великий вклад в справу дальшого розвитку сільського господарства внесли радянські жінки. Багато з них стали ініціаторами організації соціалістичного змагання за збільшення виробництва зерна, цукрових буряків, картоплі, овочів, молока та інших сільськогосподарських продуктів.

В області широко розгорнулося змагання за звання колективів і ударників комуністичної праці в сільському господарстві. На 1 січня 1963 року змагалися за звання комуністичної праці 311 колективів, якими охоплено 9.480 чол. Присвоєно це звання 49 колективам, де працює 1394 чол. За звання ударників комуністичної праці змагалося 857 чол., присвоєно це звання — 274 чол. Зараз в школах передового досвіду навчається понад 12 тисяч чол.

Заклик Героя Соціалістичної Праці Надії Григорівни Заглади «Бережіть честь хлібороба» знайшов гарячий відгук в серцях мільйонів радянських людей, в тому числі і серед жінок нашої області. Самовідданою працею вони здійснюють історичні рішення березневого і листопадового Пленумів ЦК КПРС і грудневого Пленуму ЦК КПУ.

Багато жінок стали передовиками сільського господарства, маяками колгоспів, на які рівняються всі колгоспники.

Одним з таких маяків є колгосп ім. Ів. Франка Городенківського виробничого управління (голова колгоспу — депутат Верховної Ради УРСР Хромичева С. Й.). В 1962 році колгосп зібрав найвищий врожай зернових в області — 31,4 цнт з га на площі 1557 га, кукурудзи — по 51,3 цнт з площі 350 га, гороху — по 29,8 цнт з площі 35 га. С. Й. Хромичева починала свою роботу в колгоспі з ланкової, завжди вирощувала високі врожаї, була прикладом для інших колгоспниць. Уряд високо оцінив сумлінну працю С. Й. Хромичевої і нагородив її орденом Леніна та орденом Трудового Червоного Прапора. За вирощування високих врожаїв прославилися ланки Героїв Соціалістичної Праці тт. Яремійчук М. О., Лозиняк М. Я. та ланкових Гомули О. М., Воробець М. М., Костюшко А. Ф., Хованець М. М., які з року в рік вирощують врожаї цукрових буряків по 400 і більше цнт з га. Ланки кукурудзководів Вівчарук О. М. (ланкова колгоспу ім. Шевченка Городенківського виробничого управління), Лукань Г. І. (к-п ім. Черемшини Косівського виробничого управління), Мудрої Н. І. та інших вирощують врожаї зерна кукурудзи по 80—110 цнт з га і зеленої маси по 1300 цнт. Ще кращих показників добилися славні доярки колгоспів. Доярка колгоспу «Маяк» Городенківського виробничого управління Шабат Н. П., Герой Соціалістичної Праці, надоїла в середньому від кожної корови по 5010 кг молока; доярка колгоспу імені Я. Галана цього ж виробничого управління Ферлей М. П., Герой Соціалістичної Праці, надоїла по 4365 кг молока; доярка колгоспу імені Леніна Богородчанського виробничого управління Борин Т. М., депутат Верховної Ради УРСР, надоїла по 4005 кг молока та ін. Свинарки колгоспу «Шлях до комунізму» Калуського виробничого управління Герасимів, колгоспу «Нове життя» Галицького виробничого управління Найдич Г. І., колгоспу імені XXI з'їзду КПРС Богородчанського виробничого управління Кардаш О. М. одержали по 25—30 поросят від кожної свиноматки.

Патріотичний почин трудівників сільського господарства Усть-Лабинського виробничого управління Краснодарського краю, схвалений ЦК КПРС, знайшов гарячий відгук у хліборобів і тваринників Прикарпаття. Наслідуючи почин сільських трудівників Кубані, колгоспники нашої області дали слово одержати в цьому році з кожного га не менше як по 23—24 цнт всіх зернових, в тому числі по 50 цнт зерна кукурудзи, виробити по 330 цнт молока на кожні 100 га сільськогосподарських угідь, по 75 центнерів м'яса на 100 га угідь орної землі.

Велику долю в піднесенні виробництва сільськогосподар-

ських продуктів відіграють партійні комітети виробничих управлінь. Минув рік, як після березневого Пленуму ЦК КПРС перебудована система керівництва сільськогосподарським виробництвом, створені колгоспно-радгоспні виробничі управління. Після листопадового Пленуму ЦК КПРС проведена робота по перебудові партійних органів, створені партійні комітети виробничих колгоспно-радгоспних управлінь і промислово-виробничі (зональні) партійні комітети на Прикарпатті.

Хоча строк минув малий, але перебудова партійного керівництва господарством показала вже позитивні наслідки. Парткоми стали центром політичного і організаційного керівництва, вихователями і організаторами мас.

І. Н. ПОБЕРЕЖНИЙ

СОЦІАЛІСТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ НА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНІ в 1939—1941 рр.

Встановлення і зміцнення радянської влади в західних областях України і возз'єднання їх з УРСР принесло довгождану волю трудящим, відкрило перед ними шлях до нового життя — шлях до комунізму. Трудящі цих областей вже в довоєнні роки домоглися під керівництвом Комуністичної партії в братній сім'ї народів СРСР значних успіхів у соціалістичному будівництві. Це яскраво видно на прикладі Івано-Франківської області.

В перші дні визволення тут був ліквідований польський окупаційний режим і створено соціалістичний державний апарат: обласне тимчасове управління, 10 повітових тимчасових управлінь у містах, 119 волосних і 915 делянських комітетів у селах.

Згідно з Законом про входження Західної України до складу УРСР, прийнятим на прохання Народних Зборів Західної України, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 4 грудня 1939 р. була утворена Станіславська область, а указом Президії Верховної Ради УРСР від 17 січня 1940 р. в західних областях, за прикладом східних областей України, була запроваджена єдина форма адміністративного управління. В області створено 2 міські Ради депутатів трудящих обласного підпорядкування, а в районних — 10 селищних і 720 сільських Рад депутатів трудящих.

Вже в перший період (від визволення до Народних Зборів і возз'єднання Західної України з УРСР) були здійснені корінні революційні перетворення: встановлено робітничий контроль над виробництвом, проведено розподіл колишньої

поміщицької і монастирської землі, ліквідовано феодальні пережитки і кріпосницькі форми експлуатації трудящих, знищено національний гніт, скасовано панування церкви, жінкам надано рівні права з чоловіками, проведено повну демократизацію всього політичного життя, налагоджено нормальну роботу шкіл, лікарень тощо. Проведенням в життя цих заходів були підірвані основи панування експлуаторських класів і створено передумови для прискорення процесу соціалістичної перебудови. Виконання рішень Народних Зборів і наступних постанов партії і уряду забезпечило зародження і зміцнення нових, соціалістичних форм господарства, утвердження соціалістичних виробничих відносин в народному господарстві.

Організатором і натхненником боротьби трудящих за соціалістичну перебудову господарського і культурного життя в західних областях УРСР була Комуністична партія. ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У з перших же днів визволення Західної України направили сюди досвідчених партійних працівників для надання допомоги місцевим кадрам. На час першої обласної партійної конференції, яка відбулась 24—25 квітня 1940 р., в області вже було створено 221 партійну організацію, які об'єднували в своїх рядах 1824 членів і кандидатів партії.

Обласна партійна організація, зміцнюючи радянську владу на місцях, проводила велику роботу по вихованню і висуненню місцевих кадрів на партійну і радянсько-господарську роботу. На керівну роботу було висунуто чимало активних діячів революційного підпілля, колишніх членів КПЗУ — С. Букатчука, В. Столярчука, М. Підлітейчука, К. Козловського, В. Паркулаба і багатьох інших. Слід відзначити, що помилковий розпуск в 1938 р. Виконкомом Комінтерну КПП і її складової частини КПЗУ утруднював поновлення рядів КПРС за рахунок членів КПЗУ як самої революційної частини місцевого населення. Однак необхідно в зв'язку з цим підкреслити, що ЦК КП(б)У в своїх постановках звертав увагу партійних організацій на те, щоб вони в кожному конкретному випадку уважно і чуйно ставились до колишніх членів КПП і, зокрема, КПЗУ. В квітні 1941 р. була прийнята постанова Політбюро ЦК КП(б)У про перевод у члени ВКП(б) колишніх членів КПП, КПЗУ, КПЗБ і відновлення їх партійного стажу.

Велику діяльність розгорнула обласна партійна організація по створенню комсомольських, профспілкових, кооперативних, спортивно-оборонних та інших громадських організацій. До середини квітня 1940 р. в області було створено 550

профспілкових організацій, що об'єднували 27487 членів, 178 комсомольських організацій з кількістю комсомольців 1531.

Важливою подією в житті трудящих західних областей України були вибори до Верховних Рад СРСР і УРСР 24 березня 1940 р. Вони пройшли як всенародне свято: до виборчих урн з'явилося 98,95% всіх виборців області, з них 97,6% голосували за кандидатів блоку комуністів і безпартійних.

Комуністична партія, виходячи з ленінської національної політики, яка вимагає знищення фактичної нерівності націй, забезпечення їх всебічного розвитку, взяла курс на індустріалізацію західних областей. Одним з першочергових заходів у здійсненні цього завдання була націоналізація великої промисловості, банків, транспорту, перехід від робітничого контролю до державного управління виробництвом. В 1940 р. в області було націоналізовано, відбудовано і пущено в дію 250 промислових підприємств, здано в експлуатацію 11 нових нафтових свердловин і реконструйовано 115 старих, створено 18 райпромкомбінатів, які об'єднали 143 підприємства. На розвиток народного господарства області в 1940 р. було асигновано 158550 тис. крб. Велику допомогу подали братні радянські республіки кадрами спеціалістів, технічним устаткуванням тощо. Лише з Баку прибуло на Прикарпаття 270 спеціалістів.

Ще більш швидкими темпами розвивалась промисловість в 1941 р. Ряд промислових підприємств, будівництво яких розпочалось в 1940 р., мав увійти в дію в 1941 р. (взуттєва і швейна фабрики в Станіславі, взуттєва і валяльна фабрики в Тисмениці і ін.). В 1941 р. розпочалось будівництво газопроводу Калуш—Станіслав, сажового заводу та ряду інших підприємств. На капітальне будівництво в області на 1941 р. було асигновано 131 млн. крб. Поряд з державною промисловістю великого значення надавалось розвитку кооперативної промисловості.

Швидкими темпами розвивались в області на оновленій технічній базі нафтова, лісова, газова, хімічна, вугільна, харчова і легка галузі промисловості, ліквідовано безробіття, зростав робітничий клас з місцевого населення, на підприємствах був встановлений 8-годинний робочий день.

Величезні зміни сталися і в сільському господарстві. Вирішальну роль у перебудові соціально-економічних і політичних відносин на селі відіграла націоналізація землі, яка створила сприятливі умови для переходу на соціалістичний шлях розвитку сільського господарства. Проводячи в життя рішення Народних Зборів Західної України, Радянська влада пе-

редала трудовому селянству області понад 200 тис. землі, конфіскованої у поміщиків, монастирів, осадників. Трудяще селянство області одержало 14508 коней і волів, 15188 корів, велику кількість реманенту, хліба тощо, державні кредити. Воно було звільнене від численних податків, кабальних боргів поміщикам та куркулям, від арендних платежів за землю. Обласна партійна організація провела за участю широких народних мас ряд заходів по обмеженню куркульства.

На початку 1940 р. в області було створено 25 МТС і 11 радгоспів, діяльність яких переконливо демонструвала переваги крупного колективного господарства над дрібним одноосібним.

Партійні організації розгорнули велику організаторську і масово-політичну роботу на селі по створенню колгоспного ладу. На 25 січня 1940 р. в області вже було 24 колгоспи, а до кінця 1940 року було подано 4016 заяв про бажання вступити до колгоспів. Добрі наслідки господарювання перших колгоспів, екскурсії селян в колгоспи своєї області і східних областей України, велика масово-політична і організаторська робота партійних організацій — все це переконувало трудяще селянство в тому, що єдино правильний шлях розвитку сільського господарства й піднесення добробуту селян є шлях колективного господарювання. Колгоспний рух, переборюючи жорстокий опір куркульства та його агентури — українських буржуазних націоналістів, набирав все більшого розмаху. Напередодні Великої Вітчизняної війни в області було створено 295 колгоспів, в яких об'єдналося 24740 бідняцьких і середняцьких господарств, 51972 га орної землі, що становило 10,8% до загальної посівної площі в області, а до селянських господарств — 12,8%. Крім того, було створено 238 ініціативних груп, які об'єднували 4224 бідняцьких і середняцьких господарств з кількістю землі 4669 га.

Великі зміни сталися і в культурному житті області, де в дорадянський час 70% населення було неписьменним. З перших же днів встановлення радянської влади тут було проведено реорганізацію шкіл відповідно до діючої в СРСР системи народної освіти, у всіх школах запроваджено безплатне навчання рідною мовою, створено 1139 шкіл і 270 груп по ліквідації неписьменності і малописьменності. Крім масових загальноосвітніх шкіл, було відкрито 10 середніх спеціальних учбових закладів, 6 училищ трудових резервів, учительський інститут. Створена народна мережа культурно-освітніх закладів: клуби, театри, музеї, бібліотеки, будинки культури.

Радянська влада провела велику роботу по охороні здоров'я трудящих. В дорадянський час в колишньому Стані-

славському воєводстві не існувало державної системи безплатного лікування. По всій території воєводства було лише 6 невеликих стаціонарів на 175 ліжок. Напередодні Великої Вітчизняної війни в області працювали 354 медичних заклади на 2204 ліжка.

Трудящі Івано-Франківщини, як і всіх західних областей Радянської України, успішно розгортали соціалістичне будівництво, яке було перерване віроломним нападом гітлерівської Німеччини на Радянський Союз. Після переможного закінчення Великої Вітчизняної війни трудівники області відновили роботу по створенню соціалістичної економіки і культури, досягли великих успіхів і спрямовують зусилля на те, щоб перетворити в життя грандіозні накреслення Програми партії по будівництву комуністичного суспільства в нашій країні.

О. П. СЬОМА

ПРОГРАМА КПРС ПРО ЄДНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО РОБІТНИЧОГО РУХУ

Міжнародний революційний рух робітничого класу, який нагромадив величезний досвід боротьби проти імперіалізму, знаходиться тепер на новому піднесенні. Він став ідеологічно більш зрілим, організаційно більш згуртованим. Світова соціалістична система своїм прикладом революціонує уми трудящих капіталістичних країн і запалює їх на боротьбу проти імперіалістичної реакції. Все ж, як і раніше, робітничий клас капіталістичних країн не подолав розколу своїх рядів. І це є головною перешкодою на його шляху до соціалізму.

Поряд з найчисленнішим промисловим пролетаріатом є ще сільськогосподарський, конторсько-банківський пролетаріат, пролетаріат розумової праці. Це треба мати на увазі, коли йдеться про боротьбу за єдність робітничого класу. На жаль, в нашій літературі по міжнародному робітничому руху більше висвітлюються політичні ознаки, належність робітників до партій і ще мало розкривається їх соціально-економічний стан.

За розв'язання яких проблем сприяє боротьба єдності робітничого класу на даному етапі? Глибоку і вичерпну відповідь на це питання дають такі всесвітньоісторичні документи як Заява наради представників комуністичних і робітничих партій і Програма КПРС. В Програмі КПРС чітко визначений головний ворог робітничого класу і всіх трудящих мас капіталістичних країн. В ній зазначено: «головний во-

рог робітничого класу — капіталістичні монополії. Це також головний ворог селянства, ремісників і інших дрібних власників міста, більшості службовців та інтелігенції і навіть частини середніх капіталістів»¹.

Таке визначення головного ворога має не лише теоретичне, але й велике практичне значення для братських комуністичних партій, бо вони відповідно до цього виробляють свою тактику, знаходять відповідних союзників робітничого класу і визначають форми боротьби.

Єдність робітничого класу вивкується насамперед в антиімперіалістичній боротьбі. Основним питанням сучасності є питання про війну і мир, і єдиним джерелом воєнної небезпеки є імперіалізм. З боротьбою за соціалізм тісно зв'язана боротьба за збереження і розширення демократичних свобод, боротьба за поліпшення матеріального рівня трудящих та інші форми, які і допомагають зміцнювати єдність робітничого класу, трудящих мас.

Виникає питання: чи боротьба за мир, боротьба проти монополій і війни не відсуває на задній план питань боротьби робітничого класу за соціалістичну революцію. Це одне з важливих питань, по якому тепер виявилися суперечності між окремими комуністичними партіями. І на це питання недвозначно і чітко дає відповідь Програма КПРС. В ній говориться, що загальнодемократична боротьба проти монополій, проти війни не віддаляє соціалістичну революцію, а, навпаки, наближає її. «Боротьба за демократію — складова частина боротьби за комунізм»².

Це тому, що, по-перше, чим глибший демократичний рух, тим більше підвищується рівень політичної свідомості мас, тим очевидніше стає для них, що тільки соціалізм відкриває їм шлях до справжньої свободи і добробуту. В наш час, коли соціалістична система стає вирішальним фактором у розвитку людства взагалі, не можна йти вперед, не ідучи до соціалізму. По-друге, в процесі боротьби за демократію розвиваються право-соціалістичні, реформістські ілюзії. Чимало соціал-демократів тепер побачили, нарешті, прямий зв'язок між мілітаризацією країн НАТО і все більш нахабним зазіханням монополій на буржуазну демократію.

Досвід міжнародного робітничого руху свідчить про те, що на шляху єдності робітничого класу стоять дві основних перешкоди: по-перше, антикомунізм, під вплив якого попадає чимало керівників робітничих і демократичних партій, профспілок, і, по-друге, сектантство, догматизм, який вкорі-

¹ Програма КПРС, стор. 32.

² Програма КПРС, стор. 33.

нився в деяких комуністичних і робітничих партіях. Тому догматизм і сектантство все більше висуваються як серйозна небезпека в світовому комуністичному русі. Комуністичні і робітничі партії приділяють немалу увагу переборенню цих перешкод.

Г. І. МІХЕЄВ

XXII З'їзд КПРС ПРО ЗМІСТ І ФОРМИ ІДЕОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ В ПЕРІОД РОЗГОРНУТОГО БУДІВНИЦТВА КОМУНІЗМУ

XXII з'їзд КПРС і прийнята на ньому Програма партії визначили шляхи будівництва комуністичного суспільства в нашій країні. В Програмі КПРС дано економічне, філософське і політичне обґрунтування завдань комуністичного будівництва.

Створення матеріально-технічної бази комунізму, формування комуністичних суспільних відносин і виховання нової людини — це триєдине завдання, в якому діалектично взаємозв'язано і взаємообумовлено вирішення всіх завдань комуністичного будівництва.

XXII з'їзд партії поставив величне завдання — забезпечити свідому, творчу участь всіх трудящих в будівництві комуністичного суспільства. Партія виходить з ленінських вказівок про неухильне зростання ролі історичної творчості народних мас. Комунізм будується для народу і є справою рук народу. Тому в будівництві комуністичного суспільства зростає роль ідеологічної роботи в створенні достатку матеріальних і духовних благ.

Ці завдання наповнили більш глибоким змістом всю ідеологічну роботу партії і відповідне удосконалення давно відомих форм і сприяли старанному шуканню нових її форм.

Глибоке роз'яснення трудящим Програми КПРС, яка озброїла партію і весь народ великим планом боротьби за повне торжество комунізму, вимагає від партійної пропаганди не просто озброювати знаннями основних положень наукового комунізму, вироблених класиками марксизму-ленінізму, але й показувати, як ці положення творчо розвинуті в Програмі КПРС і роз'яснювати, як вони повинні бути втілені в життя.

Новий зміст партійної пропаганди вимагає удосконалення старих форм партійної освіти і створення нових форм озброєння трудящих глибоким розумінням економічного, політичного і філософського обґрунтування Програми КПРС і розумінням того, як іде процес переростання соціалізму в

комунізм, а також практичних завдань у прискоренні цього об'єктивного процесу.

Розширення завдань і поглиблення змісту ідеологічної роботи відповідно вплинуло на зміни в елементах змісту форм агітаційно-масової роботи, культурно-освітньої роботи, а також зміни в завданнях і методах роботи культурно-освітніх закладів.

Робота агітаторів і агітколективів стала більш конкретною і цілеспрямованою, що благотворно впливає на вирішення завдань комуністичного будівництва кожним підприємством, радгоспом і колгоспом. В агітаційно-масову і політичну роботу серед трудящих включаються все ширше передовики і новатори виробництва.

Наша партія виробила і продовжує удосконалювати всю систему ідейного впливу на маси, систему їх комуністичного виховання.

Радянська школа, система вищої освіти, суспільна наука, література, мистецтво, преса, радіо, телебачення, заклади культури і інші ділянки ідеологічного фронту знаходяться завжди в центрі уваги ЦК КПРС і всієї партії. Свідченням цього є зустріч керівників партії і уряду з діячами літератури і мистецтва 7 і 8 березня 1963 року і виступ М. С. Хрущова по питаннях ідейності і художньої майстерності в радянській літературі.

В. П. БОНДАРЕНКО

БАТЬКИ ЯК НОСІЇ КОМУНІСТИЧНИХ ІДЕАЛІВ

1. Історичні рішення XXII з'їзду КПРС, нова Програма партії викликали небувале піднесення політичної і трудової активності серед трудящих.

Горді своєю метою, радянські люди з величезним завзяттям ведуть битву за комунізм. У цій битві надзвичайно важливе значення має виховання всіх людей в дусі комуністичних ідеалів. Під ідеалом ми розуміємо перш за все відображення дійсності, але відображення своєрідне, істотно відмінне від таких форм відображення, як відчуття, сприймання, уява, поняття, судження, умовивід та інше. Основна різниця полягає в тому, що ідеал зовсім не обов'язково є відображенням того, що є в дійсності тепер. Частіше він відображає те, що може бути або повинне з'явитись у відповідності із закономірностями суспільного розвитку. Ідеал безумовно може бути відображенням того, що вже є в житті, але не досягло ще загального розповсюдження. А ще частіше ідеал є відо-

браженням самих тенденцій та загального прогресивного ходу розвитку, відображенням корінних можливостей розвитку.

Отже, ідеал — це не дзеркальце, а нібито вибіркове відображення не тільки дійсності, але і реально можливого. Саме тому ідеал є домінуючим мотивом, найвищою метою діяльності певного суспільства, класу, сім'ї, людини у історично визначений проміжок часу. Суспільний комуністичний ідеал має своїми складовими частинами політичний, етичний, естетичний та інші ідеали.

2. Коли ми підходимо до питання про етико-естетичне виховання в радянській сім'ї, то не можемо минути питання про комуністичні ідеали, їх складові елементи. Сім'я — це важливий суспільний осередок, основним завданням якого є виховання дітей. Не можна поділити міщанського погляду на виховання, згідно з яким дехто вважає, що по мірі наближення до комунізму батьки не будуть відігравати ніякої ролі у вихованні дітей. Таким людям ми повинні сказати, що ніякі державні або громадські установи, організації не можуть повністю замінити ту роль, яку виконують батько і мати. Тому наша партія ставить питання про вдосконалення відносин у радянській сім'ї. Взаємна повага в сім'ї, піклування про виховання дітей — ось критерій відносин у радянській сім'ї. Батько та мати навчають дітей не тільки словом і не стільки словом, скільки своїм особистим прикладом у праці, розумінням та виконанням громадських обов'язків, виконанням завдань комуністичного будівництва. Тільки будучи носіями комуністичних ідеалів, батько та мати виховують у дітей ці ідеали, їх комуністичну волю, почуття, розум. Розуміти те, що батько і мати виховують дітей перш за все своїм прикладом як носії комуністичних ідеалів — означає розуміти основне призначення батька і матері. Основним матеріальним джерелом формування комуністичних ідеалів є вільна творча праця. Саме в процесі творчої праці в будь-якій сфері діяльності можливий повний розвиток усіх людських здібностей та обдарованості.

К. А. БАБАШКІНА

РОЗВИТОК РАДЯНСЬКОЇ ТОРГІВЛІ ЗА 4 РОКИ

(По матеріалах Івано-Франківської області)

XXII з'їзд КПРС приділив велику увагу питанням виробництва предметів народного споживання і розвитку торгівлі. Треба не просто збільшити товарообіг в країні, а підвищити культуру обслуговування споживачів, задовольняти їх зростаючі потреби.

Недосить виробити товари, виконати план їх виробництва, необхідно ці товари довести до покупця, врахувати попит міського і сільського населення, знати національні особливості і смаки населення різних республік і областей нашої країни.

В даний час працівники радянської торгівлі, як і всі радянські люди, зайняті виконанням семирічного плану, який має вирішальне значення в здійсненні грандіозних завдань, поставлених XXII з'їздом КПРС.

Роздрібний товарооборот державної і кооперативної торгівлі в нашій країні за 4 роки семирічки перевиконаний в порівнянні з розрахунками контрольних цифр на 3 млрд. крб., або на 1%. Приріст обороту за ці роки становить 32% проти 30,4% по семирічному плану. В 1962 році населенню продано товарів на 6 млрд. крб. більше, ніж в 1961 році, або на 7,8%, в тому числі по державній торгівлі на 7% і по споживчій кооперації на 9,8%.

Товарооборот по Івано-Франківській області за 4 роки семирічки виріс на 64,8 млн. крб., або на 37,2% проти 27,3%, передбачених контрольними цифрами; в тому числі по державній торгівлі в сумі 35,5 млрд. крб., або на 41,2%, по споживчій кооперації в сумі 30,4 млн. крб., або на 34,0%.

Значно збільшився продаж населенню взуття, одягу, меблів та культуроварів, що свідчить про підвищення матеріального добробуту і культурного рівня нашого населення.

За 1962 рік роздрібний товарооборот по області виконаний на 100,5%, в тому числі по державній торгівлі — на 100,1 процента і по споживчій кооперації — на 100,9%.

Швидкими темпами розширюється торгова сітка в області. Так, за 4 роки семирічки побудовано 451 магазин на 987 робочих місць проти плану 181 магазин на 569 місць, або в 2,5 рази перевиконаний план будівництва.

За ці роки відкрито 152 підприємства громадського харчування (проти плану 117). Тільки в 1962 році в області відкрито 79 нових магазинів проти 47 по плану і 35 підприємств громадського харчування (замість 24 по плану).

В поліпшенні роботи торгівлі велике значення має робітничий контроль. В 1962 році в області працювало 275 громадських контролерів. Налагоджується і робота районних торгових відділів, які працюють на громадських засадах. Так, в 1962 р. позаштатними працівниками райторгвідділів проведено більш як 150 перевірок і підготовлено 30 питань на розгляд президій районних виконавчих комітетів.

Залучення широкої громадськості для поліпшення роботи торгівлі відкриває широкі можливості. В даний момент

уже назріло питання про організацію економічної ради в центральному універмазі, який буде надавати допомогу при вивченні попиту споживачів, у визначенні обсягу і структури асортименту, в розробці рекомендацій по впровадженню нових прогресивних методів торгівлі, поліпшенні обслуговування покупців, підвищенні ефективності роботи універмагу.

В Івано-Франківську є висококваліфіковані торговельні працівники, які можуть очолити роботу економічної ради.

І. І. ТРИКОЗ

ДЕЯКІ ПІДСУМКИ РОЗВИТКУ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В ЧЕТВЕРТОМУ РОЦІ СЕМИРІЧКИ

В 1962 році на СРСР припадало 20% світової промислової продукції. Промислова продукція СРСР порівняно з промисловою продукцією США зросла з 30% в 1950 році до 63% в 1962 році.

Тільки за чотири роки семирічки валова продукція промисловості країни зросла на 45% замість 39% за планом, що дало можливість за чотири роки виробити зверхпланової продукції на 28 млрд. крб.

Натхнені рішеннями XXII з'їзду партії, листопадового Пленуму ЦК КПРС та грудневого Пленуму ЦК КП України, трудящі України також успішно виконують завдання семирічного плану по розвитку промисловості. Валова продукція промисловості за минулі чотири роки збільшилась на 45% замість 38%, передбачених семирічним планом. За чотири роки семирічки в промисловості України створено нові виробничі потужності, які перевищують потужності, введені в дію за всі довоєнні п'ятирічки. Річний план виробництва промислової продукції в 1962 році порівняно з 1961 роком збільшився на 9,6%.

Непогано справились з випуском промислової продукції в 1962 році і трудящі промислових підприємств Івано-Франківської області. План випуску валової продукції по області за 1962 рік виконаний на 100,9%. Порівняно з 1961 роком обсяг промислового виробництва зріс на 6,6%. За 1962 рік вироблено понад план продукції на 2,7 млрд. крб. П'ятнадцять підприємств області перевиконали план по валовій продукції за 1962 рік. Яскравим показником зростання промислового виробництва є ріст продуктивності праці. В. І. Ленін вважав, що продуктивність праці—це є найважливіше, найголовніше

для перемоги нового суспільного ладу. За роки Радянської влади продуктивність праці в промисловості України в 1962 році зроста порівняно з 1961 роком на 6%, а це значить, що за рахунок зростання продуктивності праці одержано $\frac{2}{3}$ промислової продукції. План по продуктивності праці підприємствами області за 1962 рік виконаний на 102%. Програмою КПРС передбачено зростання продуктивності праці за 20-річчя в промисловості в 4—4,5 рази і в сільському господарстві в 5—6 раз. Неухильне зростання продуктивності праці має виключно важливе значення в створенні матеріально-технічної бази комунізму: $\frac{9}{10}$ всього приросту національного доходу за 20-річчя ми повинні одержати тільки за рахунок підвищення продуктивності праці. Ріст продуктивності праці — вирішальна умова зростання капітального будівництва. У минулому році на Україні стало до ладу понад 60 великих державних промислових підприємств.

В Івано-Франківській області споруджується Бурштинська електростанція, будуються потужні підприємства хімічної промисловості в Долині, Калуші, Надвірній, підприємства машинобудівельної, харчової та інших галузей промисловості.

З метою цілковитого задоволення потреб усього населення і народного господарства в сільськогосподарських продуктах трудящі нашої країни повинні збільшити загальний обсяг продукції сільського господарства за 20 років приблизно в 3,5 рази.

Ріст матеріально-технічної бази і зміцнення кадрами колгоспного виробництва, укрупнення колгоспів, зміна практики планування колгоспного виробництва, реорганізація МТС, утворення об'єднань «Сільгосптехніки» і виробничих територіальних сільськогосподарських управлінь — всі ці та інші заходи привели до значних зрушень в розвитку сільськогосподарського виробництва. На Україні в 1962 році було вироблено 2 млрд. 18 млн. пудів зерна, з якого продано державі 642 млн. пудів. М'яса було вироблено 2,3 млн. тонн, молока — 14,8 млн. тонн.

В колгоспах і радгоспах області було вироблено 17,5 млн. пудів зерна, в середньому по 14,7 центнера з гектара. На 100 га умовної ріллі одержано по 23,3 центнера м'яса у забійній вазі, одержано молока на 100 га угідь по 216,1 центнера.

Неухильне зростання промислового і сільськогосподарського виробництва на Україні — вагомий вклад в створення матеріально-технічної бази комунізму.

БАТЬКИ — УПОВНОВАЖЕНІ СУСПІЛЬСТВА
У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ В СІМ'І

Радянська сім'я основним своїм завданням має виховання дітей. В. І. Ленін, надаючи особливого значення характеру сімейних відносин, підкреслював нерозривний їх зв'язок з інтересами соціалістичного суспільства. В бесіді з Кларою Цеткін він відмічав: «В любові беруть участь двоє і виникає третє, нове життя. Тут криється громадський інтерес, виникає обов'язок по відношенню до колективу»¹.

У соціалістичному суспільстві виховання дітей в сім'ї не суперечить завданням і меті суспільного виховання. Наша сім'я, як і суспільство, прагне виховати високоідейного, високоморального громадянина, активного будівника комуністичного суспільства. Програма КПРС чітко визначає ці завдання. В ній підкреслюється, що партія вважає головним в ідеологічній роботі на сучасному етапі виховання всіх трудящих в дусі високої ідейності і відданості комунізму, комуністичного ставлення до праці і суспільного господарства, цілковите подолання пережитків буржуазних поглядів і нравів, всебічний гармонійний розвиток особи, створення справжнього багатства духовної культури. Особливого значення партія надає вихованню підростаючого покоління. Радянська сім'я — це первинна клітина суспільства. Саме тому комуністична партія розглядає виховання в сім'ї як одну з дуже важливих ділянок своєї роботи. В умовах соціалістичного суспільства матеріальні розрахунки не відіграють вирішальної ролі у шлюбі та створенні сім'ї. Основою сім'ї все більше стає щира любов і духовна спільність між чоловіком і жінкою, батьками і дітьми. Наше суспільство рішуче засуджує легковажне ставлення до любові, розпусту в сімейних відносинах. «Нестриманість у статевому житті, — вчить В. І. Ленін, — буржуазна, вона є ознакою розкладу»². Саме завдяки цьому сім'я радянського суспільства перетворюється в колектив, який бере активну участь у громадському житті, де його члени спільно вирішують життєво важливі питання. Вся наша країна знає ташкентського коваля Шаахмеда Шамахмудова та його вірну подругу Бахру Акрамову, які усиновили 16 дітей різних національностей. Ця інтернаціональна сім'я є чудовою ілюстрацією благородства душі радянської людини, вихова-

¹ Кларя Цеткін, Воспоминания о Ленине, Госполитиздат, М., 1955, стр. 49.

² Кларя Цеткін, Воспоминания о Ленине, Госполитиздат, М., 1955, стр. 50.

ної Комуністичною партією. Головним у стосунках батьків і дітей є обов'язок батьків правильно виховувати дітей, готувати їх до суспільно корисної діяльності. Батьки визначають характер і напрям усіх заходів, пов'язаних з вихованням дітей. Ось чому Програма КПРС передбачає, що виховний вплив сім'ї на дітей повинен все більше органічно поєднуватися з їх суспільним вихованням. Це означає, що виховна роль батьків не тільки не зменшується, а, навпаки, зростає. Тут не можна не згадати слів А. С. Макаренка: «У вашій сім'ї під вашим керівництвом росте майбутній громадянин, майбутній діяч і майбутній борець. Якщо ви наплутаєте, виховаете погану людину, горе від цього буде не тільки вам, але й багатьом людям і всій країні. Не відмахуйтеся від цього питання, не вважайте його за надокучливе резонерство. Адже на вашому заводі, у вашій установі ви соромитесь випускати брак замість хорошої продукції. Ще більш соромно повинно бути вам давати суспільству поганих або шкідливих людей»¹. Важливо всім нам, батькам, пам'ятати ці прекрасні слова видатного радянського педагога. Кажемо пам'ятати, бо є ще батьки, які про це забувають. Вони, на превеликий жаль, гадають, що суспільство виховає їх дітей. Так думали і гр. Яциморський Б. Ф., Маркова Г. К., Нечаєв А. С., Малько К. І., які разом з своїми дітьми були притягнуті до відповідальності за хуліганські вчинки дітей перед судом громадськості м. Івано-Франківська. Кажуть: діти — наше майбутнє, майбутнє нашої країни. А звідси випливає, що комуністичне виховання дітей є найвідповідальнішою справою батьків. Очолювані лєнінською партією, в єдиному строю йдуть вперед і старші, і молодші будівники комунізму. В комуністичній єдності поколінь запорука перемоги комунізму.

В. А. БУТКОВСЬКИЙ

ДО ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО НАСЕЛЕННЯ БУКОВИНИ

1. Територія Буковини була заселена ще задовго до нашої літочислення. Про це свідчать пам'ятки трипільської культури (III—II тисячоліття до н. е.), виявлені в околицях сіл Магала, Ленківці, Витилівка, Шипинці і ін.

Буковина — споконвічна українська земля, територія якої заселена слов'янами. Східнослов'янські племена тиверців і уличів відомі тут з IV ст.

¹ А. С. Макаренко, Твори, т. 4, «Радянська школа», 1954, стор. 340.

2. Великий вплив на формування сучасного населення Буковини відіграли географічне положення і сприятливі природні умови, але в першу чергу особливості заселення і господарського освоєння території, що знаходилися в безпосередньому зв'язку з соціально-економічними умовами на тому чи іншому етапі історичного розвитку.

3. Відомо, що в XII ст. з південного сходу територію Буковини в деякій мірі заселяють молдаване (особливо південну і східну її частини), в XIV ст. з півдня — румуни. До цього часу відносяться перші німецькі і вірменські поселення. В XV ст. територію Буковини частково заселяють угорці, євреї, цигани, а в XVIII ст. — росіяни (липовани). Вони створюють тут типові російські села — Біла Криниця, Клімівці, Миргород і ін.

4. Національний, соціальний і економічний гніт корінного українського населення Буковини обумовив і особливості його демографічних процесів, особливо співвідношення сільського і міського населення. Так, за даними перепису 1900 р. в селах Буковини проживало до 80% всього населення. Найбільш густо були заселені міжріччя Дністра і Прута, Прута і Серета, Серета та Сучави — від 75 до 150 чоловік на 1 кв. км. Вся величезна гірська частина мала густоту населення від 5 до 25 чоловік на 1 кв. км.

5. Українці переважали в таких повітах: в Заставнянському — 92,7%, Кіцманському — 87,4%, Вашківському — 81,9%, Вижицькому — 77,2%, Чернівецькому (разом з м. Чернівцями) — 55,3%.

6. Нова ера в історії Буковини, в житті її трудового народу відкрилася з возз'єднанням Буковини з Радянською Україною.

За роки Радянської влади відбулися корінні зміни в класовому, національному та кількісному складі населення, зумовлені проведенням соціальних і економічних перетворень, а також природним приростом і міграцією населення.

В 1930 р. українців на території сучасної Чернівецької області проживало 402.431 чол. (49,3%), в 1959 р. — 520.948 чол. (67,7%).

Поряд з українцями також проживає значна кількість молдаван, румунів, росіян, євреїв. Молдаване в основному проживають в Новоселецькому, а румуни — в Глибоцькому і частково в Сторожинецькому районах.

В братній сім'ї радянських народів, при їх допомозі і підтримці буковинський народ створив соціалістичну економіку, підніс добробут та культуру свого краю.

**РЕАКЦІЙНІСТЬ ЄГОВІСТСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ
СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Між матеріалізмом та ідеалізмом в питанні суспільного розвитку йшла та зараз іде жорстока боротьба, бо в наш час ці питання не тільки зачіпають інтереси класів, але й стали практичними питаннями сучасної національно-визвольної та класової боротьби усіх народів світу. Вкрай реакційні погляди на суспільство та його розвиток пропагує єговізм.

Якщо буржуазні соціологи заперечують прогрес і погоджуються в більшості випадків на зміни, то ідеологи єговізму проголошують взагалі «деградацію людського роду» і намагаються довести необхідність повернути людину «до первісного стану». Таке твердження спростовує сама історія людства, яка іде по висхідній лінії.

Намагання єговізму пропагувати деградацію людства є спроба загальмувати дійсний прогрес людства на угоду імперіалістичній буржуазії. По суті це є намагання привести трудящі маси в стан безнадійності та пасивності.

Фаталізм пронизує всю єговістську концепцію суспільного розвитку. Без всяких підстав єговісти пропагують, що в історії людства до найменших подій панує абсолютна необхідність «волі Єгови». На їх хибну думку Єгова «в коротких словах накреслив 18-столітню дорогу випробувань і переслідувань своєї церкви...». Таким чином, за єговізмом людина являє собою дослідну істоту, що пасивно терпить фатальну волю «бога Єгови».

Історичний матеріалізм на протилежність хибному релігійно-єговістському погляду довів, що дійсними творцями історії є народні маси. Факти історії, факти самого життя підтверджують істинність марксистсько-ленінського положення.

Твердження ідеологів єговізму, що ніякі плани людей та їх надії не можуть бути здійснені без відповідності «плану Єгови та його волі» — не витримують ні логічної, ні історичної критики. Здійснення Першої та Другої програми Комуністичної партії є яскравим спростуванням цього хибного твердження.

Софістика з поняттям «сатани» та «Армагедону» потрібна ідеологам єговізму для ідеологічних диверсій проти комунізму та виправдання мілітаризму та імперіалізму.

Єговістська концепція суспільного розвитку має вкрай реакційний характер. Далекосяжна і шкідлива мета її полягає в слідуєчому:

1. Довести, що соціальні лиха, як безробіття, голод, війни, впливають не з капіталістичного способу виробництва, а є нібито переконуючим свідомством «всемогутньої волі Єгови».

2. Виправдати паліїв війни, виправдати мілітаризм та імперіалізм. Психологічно підготувати віруючих людей до розв'язання нової світової війни. Освятити підготовку і розв'язання нової світової війни під прапором «бога Єгови».

3. Відвернути трудящі маси від революційної та національно-визвольної боротьби і повернути їх на шлях релігійного фанатизму та песимізму. Підірвати або зовсім знищити віру людей в свої сили. Хоч в якійсь мірі похитнути в радянських людей переконаність в реальність наших планів, похитнути віру людей в реальну можливість побудови комунізму в нашій країні.

М. Д. ГОРБОВАТИИ

ФОРМИ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВІСТЮ УКРАЇНИ В ПЕРШІ РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (1917—1923 рр.)

Основним завданням, яке стало перед диктатурою пролетаріату з перших днів її існування, було налагодження і організація управління всім господарським життям країни. Ось чому з перших кроків соціалістичного будівництва В. І. Ленін ставить перед Комуністичною партією і робітничим класом вимогу — вчитися господарювати, керувати країною, народним господарством на науковій основі, виходячи з об'єктивних закономірностей розвитку соціалістичного способу виробництва.

Усвідомлюючи свою історичну місію, робітничий клас нашої країни приклав всі зусилля для того, щоб якнайшвидше навчитись управляти господарством і практично організувати виробництво і розподіл.

Першим господарським органом диктатури пролетаріату в нашій країні була утворена 2 грудня 1917 р. декретом ВЦВК і РНК Вища рада народного господарства (ВРНГ). Вона була організована при РНК і являлась її органом. Згідно з декретом РНК завданням ВРНГ була «організація народного господарства і державних фінансів». З цією метою вона «виробляє загальні норми і план регулювання економічного життя країни, узгоджує і об'єднує діяльність центральних і місцевих регулюючих установ», в т. ч. і народних ко-

місариатів торгівлі і промисловості, продовольства, землеробства, фінансів, військово-морського і т. ін.¹

Майже одночасно з організацією і розгортанням діяльності ВРНГ почали виникати і організовуватись її місцеві органи — Ради народного господарства, які одночасно являлись господарськими органами місцевих Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Так, на протязі грудня 1917—січня 1918 рр. виникли і почали роботу обласний раднаргосп Північного району, Московський районний економічний комітет, Уральський, Саратовський і ін.

Перша Рада народного господарства на Україні була організована в Харкові в грудні 1917 року², яка остаточно була сформована на з'їзді представників робітничих організацій 6—15 січня 1918 р. під назвою Південної обласної РНГ³. Південний обласний раднаргосп своєю діяльністю охоплював майже весь Донецько-Криворізький басейн, в який входили Харківська, Катеринославська і частково Херсонська губернії. По густоті районних раднаргоспів він займав на початку 1918 року друге місце після Центрально-промислового обласного раднаргоспу (м. Москва). В ньому на цей час вже було організовано 14 районних Рад народного господарства: катеринославська, луганська, слов'янська, криворізька, павлоградська, кадіївська, сумська і ін.⁴ Але діяльність Південного обласного раднаргоспу продовжувалась недовго. В квітні 1918 р., в зв'язку з окупацією України австро-німецькими військами, він свою роботу припинив.

В ході громадянської війни, по мірі визволення Червоною Армією окремих районів і територій від внутрішньої і зовнішньої контрреволюції, на місцях організовувались і відновлювали свою діяльність радянські господарські органи, які зразу ж почали налагоджувати виробництво на підприємствах і здійснювали управління ними. Так, на Україні, після визволення її від німецьких окупантів, згідно з постановою від 28. XI. 1918 р. при Тимчасовому робітничо-селянському уряді був організований відділ народного господарства і фінансів, який в січні 1919 р. був перетворений в Раду народного господарства України (РНГУ). Проте вже влітку вона була змушена припинити свою діяльність в зв'язку з окупацією України денікінськими військами.

На початку 1920 р., після визволення України від денікінців, в Харкові було створено Організаційне бюро по від-

¹ СУ РСФСР, 1917, № 5, ст. 85.

² Див. «Народное хозяйство», № 2, 1918 г., стр. 25.

³ Див. «Народное хозяйство», № 1, 1918 г., стр. 25.

⁴ Див. «Народное хозяйство», № 2, 1918 г., стр. 25.

будові промисловості України (Промбюро), яке очолив В. Я. Чубар. Вся діяльність Промбюро була спрямована на організацію господарських органів на місцях, на проведення і завершення націоналізації промислових підприємств і налагодження на них виробництва.

В листопаді 1920 р. третя сесія ВУЦВК четвертого скликання на доповідь т. Чубаря постановила: «Для швидкого й успішного розвитку господарської роботи і зосередження безпосереднього керівництва всім господарським життям УРСР в єдиному органі, перетворити Промбюро в Українську раду народного господарства, залишаючи її на правах об'єданого комісаріату Федерації»¹. Так відновив і почав свою нормальну і безперервну діяльність вищий економічний орган Радянської України — Українська рада народного господарства (УРНГ). В цей же час, по мірі звільнення території України від інтервентів, відновлювали і організували свою діяльність і губернські раднаргоспи як місцеві органи УРНГ.

Структура УРНГ в основному відповідала структурі ВРНГ. Так, в середині 1921 р. в УРНГ входили такі функціональні і виробничі відділи: організаційно-адміністративний, промисловий, фінансово-обліковий, постачання, науково-технічний, будівельний, гірничої, паливної, металургійної і кустарної промисловості. Всього Раднаргосп України нараховував 10 відділів, з них 6 галузево-виробничих і 4 функціональних². Відділи організували і здійснювали свою діяльність у відповідності з «Положенням», розробленим і затвердженим УРНГ.

Такий же приблизно вигляд мала і організаційна структура губернських раднаргоспів України, які підпорядковувалися безпосередньо УРНГ і губвиконкомам. Губернські раднаргоспи були позбавлені права безпосередньо вступати в стосунки з ВРНГ поза УРНГ³.

Українська рада народного господарства здійснювала свою діяльність по управлінню промисловістю республіки до осені 1923 року. У відповідності з організаційною перебудовою управління промисловістю, здійснюваною в зв'язку з утворенням СРСР (грудень 1922 р.), ВУЦВК своєю постановою від 20. IX. 1923 р. переіменував УРНГ у Вищу раду народного господарства УРСР, яка стала наркоматом промисловості УРСР і органом ВРНГ СРСР.

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 1., оп. 1, спр. 38, л. 127.

² ЦДАЖР, ф. 34, оп. 3, спр. 367, л. 34.

³ Див. «Бюллетень Українського совета нар. хоз-ва», 1. 1921.

**ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКИХ ПАРТКОМІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ,
ЛЬВІВСЬКОЇ І ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ
У 1963 РОЦІ**

1. Завдання створення матеріально-технічної бази комунальному вимагає від Комуністичної партії постійного удосконалення форм і методів своєї роботи і керівництва економікою країни.

2. За останнє десятиріччя, особливо після XX з'їзду КПРС, партія, її Центральний Комітет на чолі з М. С. Хрущовим, усуваючи недоліки у розвитку економіки, які мали місце в період культу особи, відновили ленінські принципи і стиль партійного і державного керівництва народним господарством. Зокрема, партія шукала і знайшла нові форми керівництва сільським господарством — колгоспно-радгоспні виробничі управління. Життя, досвід, повсякденна практика підтверджують, що така організація справи себе виправдовує, вона відповідає інтересам дальшого розвитку сільського господарства¹.

Важливе значення для поліпшення керівництва сільським господарством має постанову листопадового Пленуму ЦК КПРС 1962 року. Пленум визнав «необхідним реорганізувати керівні органи партії знизу до верху, поклавши в основу виробничий принцип і таким чином забезпечити більш конкретне керівництво промисловим і сільськогосподарським виробництвом»². Проведена реорганізація вже дала позитивні наслідки. Як показує аналіз діяльності сільських парткомів Івано-Франківської, Львівської і Чернівецької областей, тепер знайдена більш досконала форма партійного керівництва колгоспно-радгоспним виробництвом.

3. На основі рішень ЦК КПРС і ЦК КП України у Львівській області були створені дві партійні організації — промислова і сільськогосподарська на чолі з окремими обкомами, в Івано-Франківській і Чернівецькій областях, де обсяг промислового і сільськогосподарського виробництва порівняно менший, залишено, як і раніше, по одному обкому. На території згаданих областей замість сільських райкомів партії створено 23 партійні комітети виробничих колгоспно-радгоспних управлінь. В період реорганізації партійних і радянських органів у зв'язку з скороченням їх апарату і

¹ Н. С. Хрущев. Строительство коммунизма в СССР и развитие сельского хозяйства, стр. 162.

² Пленум ЦК КПСС 19—23 ноября 1962 г., стенографический отчет, стр. 448.

укрупненням районів, значна частина комуністів перейшла на роботу безпосередньо в колгоспи і радгоспи. Так, в Івано-Франківській області на початку 1961 року безпосередньо в колгоспному виробництві працювало 3574 комуністи, а на кінець 1963 року — 4767 чоловік, або кожний п'ятий комуніст обласної організації¹. 5802 комуністи, або кожний четвертий працюють в сільському господарстві Чернівецької області. Партиїним впливом охоплені тепер всі важливі ділянки сільськогосподарського виробництва. Це особливо яскраво можна бачити на прикладі Львівської сільської партійної організації, яка на 1 липня 1963 р. нараховувала в своїх рядах 21.165 комуністів. Тут всі голови колгоспів, 722 спеціалісти сільського господарства, 1163 механізатори, 843 бригадири і ланкові, 412 зав. фермами — комуністи². Знаходячись на передньому краї боротьби за піднесення сільського господарства, вони є справжніми організаторами мас, провідниками політики партії на селі.

Перебудова партійного керівництва за виробничим принципом не тільки сприяла поліпшенню розстановки комуністів на вирішальних ділянках, а й дала змогу доцільніше використати кваліфіковані партійні кадри, зосередити їх увагу на розв'язанні корінних питань колгоспного і радгоспного виробництва. До складу нових парткомів обрані кращі партійні організатори, спеціалісти, здатні перетворювати в життя рішення XXII з'їзду КПРС. В Чернівецькій області, наприклад, всі секретарі парткомів, їх заступники, начальники виробничих управлінь і голови райвиконкомів мають вищу освіту, з них кожний третій — спеціаліст. Кваліфікованими працівниками укомплектований і апарат парткомів. Із 56 інспекторів-парторганізаторів — 23 спеціалісти сільського господарства³. Половина працівників парткомів і виробничих управлінь Івано-Франківської області мають вищу освіту, значна частина з них — спеціалісти⁴.

4. Сільські парткоми витримали перший екзамен перед партією і народом. Вони набули цінного досвіду організаторської і політичної роботи в колгоспах і радгоспах. Зокрема, заслуговує уваги діяльність парткомів Кіцманського і Глибоцького колгоспно-радгоспних управлінь, Чернівецької

¹ Поточний архів Івано-Франківського ОК КП України. Матеріали XII облпартконференції.

² Поточний архів Львівського сільського ОК КПУ. Справка від дїлу парторганів від 1 липня 1963 року.

³ Поточний архів Чернівецького ОК КПУ. Матеріали XII облпартконференції.

⁴ «Прикарпатська правда» від 25 лютого 1964 р.

області, Городенківського і Косівського, Івано-Франківської області, Сокальського і Городоцького, Львівської області. Ці партійні комітети, не підмінюючи виробничих управлінь. всі господарські питання вирішують через партійні організації колгоспів. У них до мінімуму зведена кількість засідань і нарад. Вся увага парткомів і їх апаратів зосереджена на живій організаторській роботі на місцях. Це розв'язує ініціативу комуністів, колгоспного активу і забезпечує ріст виробництва сільськогосподарської продукції. Не випадково, багато колгоспів у цих управліннях мають високі показники господарської діяльності за 1963 рік. Так, колгоспи Кіцманського управління виростили по 20—22 цнт зернових з га і висипали в засіки Батьківщини 24500 тонн зерна, на 4020 тонн більше, ніж в 1962 році. Тільки за дев'ять місяців тут було реалізовано по 45,9 цнт м'яса в забійній вазі і вироблено по 312,7 цнт молока на 100 га угідь. Ще вищі показники мають в цьому управлінні колгоспи імені Леніна, імені Кірова та ін.¹

5. В центрі уваги сільських парткомів в 1963 році було піднесення економіки відстаючих господарств, зміцнення їх кваліфікованими кадрами керівників і спеціалістів, виховання кадрів у дусі вимогливості і відповідальності за виконання планів виробництва і продажу державі сільськогосподарських продуктів, ознайомлення їх з кращими методами ведення господарства, впровадження у виробництво досягнень науки і передового досвіду. Наприклад, Львівський сільський обком і парткоми, вивчивши підсумки господарської діяльності колгоспів за 1962 рік, визначили 105 відстаючих господарств. На засіданні бюро обкому 1 березня 1963 року, обласній економічній нараді, а потім на пленумі обкому 9 квітня розроблені конкретні заходи по подоланню відставання економічно слабих колгоспів². Здійснюючи ці заходи, парткоми в 64 колгоспах зміцнили кадри голів правління, переглянули склад бригадирів і зав. фермами і направили на ці ділянки 129 спеціалістів сільського господарства, більш, ніж на 3000 одиниць скорочено в колгоспах адміністративно-управлінський апарат³. Відстаючим колгоспам в першу чергу подається матеріально-технічна допомога, над ними організовано шефство передових господарств і промислових підприємств. Проводиться ряд інших заходів.

6. Особливість діяльності сільських партійних комітетів

¹ «Радянська Буковина» від 27 жовтня 1963 року.

² Поточний архів Львівського сільського обкому КП України, Стенограма III пленуму обкому від 9 квітня 1963 р., стор. 169.

³ Там же, Справка обкому від 12 жовтня 1963 року.

полягає в тому, що вони шукають нові форми і методи роботи в масах, широко розвивають громадські засади в партійній роботі. Так, на початку 1963 року у Львівській області до роботи в партійних органах на громадських засадах залучено 1525 чоловік, в Івано-Франківській — 1450 чол.¹. Школи, гуртки, теоретичні семінари системи політичної освіти, теоретичні і економічні конференції, школи і університети передового досвіду, різні форми агітаційно-масової і культурно-освітньої роботи (вечори запитань і відповідей, вечори трудової слави, свята врожаю, свята серпа і молота, деякі народні традиції і т. ін.) — все це широко використовується для підвищення свідомості трудівників села, виховання в них комуністичного ставлення до праці. Нині не тільки бригади, ферми, ланки, окремі передовики виробництва, а й у цілому колгоспи та села включаються у боротьбу за почесне звання комуністичних. Так, в Івано-Франківській області почесне звання колгоспу комуністичної праці виборюють колгоспники артiлі імені Марка Черемшини Косівського виробничого управління (голова колгоспу тов. Сайнюк)², колгоспу «Червоний прапор» Городенківського виробничого управління (голова колгоспу тов. Андрійчук)³. В змагання за села комуністичного побуту включилися трудящі с. Краковець Яворівського району та с. Лешнів Бродівського району Львівської області і ряд інших.

7. Під керівництвом нових партійних органів працівники сільського господарства Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей в 1963 році домоглися певних успіхів. Значно перевиконані державні плани заготівель хліба, м'яса, яєць, картоплі та інших продуктів. Озброєні рішеннями грудневого (1963 року) та лютого (1964 року) Пленумів ЦК КПРС, партійні організації, трудівники села ниці розгортають боротьбу за інтенсифікацію сільського господарства на основі його хімізації, комплексної механізації, впровадження у виробництво передового досвіду. Нема сумніву, що вони завоюють нові рубежі в комуністичному будівництві.

8. Нові завдання, висунуті партією, вимагають дальшого удосконалення керівництва колгоспами і радгоспами, ліквідації недоліків, які мають місце в діяльності деяких парткомів, і забезпечення конкретної організаторської роботи безпосередньо на виробництві.

¹ За даними Львівського сільського і Івано-Франківського обкомів КП України.

² «Радянська Гуцульщина» від 14 листопада 1963 року.

³ «Прикарпатська правда» від 3 березня 1964 року.

ЗНАЧЕННЯ ЛЕНІНСЬКОГО ВЧЕННЯ ПРО РОЗВИТОК ВАЖКОЇ ІНДУСТРІЇ ДЛЯ СТВОРЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО- ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ КОМУНІЗМУ

Створення матеріально-технічної бази комунізму є одним з найважливіших завдань, поставлених ХХІІ з'їздом КПРС перед радянським народом, у здійсненні якого велике значення має розроблений В. І. Леніним ще в перші роки Радянської влади план будівництва соціалізму і комунізму. В. І. Ленін вирішальним фактором цього плану вважав розвиток важкої індустрії і особливо підкреслював, що «справжньою і єдиною базою для зміцнення ресурсів, для створення соціалістичного суспільства є одна і тільки одна — це важка промисловість».

Враховуючи конкретні історичні умови, В. І. Ленін на основі узагальненого досвіду творчо розвинув марксизм, розробив положення про матеріально-технічну базу соціалізму і комунізму, вказав на необхідність перетворити відсталу Росію в передову індустріальну країну. В. І. Ленін вважав важку індустрію основною матеріально-технічною базою, від якої залежить розвиток продуктивних сил і підвищення продуктивності праці в інших галузях промисловості і в землеробстві.

Ленінські положення про розвиток важкої промисловості мають неогічне значення для могутнього зростання продуктивних сил нашої країни і стали основною програмою Комуністичної партії в господарському будівництві. Здійснюючи ленінський план соціалістичного і комуністичного будівництва, Комуністична партія завжди відводила вирішальну роль важкій промисловості, що забезпечило її успішний розвиток. Так, коли в 1913 р. виробництво засобів виробництва в нашій країні становило лише 33,3% питомої ваги валової продукції промисловості, то в 1961 р. становило вже 73,1%. За цей же час виробництво засобів виробництва зросло в 114 раз.

Керуючись марксистсько-ленінською теорією і творчо розвиваючи її в нових умовах, Комуністична партія вжила рішучих заходів по ліквідації культу особи Сталіна і відновленню ленінських принципів партійного керівництва, що сприяло дальшому піднесенню народного господарства і успішному залученню широких мас до його розвитку.

Велику увагу важкій промисловості приділяє Програма КПРС, прийнята ХХІІ з'їздом, в якій вказано, що «створення матеріально-технічної бази комунізму, завдання перетворення промисловості СРСР в технічно найдосконалішу і найпо-

тужнішу промисловість світу вимагають дальшого розвитку важкої індустрії». Комуністична партія поставила завдання за 1961—1980 рр. збільшити виробництво засобів виробництва в 6,8—7 раз.

Важливим етапом в створенні матеріально-технічної бази комунізму є семирічний план розвитку народного господарства СРСР, в якому зосереджується велика увага піднесенню провідних галузей важкої індустрії. В контрольних цифрах розвитку народного господарства СРСР на 1959—1965 рр. передбачено збільшити, при зростанні валової продукції всієї промисловості на 80%, виробництво засобів виробництва на 85—88%, а також внести у важку промисловість до 70% усіх капіталовкладень у промисловість.

Успішне виконання цих великих завдань можливе лише при активній участі всього радянського народу, а тому Комуністична партія повсякденно втілює в життя ленінське положення про необхідність розвивати творчу активність мас, спрямовує її на боротьбу за створення матеріально-технічної бази комунізму.

Це сприяло тому, що за перші чотири роки семирічки промисловість в країні зростає на 45% замість 39%, передбачених планом. За цей же час продукція чорної металургії зростає в 1,4 раза, кольорової металургії і нафтової промисловості — в 1,5 раза, виробництво машинобудування і металообробки — в 1,8 раза.

Підсумки перших чотирьох років семирічки підтверджують велику роль ленінських положень про розвиток важкої індустрії в створенні матеріально-технічної бази комунізму.

СЕКЦІЯ ІСТОРИЧНИХ НАУК

Я. С. МЕЛЬНИЧУК

МАТЕРІАЛИ СЕЛЯНСЬКИХ ГРОМАД ЯК ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В ПРИКАРПАТСЬКОМУ СЕЛІ XV—XVIII ст.

Повідомлення має за мету дати короткий джерелознавчий огляд групи документальних матеріалів, які склались як результат діяльності селянських громад в XV—XIX ст. на Прикарпатті. Маються на увазі 10 архівних фондів, які відносяться до діяльності громад сіл Бзянка, Гломча, Королик-Волоський, Одрехова, Тшесньов, Тирява-Сільна, Климківка,

Липовець, Мшанець, Улюч¹, розташованих тоді в Сяніцькій землі, Руського воєводства². В цих фондах є 51 справа. Вони містять документи за 1419—1862 роки. Найбільш багатими за кількістю та вагомістю матеріалів є фонди сіл Гломча, Одрехова, Тшесньова і Климківка.

Найцікавішими є документи XV—XVIII ст. тому, що подібних матеріалів з того часу в інших фондах майже не збереглось. Вони написані латинською, українською, польською та німецькою мовами. Вірогідність основної маси документів не підлягає сумніву. На ці матеріали звернули увагу в минулому польські історики і деякі з них опублікували³. В історичних дослідженнях вони використовувались дуже мало.

Всі документи можна поділити на такі групи: в'їтівські або судові книги, копії королівських привілеїв, виписки з гродських книг, інвентарі та люстрації, скарги селян, угоди та заповіти, квитанції про сплату податків, листування, приходські та інші документи.

Найцікавішими та найпоширенішими є в'їтівські книги, які містять систематичні записи рішень громадського суду. Вони велись в Тшесньові (1419—1791), Тиряві-Сільній (1555—1782), Одреховій (1605—1759), Гломчі (1664—1809), Бзянці (1671—1872), Климківці (1697—1834). Багато цікавих відомостей знаходимо в інших групах документів.

Цінність збірок полягає в тому, що в них зібрані різні матеріали, які відносяться до однієї місцевості. Для інших місцевостей Прикарпаття подібних збірок не збереглось, і це робить їх унікальними. Зазначені села входили до різних ґруп феодального землеволодіння: королівського, шляхетського та церковного. Вони управлялись переважно на основі т. зв. німецького, а також волоського та руського права. Тому ці документальні матеріали дають більш всебічну базу для дослідження економічного та правового становища селян, їх боротьби проти феодального ґніту. Крім того, вони дають унікальні відомості для етнографічних, філологічних⁴ та інших досліджень.

¹ Центральний державний історичний архів УРСР в м. Львові.

² Тепер в Ряшівському воєводстві Польської Народної Республіки за винятком села Мшанець, яке знаходиться в Львівській області УРСР.

³ Borzemski A. Archiwa w Sanoku, Jasliskach, Kroliku Woloskim, Hlomczy, Lodzinie i Klimkowce. Sanok, 1905. Sulicz J. Przywileje wsi Odrzehowej. „Gazeta Sanocka“, 1905—7. Najstarsza księga sadowa wsi Trzesniowa (1419—1609). Wydala Helena PolaczkoŹna, Lwów, 1923 r.

⁴ Про це свідчить стаття І. Керницького, Фонетичні особливості в'їтівських книг XVI—XVIII ст. села Одрехова в порівнянні з лемківським говором. «Дослідження і матеріали з української мови», випуск 4, К., 1961.

Всебічне вивчення матеріалів селянських громад дасть можливість дослідити ще не одну маловідому сторону багатогранного життя прикарпатського села в XV—XVIII століттях.

Н. О. САФРОНОВА

З ДОСВІДУ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ

Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР визначає головне завдання радянської школи: «...підготувати учнів до життя, суспільно корисної праці, даліше підвищувати рівень загальної політехнічної освіти, готувати освічених людей, які добре знають основи науки, виховувати молодь в душі глибокої поваги до принципів соціалістичного суспільства, в душі ідей комунізму».

Велику роль в успішному виконанні цього завдання відіграє всебічне розгортання краєзнавчої роботи в школі.

Вивчення історії рідного краю виховує в дітей любов до своєї Батьківщини, забезпечує можливість глибокого пізнання закономірностей розвитку людського суспільства, конкретизує знання учнів, активізує пізнавальну діяльність учнів, сприяє розвитку ініціативи, самостійності, колективізму, формує свідомість нової людини комуністичного суспільства.

Досвід роботи вчителів Івано-Франківської області дає можливість ознайомитися з різноманітними формами краєзнавчої роботи. Учні села Незвисько Городенківського району, взявши участь в археологічних розкопках, створили в школі свій історико-краєзнавчий музей. Матеріали музею допомагають глибше вивчити історію первісного суспільства, історію зародження феодалізму, будівництва перших міських поселень. Доповнивши виставку фотодокументами, діаграмами, учні створили відділ історії Обертинського району.

Вчитель Чесницької школи Рогатинського району Белей Дмитро Іванович зібрав з учнями надзвичайно цікавий і цінний матеріал з історії району від найдавніших часів до сучасності. Матеріали шкільного музею сприяють поліпшенню самостійної роботи учнів з історії і поглибленню їх знань.

Над створенням шкільних історичних музеїв працюють учні і вчителі Коломийської, Надвірнянської і інших середніх шкіл області.

В Олешанській 8-річній школі під керівництвом вчителя Дземана зібрано рідкісну, цінну колекцію монет, яка особливо збагатила експозицію шкільного історичного музею.

З боротьбою партизанських загонів проти фашистських окупантів в роки Великої Вітчизняної війни учні Рожнятівської, Болехівської і Яремчанської середніх шкіл познайомилися шляхом проведення історико-туристичних походів по шляхах партизан.

Походи дали можливість зустрітися з учасниками партизанських рейдів, колгоспниками, які допомагали партизанам, відвідати могили учасників рейду і зафотографувати всі пам'ятники війни. Зібрані в походах матеріали поповнили шкільні історичні музеї і виставки.

Багато вчителів і учнів Івано-Франківської області працюють над вивченням історії свого села, колгоспу, школи, піонерської організації, історії міста, заводу та інших промислових підприємств. Цікаві матеріали зібрали учні Цуцільської, Юнашківської, Бишівської, Старокосівської 8-річних шкіл та Рожнятівської, Рогатинської середніх шкіл.

Велику роль в правильній організації вивчення історії рідного краю відіграє підбір посильної для учнів теми роботи, своєчасна обробка зібраного матеріалу, вмиле і своєчасне використання цього матеріалу на уроках історії, перехід від заслуховування повідомлень, рефератів до екскурсій по рідному краю, до історико-туристичних походів.

Особиста наполегливість вчителя, ініціатива учнів забезпечують успішне розгортання краєзнавчої роботи в школі.

В. О. ДУХНІЧ

СІЧНЕВЕ ПОВСТАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ПОСЕЛЯН СЕРПУХОВСЬКОГО ТА ТАГАНРОЗЬКОГО УЛАНСЬКИХ ПОЛКІВ

В 1817 р. почалось масове впровадження військових поселень у Слобідській Україні, для чого виділено було значну кількість державних селян з землями, що раніше їм належали. Поселення Серпуховського, Таганрозького та інших уланських полків у вказаному районі проводив генерал Г. І. Лісаневич.

Як тільки Олександр І опублікував указ про поселення полків 3 уланської дивізії, селяни почали шукати шляхів, щоб уникнути військових поселень. Вони не виконували наказів командування, не приймали обмундирування, грошей, писали скарги Олександрю І. Саме в цьому проявлялись пасивні форми протесту поселення проти введення військових поселень у Слобідській Україні.

Написання скарг царю, обговорення і підписання їх стали важливим організуючим фактором для поселення в бороть-

бі проти введення поселень. Одночасно це свідчило про міцність царистських ілюзій серед поселян.

18 січня 1818 р. поселяни Березового, Бандалетового, Лінникового, Ермоленкового, Мащенконого, Лиманського, Квітчиного та інших хуторів прийшли в слободу Балаклею і вимагали від командування, щоб їх повернули у попередній стан державних селян, бо від військових поселень вони терплять великі збитки.

Переконавшись, що вмовити поселян розійтись по домівках не вдасться, генерал-майор Аргамаков віддав наказ заарештувати окремих поселян, що найбільш рішуче висловлювались проти військових поселень. Здійснити цей наказ не вдалось, бо поселяни вчинили такий опір офіцерам, що генерал змушений був відмінити своє попереднє розпорядження.

19 січня 1818 р. поселяни різних хуторів і слободи Балаклеї разом зібрались на Лінникових хуторах. Сюди приїхав Аргамаков з військами і звелів заарештувати найбільш активних поселян. Відстоюючи своїх товаришів, поселяни взялись за кілки. Бій між поселянами і уланами діючих ескадронів закінчився перемогою останніх. Розігнавши повстанців, командування приступило до масових арештів, намагаючись схопити в першу чергу активістів.

Майже одночасно і в таких же формах, почалася боротьба поселян проти військових поселень в окрузі Таганрозького уланського полку. Різниця була тільки в тому, що в цьому полку арешти серед поселян почалися раніше, ніж в Серпуховському і здійснювались ще до початку повстання. Публічне знищення просьби поселян про скасування військових поселень, написаної і відправленої поселянами поштою на ім'я Михайла Павловича (брата Олександра І), ознайомлення поселян Базаліївки з запискою-відповіддю Аракчеєва на вищеназану просьбу, де говорилось про те, що поселення впроваджуються з волі царя, арешт 3 січня 1818 р. довірених від поселян — Челомбитка і Патетка — все це ще більше обурило поселян і прискорило їх виступ.

27 січня 1818 р. в Базаліївці члени ескадронного комітету Таганрозького полку відмовились прийняти присягу, і їх негайно заарештували. Через короткий час поселяни резервного і поселеного ескадронів відмовились одержувати гроші від офіцера, побігли в ескадронний комітет, де сиділи їх заарештовані товариші, і звільнили їх з-під варти. Інші групи поселян, схопивши в руки хто що міг, переслідували офіцерів і одного з них поранили. Уже 27 січня в Базаліївці фактично господарювали повсталі, але вони не знали, що

робити їм далі. Це пояснюється тим, що поселяни, виступивши стихійно проти військових поселень, не мали ні плану боротьби, ні чіткої уяви, що вони будуть робити далі.

Уже 27 січня о 12 годині дня повстанці прийшли в Печеніги, де простояли до вечора, марно втрачаючи час в переговорах з командуванням. Це потім важко відбилось на дальшому ході повстання, бо поселяни фактично уже втратили ініціативу в боротьбі за свої права.

28 січня поселяни знову зібрались в Базаліївці біля двору одного з керівників виступу — С. Мараховського, у дворі якого зберігались заготовлені учасниками повстання кілки. Цю «зброю» вони думали використати в боротьбі проти регулярних військ діючих ескадронів. В цей час до поселянського натовпу підійшли три діючі ескадрони улан Таганрозького і Чугуївського полків і оточили повсталих, відрізавши їх одночасно від складеної «зброї». Після короткої, але жорстокої сутички, під час якої з однієї і з другої сторони були поранені, повстання поселян було придушено.

Причиною поразки перших відкритих виступів поселян, в основному, такі ж самі, як і звичайних селянських повстань: стихійність, локальність і т. ін. Але в даному випадку мала місце і специфіка самих військових поселень (надзвичайно велика концентрація збройних сил, вороже ставлення кадрових улан, яких поселяли, до корінних мешканців і т. ін.). Так, наприклад, улани Таганрозького полку придушували повстання корінних мешканців цього ж полку, в придушенні виступу поселян Серпуховського полку брали участь улани цього ж полку. В придушенні повстання обох полків брали участь улани Чугуївського полку, повстання в якому почалось лише в 1819 р. Після придушення перших повстань поселян боротьба їх проти поселень не припинилась.

І. К. ВАСЮТА

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ КЛАСОВИХ ГРУП СЕЛЯНСТВА ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ПО ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ РОБОЧОЮ І ПРОДУКТИВНОЮ ХУДОБОЮ

1. Групування землеробських господарств за розміром землі є важливішим показником для визначення їх соціально-економічних типів. Проте «воно явно недостатнє, бо не враховує зовсім процесу інтенсифікації землеробства, росту затрат капіталу на одиницю земельної площі у вигляді худоби, машин, поліпшеного насіння, поліпшених прийомів культури і т. д.»¹. Тому розподіл худоби по різних категорі-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 22, стор. 45.

ях господарств у великій мірі доповнює характеристику класових груп в західноукраїнському селі і в той же час показує умови землеробського господарства у вузькому розумінні цього поняття.

2. Найповніші відомості про розподіл худоби між господарствами дає перепис 1927 р. Незважаючи на те, що буржуазні статистики згрупували його дані виключно на підставі фіскальних і казенно-адміністративних міркувань, без урахування інших показників, що характеризують тип господарства, вони все ж мають значний науковий інтерес.

3. З даних перепису 1927 р. виявляється, що не тільки у землекористуванні, але й в забезпеченні селян худобою, і зокрема робочими кіньми, були істотні відмінності між Волинню і Східною Галичиною, спричинені різноманітністю умов їх попереднього господарського і соціально-економічного розвитку, неоднаковим ступенем класової диференціації села. Однак ступінь розкладу селянства на Волині поступово наближається до Східної Галичини, де порівняно з іншими районами Польщі капіталізм найбільше розклав середняцьку групу і роздробив селянське землеробство. При збереженні великого поміщицького землеволодіння і величезному аграрному перенаселенні буржуазна еволюція сільського господарства і в Східній Галичині, і на Волині проходила за найболючішим і найтяжчим для селян варіантом «пруського» шляху. Як наслідок цього в Західній Україні спостерігається велика пролетаризація і пауперизація дрібних землеробів.

4. Комбінування матеріалів перепису 1927 р. про розподіл господарств по кількості коней і корів показує, що в західноукраїнському селі безкінних і безкорівних «господарів» разом з дворами, що мали тільки по одній корові, було 41% всіх селянських господарств. Це були пролетарські господарства, процент яких майже співпадає з процентом карликових господарств із земельною площею від 0 до 2 га в 1931 році. Зрозуміло, що це не випадковий збіг, а цілком закономірне явище, яке пояснюється тим, що господарства розміром до 2 га належали загалом до безкінних і безкорівних або тільки з однією коровою.

5. Господарства з площею від 2 до 5 га належали, як загальне правило, до дрібноселянських. В їх числі нараховувалось 4% безкінних дворів, але з двома коровами. Безвихідне становище цих селян примушувало до того, що вони часто вдавались до використання корів для польових робіт, в результаті чого погіршувались як якість худоби, так і обробіток землі. Не кращим було становище і дрібних землеробів, які тримали в господарстві по одному коню і корові. Ра-

зом з безкінними дворами, що мали по дві корови, дрібні господарства бідняків становили 31,5% загальної кількості. Правда, і серед дрібних за кількістю землі господарств зустрічались великі скотовласники. Класове розшарування селянства йшло глибше, ніж його можна уявити по даних офіційної статистики Польщі. Але це розшарування, виділяючи в нижчих і середній групах мізерну меншість дрібнокапіталістичних господарств, посилювало нужду і злидні величезної маси трудового селянства.

6. Групу середніх селян становили господарства з двома кіньми і однією коровою та хазяїни з 2 кіньми і 2 коровами, які разом дорівнювали 20,9% всіх селянських дворів. Їх землеволодіння загалом коливалось в межах 5—10 гектарів. Значна частина господарств цієї групи, що мали по парі робочих коней і продуктивних корів, не обходилась без вживання постійно найманої робочої сили і тому повинна бути віднесена до великоселянських.

7. Скотовласники, що мали не менше 2 коней та 3 корів і, як правило, 10 і більше гектарів землі, за винятком поміщицьких маєтків, були куркульськими господарствами. Їх доля, якщо судити про ступінь класової диференціації села по кількості худоби, дорівнювала не менше 6,6%.

8. Капіталістичні господарства куркулів і поміщиків зосереджували чверть поголів'я великої рогатої худоби і брали левову пайку вигід з торговельного скотарства. А тимчасом величезна маса дрібноселянських і напівпролетарських господарств мала у своєму володінні таку мізерну кількість худоби та інших засобів виробництва, що неминуче падала в залежність від великих господарств, шукала «побічних заробітків», тобто так чи інакше продавала свою робочу силу.

9. Капіталізм все більше концентрував торговельне скотарство і виштовхував в пролетаріат масу дрібних господарів. Якраз зростаючу класову диференціацію села і класові протиріччя між трудовим селянством і селянською буржуазією випускали з-під уваги, а частіше спотворювали їх буржуазні та соціал-опортуністичні історики-економісти, які відстоювали реакційні концепції про «стійкість дрібноселянського господарства», «нівелювання» селянства і т. ін.

10. Різниця між господарствами капіталістичними і дрібноселянськими була глибока як щодо кількості худоби, так і її якості. Архівні та інші матеріали з документальною точністю показують, що про добування вигід із скотарства у дрібних скотовласників не могло бути й мови. Утримування

худоби у дрібному господарстві при недостатчі корму, при поганому приміщенні і т. ін., означало даремне марнування праці трудового селянства.

А. В. ІВАНЧЕНКО

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-АТЕЇСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ УЧНІВ У КУРСІ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА

Одним з головних завдань ідейно-виховної роботи в сучасних умовах, підкреслюється в постанові червневого Пленуму ЦК КПРС «Про чергові завдання ідеологічної роботи партії», є виховання нової людини; широкий наступ проти імперіалістичної ідеології, проти пережитків минулого у свідомості радянських людей і особливо молоді. Надзвичайно важливу роль у вирішенні цих завдань покликано відіграти вивчення випускниками середньої школи курсу суспільствознавства, який в основному, завершує формування у молодих людей комуністичної переконливості, готує молодь до будівництва комунізму.

Вивчення суспільствознавства в школі дає можливість вчителеві розкривати в популярній формі учням філософські і економічні основи науково-матеріалістичного, атеїстичного світогляду, марксистсько-ленінське вчення про розвиток природи і суспільства, сприяє подоланню в них релігійних передсудів і забобонів, виховує атеїстів з твердими антирелігійними поглядами і переконаннями.

З найважливіших форм роботи по формуванню науково-атеїстичного світогляду учнів у школах Прикарпаття є шкільна лекція і розгорнута бесіда вчителя на уроці, самостійна робота учнів з книгою і історичним документом, спостереження, порівняння, протиставлення і демонстрації атеїстичного характеру, уроки-семінари з найважливіших питань матеріалістичної філософії, політичної економії і наукового комунізму, вікторини і конференції по обговоренню популярної науково-атеїстичної літератури та кінофільмів, організація та проведення колективного відвідування театрів, відзначення нових, радянських свят в зв'язку з повноліттям, закінченням школи, святом врожаю, зустрічі весни, проводи зими і індивідуальна робота.

Найкраще організують і проводять атеїстичну роботу в школах при вивченні суспільствознавства ті вчителі, які самі захоплюються вивченням наукового атеїзму і вміють зацікавити цим своїх вихованців. «Бажаєш наукою виховати учня, — писав Л. М. Толстой, — люби свою науку і знай її,

І учні люблять і тебе, і науку, і ти виховаєш їх, але коли ти сам не любиш її, то як би ти не змушував учити, наука не справить виховного впливу».

Першими помічниками педагогів у атеїстичному вихованні учнівської молоді є твори класиків марксизму-ленінізму про реакційну роль релігії і церкви, глибокі знання їхніми вихованцями основ наук, самого життя. Тому, з метою накопичення необхідних для використання на уроках матеріалів атеїстичного характеру, досвідченіші вчителі області складають спеціальні картотеки виписок найефективніших атеїстичних прикладів і фактів. Допомагають такі картотеки учителям при складанні ними тематично-поурочних планів роботи, при підготовці до проведення бесід, вікторин, годин запитань і відповідей та інших атеїстичних заходів у системі позакласної роботи в школі і в роботі з батьківською громадськістю. Далеко не останню роль відіграють такі картотеки і при створенні в школах атеїстичних кутків (музейів), при випусках учнівських атеїстичних бюлетенів.

Оскільки суспільствознавство узагальнює і поглиблює знання учнів з основ наук, цілком зрозуміло, що кожний шкільний предмет вносить і свій вклад у формування в школярів основ науково-матеріалістичного світогляду. Тому «популярне роз'яснення найважливіших явищ у житті природи і суспільства, таких питань, як будова Всесвіту, походження життя і людини на землі, досягнень у галузі астрономії, біології, фізіології, фізики, хімії та інших наук, які підтверджують правильність матеріалістичних поглядів на розвиток природи і суспільства»¹, стоїть в центрі уваги всіх учителів Івано-Франківщини.

Особливу роль у формуванні науково-матеріалістичного, атеїстичного світогляду учнів відіграє перша тема курсу суспільствознавства — «Марксизм-ленінізм — теоретична основа будівництва комунізму», в процесі вивчення якої учні усвідомлюють такі важливі теоретичні поняття, як матеріалізм і ідеалізм, матеріалістична діалектика і її закони, пізнанність світу і ін. В цій темі вони дізнаються, що ідеалізм, в протилежність матеріалізму, не пояснює природу, матерію, буття в них самих, а виходить з того, що свідомість, розум, бог — творці природи, матерії. Вони привчаються самостійно застосовувати знання, здобуті при вивченні фізики, хімії, біології, історії та інших предметів, для підтвердження певних положень марксизму-ленінізму даними сучасної

¹ З Постанови ЦК КПРС «Про помилки у проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення» від 10 листопада 1954 року.

науки та людської практики, спростовують ідеалістичні догми.

Вчителі суспільствознавства Д. С. Костенбой (Рожнятівська середня школа), Я. С. Рижевський (Черченська середня школа), О. О. Шубинець (Бурштинська середня школа), О. Е. Лукасевич (Коломийська середня школа № 1) та інші на прикладах з досліджень великих вчених-матеріалістів І. М. Сеченова та І. П. Павлова, матеріалах з творів видатного українського письменника-матеріаліста і войовничого атеїста І. Я. Франка та на конкретних фактах з самої радянської дійсності доказують первинність матерії і вторинність свідомості, що матерія вічна і безконечна, нестворима і незнищена.

«Одно лиш вічне без початку й кінця

Живе і сильне, — се є матерія:

Один атом її тривкіший,

Ніж всі боги, всі Асгарті й Ягве».

І. Франко.

При вивченні всіх наступних тем курсу вчителі області розкривають на своїх уроках антинародну суть релігії і церкви, протиставляють реакційну, антинаукову релігійну мораль моралі комуністичній. Показують це вони на прикладах відношення релігії і церкви до праці, подвигів і героїзму, до дружби між народами і т. ін.

В процесі позакласної та позашкільної роботи з суспільствознавства вчителі С. С. Григор'єв (середня школа № 14 м. Івано-Франківська), А. Д. Шпитальник (Отинянська середня школа), С. М. Костишин (Тисменицька середня школа) та ін. організують з учнями-суспільствознавцями проведення атеїстичних бесід та вечорів з молодшими школярами, батьками та робітниками підшефних підприємств і колгоспів, проводять індивідуальну науково-атеїстичну роботу з віруючими жителями своїх населених пунктів.

Творче вивчення суспільствознавства у випускних класах середньої школи — новий крок у формуванні науково-матеріалістичного, атеїстичного світогляду підрастаючого покоління.

В. О. ДУХНІЧ

ПОВСТАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ПОСЕЛЯН ОКРУГІВ ТАГАНРОЗЬКОГО І ЧУГУІВСЬКОГО УЛАНСЬКИХ ПОЛКІВ

1. Після придушення січневого повстання військових поселенців Серпуховського і Таганрозького уланських полків настало затишшя. До повстання Чугуївського полку був лише

дин серпневий виступ поселян. В цей час поселяни накопичували сили для нового вибуху боротьби.

2. Наступний етап боротьби слобідськоукраїнських поселян проти військових поселень зв'язаний з Чугуївським повстанням.

3. Виступ поселян Чугуївського полку відбувся пізніше тому, що чугуївські поселяни до перетворення їх у військових поселян були козаками, отже звикли до військової дисципліни під час походів і уміло поєднували військову службу з працею землероба. Виступити проти нових порядків змусили їх важкий тягар регулярної військової служби, яка різко відрізнялась від козацької, а також те, що в них відібрали значну кількість земель, ліквідували самоврядування, ввели військово-феодальні порядки з самою жахливою паличною розправою. Отже, колишні козаки в зв'язку з переходом у військові поселення відразу втратили землю і волю, і це дуже важко відбилось на їхньому матеріальному і моральному становищі. Таким чином, повстання чугуївських поселян було спрямовано проти військово-феодальних порядків.

4. Все ж, як і в інших округах військових поселень, так і в Чугуївському, з перших же днів введення поселень розгортаються пасивні форми боротьби проти поселень. Вони виражаються головним чином у написанні скарг на ім'я Олександра І.

5. Командування Чугуївського полку, користуючись тим, що тут не було спочатку активних виступів, використовувало діючі ескадрони полку для придушення виступів інших поселян і заводило «свої», часто не передбачені «Положенням» порядки. У зв'язку з цим невдоволення полку міцніє з кожним днем.

6. Поштовхом до активних дій поселян було розпорядження командування полку про підготовку до сінокосу. Це означало, що селяни мали забезпечити казенних коней сіном, а свою худобу їм не було б чим годувати, бо кращі сінокоси відняли у поселян. Саме тому вони, одержавши розпорядження виїхати на сінокос на 23 червня 1829 року, категорично відмовились його виконати. Цими подіями й почалось повстання поселян Чугуївського полку.

7. Організатори цього виступу селян Лавров, Лахтін, Іванов, Автономов, Натарови, Жихарев, Головин та багато інших поклялись, що ніяких робіт на користь військового поселення вони виконувати не будуть. Вони ж робили все можливе, щоб організувати навколо себе чугуївських і не

тільки чугуївських поселян. Для цього вони використовували все, в тому числі і церкву і царські ілюзії поселян. Разом з тим керівництво повстанням допустило серйозну помилку — дало можливість вивести діючі ескадрони полку за межі населених пунктів. Це особливо важливо тому, що в умовах Чугуївського полку улани діючих ескадронів, які були плоть від плоті в минулому чугуївськими козаками, могли також приєднатись до своїх кровних родичів, і від цього повстання тільки виграло б саме тим, що в інших полках улани діючих ескадронів ще не були походженням з Слобідської України, тому вони дивились на колишніх селян як на людей, які повинні їх забезпечити всім необхідним. В Чугуївському полку ці протиріччя були значно меншими, ніж в інших округах. Звичайно, що в таких умовах приєднання діючих уланів позитивно відбилося б на ході повстання.

8. Командування військовими поселеннями лише 30 червня починає активний наступ на поселян і стягує до Чугуєва 10 ескадронів улан. Через короткий час сюди ж підтягнули учбовий ескадрон і останні ескадрони Серпуховського, Борисоглебського і Таганрозького уланських полків. Отже, менш ніж через тиждень біля Чугуєва було вже 19 ескадронів кінноти, 12 гармат і 4 піхотні полки.

9. В цей час поселяни діяли надзвичайно розрізнено. В той час, як мешканці Малинової, Под, Лаптевої і інших сіл діяли досить активно, чугуївські поселяни лише намагались зв'язатись з іншими селами, а самі активних дій не розвивали. Не допомогло тут і нове заворушення в Таганрозькому уланському полку. Командування поселянами зуміло скористатися пасивністю поселян і само перейшло в наступ проти них, заарештовуючи найбільш активних учасників виступу, розправлялось з ними і тим самим посеяло невіру в слабкодухих. Пасивність дій повсталих, своєрідна тактика дій командування, яка була спрямована на розкол сил повстанців — все це дало свої певні результати: повстання було придушене.

10. Причини поразки повстання були такі. Крім загальновідомих причин поразки усіх селянських повстань, тут були і свої специфічні:

а) роз'єднаність сил поселян, а поселяни виступали неодноразово як полками, так і в середині округів, саме це дало можливість командуванню маневрувати силами карателів;

б) виступ селян сам по собі був стихійним, не було чіткого плану й програми дій. Поселяни вважали, що досить їм висловити невдоволення військовими поселеннями, як цар їх

негайно ліквідує. Отже, тут видно, як у дзеркалі, шкідливу роль царистських ілюзій;

в) значну негативну роль у поразці повстання поселян відіграли протиріччя між уланами діючих ескадронів і поселеною їх частиною. Хоча ці протиріччя в Чугуївському окрузі були й меншими, але все ж вони давались взнаки;

г) виступи поселян не могли бути переможними, бо тут була надзвичайно велика концентрація збройних сил. Так, лише на території Чугуївського округу під час повстання висереджено 3 кавалерійські і 4 піхотні полки з 12 гарматами. На випадок активізації дій поселян якогось села тут негайно появлялось 1—2 роти піхоти та 1—2 ескадрони уланів. Таким чином перевага збройних сил завжди забезпечувалась.

11. Незважаючи на те, що повстання було придушене, все ж воно мало надзвичайно велике значення:

а) під впливом повстання царський уряд спочатку провів реформу військових поселень і, зрештою, їх ліквідував;

б) боротьба поселян проти військових поселень надзвичайно активізувала, збудувала громадську думку країни. Особливо гостро засуджували кріпосницьку політику царизму, в тому числі й військові поселення, декабристи;

в) царський уряд хоча й придушив повстання, але під час проведення реформи змушений був трохи полегшити долю поселян;

г) повстання військових поселян 1818—1819 рр. допомогли військовим поселенням нагромадити досвід, необхідний для боротьби проти поселень, і разом з селянами-кріпаками, з прогресивною громадськістю добились ліквідації військових поселень і кріпосного права взагалі.

СЕКЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

С. С. ФЛЯКС

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ І ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ІНСТИТУТІВ В СВІТЛІ ЗАКОНУ ПРО ЗВ'ЯЗОК ШКОЛИ З ЖИТТЯМ

1. Педпрактика як органічна частина навчального процесу формує у студентів професійно-педагогічні якості вчителів-вихователів. В процесі педпрактики студенти набувають первісний досвід самостійного проведення навчально-виховної, організаційної і позакласної роботи.

2. Для студентів усіх факультетів інституту встановлюються дві форми педпрактики:

а) Розосереджена педпрактика — виконується на протязі двох років, на II та III курсах. Вона переслідує головним чином навчальні завдання, яким повинна бути підпорядкована вся робота практики в школі. Завдання цієї форми практики — навчити студентів спостерігати за роботою і поведінкою учнів, зробити педагогічні записи і первинні узагальнення матеріалів особистих педагогічних спостережень, виконувати окремі виховні, організаційні й частково навчальні завдання, пов'язані з прищепленням учням конкретних вмій і навиків.

б) Зосереджена педпрактика здійснюється на IV курсі і стажерська практика на V курсі. Завдання педпрактики на IV курсі — прищепити студентам вміння і навички самостійно навчально-виховної роботи з фаху і відповідних видів позакласної роботи. В прикріпленому класі практикант обов'язково відвідує всі уроки по спеціальності для того, щоб зробити свої самостійні уроки органічним продовженням викладання предмету в даному класі. Самостійні уроки практиканти проводять в V—X класах середньої школи під керівництвом учителів і методистів інституту. Стажерська практика студентів V курсу закріплює і вдосконалює набутий досвід навчальної, виховної й організаційної роботи з учнями. Основна відміна стажерської практики від практики студентів на IV курсі в тому, що студент IV курсу дає окремі уроки по даному предмету, а стажер дає уроки підряд, як це передбачено програмою і учбовим розкладом школи. Стажеру дається значно більша самостійність. Від стажера можемо вимагати в більшій мірі активізувати виклад навчального матеріалу, узагальнення відповідей учнів, вмілого використання наочності, ефектного використання навчального часу, внесення в навчально-виховний процес елементів нового.

Безпосередня відповідальність за організацію і контроль роботи стажера покладається на директора або завуча школи.

3. Зміст практики передбачає: всебічне ознайомлення з школою і класами, в яких проводиться практика; планування роботи; вивчення досвіду школи; самостійне проведення уроків; самостійне проведення різноманітних видів позакласної роботи; вивчення і участь в роботі піонерської або комсомольської організації класу, школи.

Педпрактика досягає своєї мети тільки тоді, коли вона проводиться за спеціальною системою, а програма її побудо-

Дана на основі наступності. За час практики студент повинен дати не менше 15 самостійних уроків і провести таку ж кількість позакласних занять (включаючи фронтальні, групові і індивідуальні).

4. Основним звітним документом практиканта є його щоденник. В ньому практикант стисло описує основний зміст своєї проведеної за день роботи, свої враження й короткі висновки. Ведення щоденника є засобом навчання студента систематичним робочим записам, які ведуть вчителі і класні керівники. Після закінчення практики студент здає керівнику у встановлений час таку документацію: індивідуальний план, щоденник (може бути повернений студенту), психолого-педагогічну характеристику на учня або клас, короткий звіт про роботу в цілому, характеристику школи на практиканта.

5. В кінці педагогічної практики корисно проводити факультетські студентські читання, на яких студенти виступають з доповідями на педагогічні і методичні теми з досвіду своєї роботи. На початку практики студенти знайомляться з рекомендованою тематикою майбутніх студентських педчитань і протягом встановленого часу закріплюють остаточно за собою конкретну тему.

Така робота безумовно спрямує практикантів на глибокий і систематичний аналіз і узагальнення матеріалів практики. Це допоможе підвищити теоретичні і практичні знання, вміння і навички студентів і, що не менше важливо, — педагогічний інтерес до майбутньої роботи в школі.

- Б. М. КУЦЕНКО

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОБОТИ ГРУП ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ

(З досвіду шкіл м. Івано-Франківська і області)

1. В групах з продовженим днем по-іншому ставляться питання методики викладання, розподілу часу на уроці, перевірки домашнього завдання. Адже в початкових класах з продовженим днем учитель, як правило, залишається з дітьми і в другу половину дня як вихователь. Він, наприклад, знає, як діти приготували завдання і в нього відпадає необхідність у звичайній перевірці на уроці. Виникає нове методичне завдання — повторювати пройдене на нових прикладах, на свіжому матеріалі. При підборі вихователів груп продовженого дня учнів I—IV класів потрібно звернути увагу на знання методики навчання в цих класах. В групи продовженого дня 5—8 класів бажано б підбирати виховате-

лів, знаючих мови (українську і російську, іноземну), математику.

2. Доцільно, як показує досвід, окремо виділити групу з перших класів тому, що вихователю або вчителю в ній доводиться особливо багато часу витратити на індивідуальну роботу з першокласниками.

3. Важливо потурбуватись про те, щоб діти достатню кількість часу перебували на свіжому повітрі, відпочивали. Класна кімната повинна виконувати тепер і функції ігрової, і класу співів, і кімнати для гурткових занять. Її треба обладнати зручними для дітей меблями. Шкільна територія також повинна бути пристосована для прогулянок, ігор, спортивних занять.

4. Широкий розвиток сітки закладів суспільного виховання не знімає з батьків відповідальності за долю дітей, за їх підготовку до життя, лише змінює форми участі сім'ї в цій справі.

П. К. МЕЛЬНИКОВ

А. С. МАКАРЕНКО ПРО ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ

1. Керуючись вченням марксизму-ленізму про підготовку активних будівників соціалістичного суспільства, видатний радянський педагог А. С. Макаренко, розглядаючи проблему виховання, вважає, що невід'ємною частиною виховання дітей повинно бути трудове виховання. «Правильное, — пишет А. С. Макаренко, — воспитание невозможно себе представить как воспитание не трудовое».

2. Трудове виховання, підготовка до трудової різнобічної діяльності повинні ґрунтуватися на глибоких знаннях, на останніх досягненнях науково-технічної думки соціалістичного і комуністичного суспільства.

3. Рішення проблем трудового виховання А. С. Макаренко розглядає в'єдності і нерозривному зв'язку з моральним вихованням. Праця, участь дітей в трудовому вихованні розвиває, виховує пошану до трудової людини, дружбу, почуття взаєморозуміння і взаємодопомоги. В процесі трудового виховання у дітей розвивається почуття презирства до дармоїдства й паразитизму.

4. Праця — основа виникнення, розвитку й виховання колективізму. Трудове виховання повинно проводитися з раннього віку в школі й сім'ї. Участь дітей в суспільно корисній праці, тісний зв'язок трудових зусиль дітей з зусиллями всього народу розвивають, виховують єдині інтереси, думки та сприяють завданням побудови комуністичного суспільства.

**БРИГАДИ КОМУНІСТИЧНОЇ ПРАЦІ —
КОЛЕКТИВНИЙ ВИХОВАТЕЛЬ**

Виховне значення патріотичного руху за звання ударників і бригад комуністичної праці величезне. Зв'язки шкіл з бригадами комуністичної праці відкривають великі виховні можливості по психологічній і практичній підготовці старшокласників до життя і праці. Досвід роботи Дубовецької СШ Івано-Франківської області свідчить про те, що умови, які визначають виховний вплив бригад комуністичної праці на старшокласників, такі:

1. Сумісна виробнича праця учнів і колективу бригад.
2. Прикріплення учнів до членів бригади для оволодіння професійними уміннями і навичками.
3. Створення школи передового досвіду по оволодінню учнями передовими методами праці.
4. Спільна з робітниками участь учнів у суспільно-політичній роботі виробничого колективу (індивідуальні бесіди, лекторії, диспути, конференції, випуск бюлетенів і газет, комсомольські рейди, робота спортивних гуртків і гуртків хudoжньої самодіяльності і т. ін.).
5. Пропаганда досвіду передовиків виробництва.
6. Допомога школярів тим виробничникам, які навчаються у вечірніх школах або технікумах.
7. Спільна трудова і суспільно-політична діяльність згуртовує колективи і підсилює взаємний вплив один на одного. В процесі спільної трудової і суспільної діяльності в учнів виробляються певні норми взаємовідношень, формується правильне поняття про людей праці, засвоюються принципи комуністичної моральності. Досвід говорить про зростання в учнів інтересу до оволодіння професією, до прагнення вивчити досвід передовиків і запровадити його у виробництво.

Здійснення виховного впливу бригад комуністичної праці на учнів можливе при таких умовах:

1. Педагогічне керівництво спільною діяльністю обох колективів.
2. Організація спільної трудової і суспільної діяльності.
3. Добровільне прийняття на себе зобов'язань, взаємний контроль та взаємодопомога в праці і в побуті.

РОЛЬ ВИМОГ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ 5—8 КЛАСІВ У ФОРМУВАННІ САМОКОНТРОЛЮ

1. Самоконтроль разом з іншими важливішими якостями особистості радянського школяра є необхідною умовою формування психологічної готовності до праці, підготовки учнів до практичної діяльності в сфері матеріального виробництва.

2. Завдання формування самоконтролю, як однієї з вищих форм самосвідомості, витікає з вимог суспільства й життя, відображених в новій Програмі КППС та законі «Про зміцнення зв'язку школи з життям і дальший розвиток системи народної освіти в СРСР».

3. Вимоги до формування самоконтролю в навчальній діяльності підлітка визначаються правилами для учнів, положенням про всесоюзну піонерську організацію імені В. І. Леніна та законами юних піонерів, конкретним змістом освіти, відбитих в нових програмах шкіл і навчальному матеріалі, що пропонується учням.

4. Програмою з російської мови для 5—8 класів передбачені спеціальні вправи, спрямовані на усвідомлення і виправлення помилок в усній і письмовій мові, а також на їх попередження. Важливою вимогою програми є робота самих учнів над виправленням помилок, взаємна перевірка робіт учнями, під впливом якої формується самоперевірка-самоконтроль.

Програма з математики вимагає широкого застосування методів дослідженої перевірки результатів, перевірки (контроль) одержаних числових результатів, перевірки додавання відніманням, множення діленням і т. ін.

5. Вимоги програм по формуванню самоконтролю в навчальній діяльності учнів 5—8 класів конкретизуються у вимогах підручників і вимогах учителя, який роз'яснює і доводить до відома учнів вимоги програм і підручників.

6. Вимоги учителя до самоконтролю в навчальній діяльності учнів 5—8 класів включають:

1) вимоги самоконтролю за організацією діяльності (виконувати роботу в певній послідовності, у певний час, працювати зосереджено і т. ін.);

2) вимоги до осмисленості знань і їх міцності (самоконтроль за увагою, пам'яттю, мисленням);

3) вимоги до перевірки знань (перевіряти правильність написання слів, розстановки знаків при письмі, перевірка правильності рішення прикладів і задач).

7. Основними передумовами ефективності вимог є їх доступність, систематичність, послідовність і контроль учителя на виконанням вимог.

8. Вимоги школи і учителя до здійснення самоконтролю повинні бути внутрішньо важливими для учнів, стати переконаннями в необхідності самоконтролю, перетворитись в потребу здійснювати самоконтроль. Важливішими умовами формування в учнів потреби в самоконтролі є:

- 1) знання вимог по здійсненню самоконтролю;
- 2) усвідомлення вимог і формування переконань в необхідності самоконтролю;
- 3) вироблення навичок самоконтролю;
- 4) формування звички до самоконтролю.

І. В. КОМАНОВСЬКИЙ

СИСТЕМА ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ БАТЬКІВ

Вивчення, аналіз і узагальнення передового досвіду роботи шкіл Івано-Франківської області по педагогічній освіті батьків та багаторічна експериментальна робота по даній проблемі, проведена автором в ряді шкіл області, дають можливість зробити деякі висновки:

1. Педагогічні знання і уміння, дані в певній системі батькам і всьому дорослому населенню, є важливою умовою для підвищення рівня комуністичного виховання дітей, попередження помилок у сімейному вихованні дітей, забезпечення єдності виховного впливу школи, сім'ї та громадськості по формуванню комуністичних якостей особистості школяра, по підготовці всесторонньо розвинутих, активних і свідомих будівників комуністичного суспільства.

2. Настав час перейти до організації та здійснення планової систематичної педагогічної пропаганди серед батьків, довести педагогічні знання з питань сімейного виховання дітей в кожному сім'ю. Центром педагогічної освіти батьків і населення повинна стати школа. Найбільшої ефективності в цій справі можна досягти тоді, коли педагогічна освіта батьків ведеться покласно з урахуванням вікових і індивідуальних особливостей дітей і освітньо-виховних завдань кожного року навчання, тобто, коли вона ведеться не з будь-яким і часто випадковим складом слухачів, а з певним складом батьків, діти яких навчаються в одному класі і знаходяться під виховним впливом класного керівника, який добре знає і дітей, і їх батьків.

3. Є життєва потреба здійснювати педагогічний всеобуч батьків і іншого дорослого населення на основі науково об-

грунтованої програми, тісно пов'язаної з програмою виховної роботи серед учнів різного віку¹.

4. В зв'язку з тим, що пропаганда дошкільної педагогіки серед батьків і широких верств населення майже не ведеться, внаслідок чого школі і сім'ї доводиться починати не з виховання, а з перевиховання дітей шкільного віку, які із-за цього дуже багато втратили у своєму розвитку, треба посилити пропаганду дошкільної педагогіки. Дошкільні дитячі виховні заклади повинні стати центром педагогічної освіти батьків дітей дошкільного віку.

5. Поліпшуючи всю систему виховної роботи в школі, треба добитись цілеспрямованого і одночасно паралельного впливу і на батьків і на їх дітей шляхом проведення не тільки бесід з батьками, але і відповідних етичних бесід чи цікавих позакласних занять з учнями.

6. З метою підготовки молоді, яка вступає на самостійний трудовий шлях і входить в суспільне життя, до хорошої організації життя в сім'ї і правильного сімейного виховання дітей в дусі комунізму, необхідно знайомити учнів 10—11 класів всіх типів шкіл та іншу молодь через школи, професійно-технічні училища, середні спеціальні учбові заклади, вузи, комсомол з основами сімейного виховання дітей і підлітків.

7. З метою піднесення ефективності педагогічної освіти батьків й інших верств населення слід використовувати найдоцільніші форми і методи індивідуальної, групової, колективної роботи з ними², широку пропаганду передового досвіду сімейного виховання дітей.

8. Педагогічну освіту дітей і всього дорослого населення необхідно проводити диференційовано, всебічно враховуючи професійні, вікові, освітні та інші особливості різних верств населення. В зв'язку з цим заслуговує серйозної уваги проведення конференцій «отцов», матерів, дідусів, бабусь тощо.

В. Ф. ПРЯДЧЕНКО

ПОРІВНЯЛЬНІ ДАНІ ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДІ ПРИКАРПАТТЯ (1917—1962 рр.).

Досліджуючи питання динаміки фізичного розвитку молоді Прикарпаття, автор проаналізував і опрацював

¹ Автором розроблено програму педагогічного всеобучу батьків і іншого дорослого населення, а також різні програми поглибленого вивчення педагогіки сімейного виховання дітей в педагогічних гуртках, семінарах, курсах, школах, народних педагогічних університетах для батьків тощо.

² Автором відібрано такі форми і методи педосвіти батьків.

медичні карти призивників, з них 6420 карт періоду окупації Західної України буржуазно-поміщицькою Польщею (досліджені матеріали Стрийського, Дрогобицького, Самбірського і Львівського архівів на протязі 14 років — 1925—1939 рр.). Досліджені документи медичних комісій Івано-Франківського міськвоєнкомату на протязі 11-ти років — 1950—1961 рр. Дослідження проводились за даними одного й того ж призивного віку (польський період — 21 рік, радянський період — 19 років) з однаковою кількістю призивників. Всі показники і їх обчислення опрацьовані за методом варіаційної статистики.

Дослідження показують, що за 14 років окупаційного режиму буржуазно-поміщицької Польщі (1925—1939 рр.) середня величина росту призивників польської армії віком 21 рік збільшилася лише на 2,66 см, середня величина ваги збільшилася тільки на 750 грамів, а найбільш істотний показник фізичного розвитку молоді — обхват грудної клітки — навіть зменшився на 3,05 см.

В умовах радянського соціалістичного суспільства з повсякденним зміцненням економічної могутності держави на базі неупинного зростання продуктивності праці, із все більшим задоволенням постійно зростаючих матеріальних і культурних потреб радянських людей, поліпшенням умов праці, з розвитком охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, здоров'я радянської молоді з кожним роком зміцнюється, рівень фізичного розвитку зростає.

За 11 років досліджуваного часу радянського періоду значно збільшились середня величина росту призивників Радянської Армії, середня величина ваги та обхват грудної клітки.

Це стверджує велику перевагу соціально-економічних умов нашого соціалістичного суспільства над матеріальними умовами існування трудящих Західної України періоду її окупації буржуазно-поміщицькою Польщею.

С. С. ФЛЯКС

ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ПІОНЕРСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ІМЕНІ В. І. ЛЕНІНА

1. В світлі нових завдань, поставлених XXII з'їздом КПРС і Програмою партії, особливо великого значення надається питанню комуністичного виховання підростаючого покоління. Невід'ємною частиною системи комуністичного виховання в нашій країні є Всесоюзна піонерська організація імені В. І. Леніна. Головним завданням піонерської організації є вихо-

вання стійких, переконаних борців за комунізм. В. І. Ленін вказував на те, що «...і діти, підрастаючі пролетарі, повинні допомагати революції», що «...організація дітей — це найкращий шлях виховати комунарів». В Постанові Оргбюро ЦК РКП(б) від 4. VIII. 1924 р. підкреслюється, що основне завдання дитячого комуністичного руху—«...бути школою комуністичного виховання».

Піонерська організація є для дітей першою школою комуністичного загартування, в ній вони набувають необхідні навички суспільно корисної діяльності, у них формуються комуністичні погляди і переконання.

Особливо в даний період, коли практично здійснюється завдання формування покоління, яке буде жити при комунізмі, роль піонерської організації в комуністичному вихованні незрівнянно зростає.

2. Своєрідність піонерської організації не відкидає, а, навпаки, підтримує її тісний зв'язок з всіма основними частинами системи комуністичного виховання підрастаючого покоління, і в першу чергу її єдність з школою, як ведучою ланкою цієї системи.

Комуністична суть і громадсько-політична направленість піонерської організації обумовлюють громадсько-корисний дійовий, головним чином, практичний характер її діяльності, виходячи з головних принципів радянської педагогіки, сформульованих В. І. Леніним, принципу тісного зв'язку виховання з життям, з практикою будівництва комунізму.

3. Вся діяльність піонерської організації будується на основі визначених педагогічних принципів, які тісно пов'язані між собою і немислимі ізольовано. Знання і практичне здійснення цих принципів дозволяє правильно організувати роботу, визначити зміст, форму і методи виховання піонерів. Цими принципами є такі:

а) принцип тісного зв'язку трьох поколінь — комуністів, комсомольців, піонерів. Цей принцип виражає комуністичну ідейність, цілеспрямованість і суспільно-політичний напрям всього виховного процесу піонерської організації;

б) принцип сумісної праці на загальну користь і боротьбу за комуністичну перебудову оточуючого життя.

Повсякденна діяльність кожного піонера, суспільно корисна, навчальна, виробнича праця, ігри і ін. мають великий вплив на формування його свідомості і поведінки;

в) принцип колективізму, дружби і товаришування. «Тільки в колективі, — вказували Маркс і Енгельс, — індивід одержує засоби, які дають йому можливість всесторонньо розвивати свої задатки» (Тв., т. 3, вид. 2, ст. 75). В піонер-

ській організації виховуються дружба і товаришування, повага і гуманність, розвивається взаємодопомога піонерів і відповідальність кожного перед колективом;

г) принцип самостійності і самоуправління піонерів в отриманні з умілим педагогічним керівництвом дорослих.

Багаторічний досвід піонерської організації підтверджує, що опора на самодіяльність піонерів є кращим засобом виховання самостійності, громадської активності й ініціативи юних будівників комунізму. В Постанові ЦК партії про піонерський рух від 4. VIII. 1924 р. вказувалось, що «організація піонерів повинна будуватись на принципі здорової самодіяльності дітей знизу і міцного практичного керівництва зверху на основі досвіду і вимог революційної педагогіки».

Загальне ідейне керівництво здійснює Комуністична партія. Практичне керівництво партія здійснює через Ленінський комсомол як організацію, найбільш близьку дітям. Правильне педагогічне керівництво вчителів всім процесом виховання молодого покоління, яке опирається на дитячу самодіяльність, забезпечує сприятливі умови для успішного виховання юних будівників комунізму. Радянських учителів М. С. Хрущов назвав першими помічниками партії у вихованні підростаючого покоління;

д) принцип добровільного вступу в організацію і участь в її справах. Всесоюзна піонерська організація імені В. І. Леніна є політичною самодіяльною організацією, в яку діти вступають добровільно. Добровільність вступу в організацію допускається дотриманням кожним піонером законів піонерської організації, умінням підпорядковувати свої інтереси інтересам піонерського колективу;

е) принцип інтересу і романтики. Важливим педагогічним положенням є те, що виховання найбільш ефектне, коли воно зачіпає розум і почуття людей, а їх діяльність сполучає в собі задоволення різносторонніх інтересів з виконанням громадських функцій. Інтерес і романтика нерозривно пов'язані між собою. Успішна організація діяльності піонерів вимагає обліку інтересів дітей, використання в піонерській організації традицій, які склалися, емоціональної форми і засобів, вводячи романтику, красоту, ігри, естетику в побут піонерських загонів. Романтика пробуджує глибокий інтерес до повсякденних справ, робить їх стійкими, емоціонально забарвленими. Поза інтересами романтика втрачає свою психологічну і педагогічну основу;

є) в піонерській організації є три вікові сходинки, які впливають з психологічних і педагогічних закономірностей.

Це необхідно враховувати у змісті, формах і методах роботи з піонерами;

ж) принцип безперервної діяльності піонерської організації. Піонерська організація проводить свою роботу постійно, на протязі цілого року. Ще в 30-х роках Н. К. Крупська виступала проти «сезонності» в роботі шкільних піонерських дружин, діючих тільки в період навчального року.

Т. І. ГАВАКОВА

МОТИВИ САМОКОНТРОЛЮ ТА ЙОГО СПРЯМОВАНІСТЬ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ 5—8 КЛАСІВ

Питання самоконтролю у навчальній діяльності учнів 5—8 класів ще не знайшли свого відображення в психологічній літературі.

Під самоконтролем у навчальній діяльності розуміють здатність виявляти, виправляти і попереджувати помилки і недоліки у власній діяльності на основі співставлення (порівняння) виконуваних дій з ідеальним зразком. Самоконтроль є одним з проявів навчальної самосвідомості учня і рівень розвитку самоконтролю є показником розвитку навчальної самосвідомості.

Враховуючи виключно важливе значення виховання самоконтролю для міцного і свідомого засвоєння знань та розвитку самостійності учнів у навчанні, дослідженню підлягало питання про те, що саме спонукає учня до здійснення самоконтролю, як учні мотивують необхідність і важливість уміння контролювати свою навчальну діяльність і на що спрямований самоконтроль у навчальній діяльності учнів 5—8 класів.

Аналіз висловлювань учнів і спостереження за їх навчальною діяльністю свідчать, що в 5-му класі в учнів переважають конкретні мотиви самоконтролю, викликані найближчими навчальними цілями: краще запам'ятати матеріал, одержати хорошу оцінку, знайти і виправити помилку. У 6-му класі поруч з вищезгаданими виникають більш загальні мотиви: краще знати матеріал, добре його зрозуміти і засвоїти, переконатись у своїх знаннях, не тільки виправити помилки, а не допустити їх. Такі мотиви переважають в учнів 7-го класу. У 8-му класі мотивами самоконтролю стають уже мотиви підготовки до майбутньої діяльності, уміння застосувати набуті знання на практиці, бажання бути самостійним. З віком по мірі оволодіння учнями методами самоконтролю і ростом їх самосвідомості мотиви самоконтролю стають більш загальними. Зменшується питома вага оцінки як мотиву са-

контролю і збільшується роль таких мотивів, як бажання виконатись в правильності виконуваної навчальної діяльності, краще зрозуміти і засвоїти навчальний матеріал, уміння застосувати його в своїй практичній роботі

Збагачення знань учнів, ріст їх навчальної самосвідомості і самостійності у навчанні позитивно впливають на розуміння учнями важливості та необхідності самоконтролю і переваги його перед контролем з боку учителя, батьків і взаємоперевіркою товаришів. У переважній більшості учнів 5-го класу і частково у 6-му класі ще недостатньо сформоване поняття самоконтролю і немає належного розуміння необхідності його здійснення. Розуміння учнями важливості і необхідності самоконтролю можна констатувати лише під кінець підліткового віку в учнів 7-го і особливо 8-го класів. При цьому розуміння самоконтролю в учнів 5—6 класів носить загальний, недиференційований характер, а в учнів 7—8 класів воно більш конкретне і глибше відображає сутність самоконтролю.

Спрямованість самоконтролю, тобто коло знань, умінь і навичок, а також психічних процесів, що підлягають самоконтролю в процесі навчальної діяльності, визначається вимогами школи і учителя до навчальної діяльності підлітка. У навчальній діяльності учнів середнього шкільного віку самоконтроль спрямований на організацію і планування навчальної діяльності, на психічні процеси, необхідні для набування учнями знань, і на практичну діяльність, що вимагає застосування набутих знань на практиці.

Важливою умовою успішного навчання є загальне уміння читатись: уміння планувати свій робочий час, виконувати навчальні завдання в певній послідовності, чергувати працю і відпочинок і т. ін. Однак спостереження за навчальною діяльністю учнів свідчать, що не всі учні середнього шкільного віку володіють навичками організації навчальної роботи, і ця сторона їх діяльності самоконтролю не підлягає. Під впливом знань про порядок організації та планування навчальної діяльності, які учні набувають під керівництвом учителя, постійного контролю учителя за правильною організацією навчальної діяльності і зростання особистого досвіду учнів, уміння організації навчальної діяльності з віком вдосконалюється, внаслідок чого посилюється самоконтроль за цією стороною навчальної діяльності. Вирішальне значення для формування самоконтролю учнів має засвоєння ними системи знань і вимог учителя про порядок організації навчальної діяльності.

Успішне виконання навчальної діяльності вимагає також самоконтролю, спрямованого на перебіг внутрішніх психіч-

них процесів, необхідних для оволодіння учнів знаннями і формування у них наукових понять. Тут велике значення має вміння організувати свою увагу, володіти раціональними способами заучування, осмислювати навчальний матеріал, мислити логічно і обгрунтовано.

Основним методом самоконтролю за заучуванням навчального матеріалу є його відтворення. Форми цього відтворення різноманітні в залежності від вікових і індивідуальних особливостей підлітків і специфіки навчального матеріалу. В учнів 5-го класу основною формою відтворення є усний переказ заученого, відтворення вголос, в 6-му класі відтворення починає носити характер переказу «про себе». В 7-му класі поруч з відтворенням матеріалу за допомогою внутрішньої мови виникає самоконтроль шляхом придумування прикладів на виучене правило, який стає основною формою самоконтролю за розумінням матеріалу в учнів 8-го класу.

Самоконтроль в навчальній діяльності спрямований також на якість виконуваних школярем навчальних завдань, що вимагають застосування набутих учнями знань на практиці. В практичній навчальній діяльності учнів, що вимагає застосування набутих знань на практиці, відображається рівень навчальної самосвідомості учнів і особливості самоконтролю як одного з проявів цієї самосвідомості. Навчальна діяльність вимагає самоконтролю, а разом з тим вона активно сприяє його формуванню, тому що тільки на практиці учень переконується в правильності своїх уявлень, суджень і понять. Самоконтроль спрямований на виявлення помилок і недоліків, допущених учнями при виконанні вправ, спонукає їх шукати причини цих недоліків, і тим самим поповнювати і поглиблювати знання тих правил, засвоєння яких необхідне для правильного виконання навчальних завдань і здійснення самоконтролю за їх якістю. Відповідно до цього при виконанні навчальних завдань, що вимагають застосування набутих знань на практиці, самоконтроль учнів спрямовується як на якість виконуваних завдань, так і на перевірку правильності розуміння відповідних правил, що служить зразком при виконанні навчальних завдань.

О. В. СИСОЄВА

ЕМОЦІЙНІСТЬ ЕСТЕТИЧНИХ СУДЖЕНЬ УЧНІВ 5—7 КЛАСІВ

Характерною ознакою естетичних суджень є їх емоційність. Завдання даного дослідження полягало у з'ясуванні емоційності естетичних суджень учнів підліткового віку, в яких вони виражали своє відношення до творів живопису.

Твори живопису викликають в учнів відповідний емоційний стан насамперед своїми формально-красивими властивостями (колір, розмір, форма). Найбільш емоційно забарвленими є висловлювання учнів про колір картини. І це зрозуміло, бо колір картини найбільш емоційний компонент живопису.

П'ятикласники насамперед емоційно реагують на яскраве забарвлення окремих предметів, бо для них ще малодоступний колорит картини, як виразник настрою зображеного. «Красиво намальована природа: зелені дерева, яскраво-зелена трава, блакитне небо».

Учні 6-го класу при сприйманні пейзажних творів теж перш за все реагують на колір. Але емоційна реакція в них значно глибша. У значної частини учнів це естетична оцінка колориту, як виразника настрою зображеного. «Для того, щоб підкреслити сумний настрій дівчинки, художник вжив темний колорит».

Крім того, емоційність естетичних суджень шестикласників залежить від розуміння ними кольору як носія світла: «Картина подобається теплотою та світлістю барв». Емоційність естетичних суджень шестикласників підвищується в залежності від розуміння динамічності зображеного. Їм найбільше подобаються ті властивості предметів, які передають зміну, динаміку.

«Мені подобається неспокійний політ птахів над морем, він викликає радісне хвилювання».

Емоційність естетичних суджень учнів сьомого класу теж залежить від формально-красивих ознак зображеного. Але на відміну від п'ятикласників вони реагують на формально-красиві ознаки, як на виразників внутрішнього стану зображеного. «Сумний настрій картини художник Левітан передає темними фарбами».

У висловлюваннях семикласників про колоритну гаму картини значну роль відіграють наявні в них зорові оцінки, зорові образи. Завдяки цьому учні тонкіше відчують кольори, бачать більше відтінків. «Ця картина мені подобається різними відтінками блакитного кольору».

Таким чином, ступінь емоційності естетичних суджень учнів підліткового віку про пейзажні твори значною мірою залежить від наявного в учнів почуття прекрасного до природи.

Емоційність естетичних суджень з приводу жанрових картин свідчить про те, що відповідні естетичні почуття виникають в учнів у зв'язку з усвідомленням ними естетичної сторони зображеного (вчинків, дій, рис характеру людини). Значний вплив на емоційність естетичних суджень учнів має ро-

зуміння ними змісту зображеного та відношення до нього самих учнів. Естетичні емоції в учнів жанрові картини викликають насамперед своїм сюжетом. П'ятикласники естетично реагують теж на формально-красиві ознаки зображеного, які або посилюють, або послаблюють враження від змісту картини. У п'ятикласників більшою емоційністю відзначаються естетичні судження про знайомі їм за сюжетом картини, тому вони їх переважно і вибирають.

«Мені дуже подобається картина Яблонської «Хліб» своїм настроєм: люди веселі, сміються, вони з піднесенням працюють». Ці висловлювання дають можливість судити про те, що під час сприймання жанрової картини учні переживають складні моральні та естетичні почуття. Великий вплив на силу цих почуттів мають виникаючі за асоціацією образи уяви, особистий досвід учня, його особисті спостереження, наявні моральні поняття, які впливають на характер естетичної оцінки.

Шестикласники емоційно реагують в першу чергу на динамічну сторону сюжету картини.

«Мені дуже подобається, як стрімко мчить вперед Чапаєв».

Емоційність естетичних суджень шестикласників залежить від усвідомлення внутрішньо-прекрасного в моралі, яке вони бачать в зовнішньому конкретно-образному виразі: «Мені весело дивитися на цю картину, тому що люди на ній зображені веселі, життєрадісні». Але розуміння це досить обмежене. Здебільшого це розуміння яскраво вираженого переживання, радості чи смутку.

Емоційність естетичних суджень семикласників менше зв'язана з знанням сюжету картини. Навпаки, навіть зустрічаються випадки, коли учні зовсім емоційно не реагують на картини власне тому, що вони дуже знайомі.

Емоційність естетичних суджень семикласників залежить від розуміння ними психології зображення людей: почуттів, рис характеру, якостей волі внутрішнього стану, поведінку, діяльність. «Мені подобається «Демон» Врубеля. Він сильний, страждаючий. Мускулісті руки напружено стиснуті. Здається, варто лише йому вийти з оціпеніння і він переверне весь світ».

Емоційність естетичних суджень учнів підліткового віку проявляється в прагненні дати диференційовану оцінку власним почуттям. У п'ятикласників ця оцінка найбільш загальна, крім того, учні відзначають лише позитивні емоції. «Картина викликає в мене веселий настрій, або викликає приємні почуття». Учні не вибирали репродукції картин, які б викли-

кали в них неприємні почуття, і тому такі почуття не знайшли відображення в їх судженнях.

Розвиток диференціровки емоційності естетичних суджень в шестикласників здійснюється за рахунок збагачення їх безпосереднього естетичного сприймання асоціативними образами уяви. «Мені подобається картина «Хліб» Яблонської тому, що дивлячись на неї, я пригадую свою роботу в колгоспі, коли ми під час практики допомагали дорослим. Роботи було багато, але всі працювати радісно, з піднесенням. Настрій у всіх був веселий». Шестикласники не просто констатують свій настрій, але й намагаються виявити та пояснити його причини.

Ця риса емоційності естетичних суджень знаходить свій дальший розвиток у семикласників. В більшій мірі, ніж у шестикласників, у них емоційність пов'язана з залученням образів уяви. Посилення емоційності естетичних суджень здійснюється не лише за рахунок більш тонкої диференціації приємних почуттів. «Якесь приємне, ніжне почуття викликає в мене цей хлопчик», а також за рахунок емоційного відношення до сумних тоскних сюжетів. Ця картина така похмура, а вид такий зловісний, аж страх бере. І все ж таки вона мені подобається. Емоційність естетичних суджень виражається як в змісті, так і у виразі їх. Особливо це позначається на експресивності мови учнів, на міміці, жестах. В мові багато епітетів, метафор, порівнянь.

Інтенсивність емоційних компонентів естетичних суджень в значній мірі залежить від усвідомлення учнями виразних засобів живопису. Якщо на початку роботи з учнями рівень усвідомлення виразних засобів був незначний і він майже не впливав на емоційність естетичних суджень, то в результаті проведеної навчально-виховної роботи значно підвищилось усвідомлення художньо-виразних засобів, що в свою чергу вплинуло на підвищення емоційності естетичних суджень. Успіх даної роботи полягає в тому, що в ході її проведення спиралися на вже виявлені раніш особливості емоційного відношення учнів до творів живопису.

Я. П. ГУМЕНЮК

СУЧАСНА МЕТОДИКА СПОРТИВНОГО ТРЕНУВАННЯ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВОЛЕЙБОЛА

В радянській системі фізичного виховання гра в волейбол займає провідне місце і є однією з найбільш масових і популярних ігор.

Сучасний спортивний волейбол — це по-справжньому ат-

летичний спорт, який вимагає всебічної фізичної, морально-вольової, технічної і тактичної підготовки. Тому вдосконалення техніки і тактики гри у волейбол займає провідне місце в учбово-тренувальному процесі з волейболістами.

Відомо, що техніка є засобом перетворення в дію тактичних задумів гравця, а тому цілком зрозуміло, що тільки відмінна технічна підготовка дозволить гравцю здійснювати різноманітні тактичні задуми в нападі та захисті, тобто техніка служить основою тактичної зрілості.

Поруч з цим тактика ведення гри є одним з провідних, головних факторів, які забезпечують перемогу в змаганнях, зустрічах.

Питання методики навчання і вдосконалення технічних і тактичних прийомів гри у волейболі широко і детально висвітлені в цілому ряді навчальних посібників відомих радянських фахівців: Осколкової, Сунгурова, Ейнгорна, Амаліна і інших. Тому автор поставив перед собою завдання в першу чергу зупинитися на аналізі технічної і тактичної підготовки провідних жіночих та чоловічих команд світу. Для цього був вибраний найбільш доступний і прямий метод — безпосереднє спостереження чемпіонату світу з волейбола, який проходив у Москві в жовтні 1962 року.

Спостереження показали, що як чоловічі, так і жіночі команди в основному відмовилися від сильних верхніх та бокових подач. Всі команди без винятку використовують так звану «націлену» подачу. Сюрпризом чемпіонату була також японська «плануюча» подача, яка була грізною зброєю, особливо у жіночої команди Японії. Використовуючи «плануючу» подачу, японки утруднювали прийом і передачу м'яча, а в багатьох випадках вигравали очки. Так, наприклад, тільки в зустрічі з командою СРСР японки вигralи подачами 14 очок.

З особливостями подач нерозривно пов'язаний і характер їх прийому. Всі без виключення команди практикували прийом подач способом «знизу», а японські команди користувалися тільки цим способом.

Значні зрушення в бік поліпшення зробили чоловіки в техніці виконання других передач. Це відноситься і до жіночої команди Японії.

На чемпіонаті переважав силовий напрям в атаках, якому сприяла відмінна фізична підготовка нападаючих. Напад з першої передачі проводився дуже рідко. Як правило, всі жіночі та чоловічі команди здійснювали виходи гравців з задньої лінії для розпасовки м'яча.

Ця система нападу є передумовою до найбільш прогресивної і раціональної тактики гри сучасного волейбола —

«Всі в захисті — всі в нападі». Зразком в цьому відношенні є гра волейболісток Японії.

В захисних діях всі команди користувалися «груповим» блоком (переважно подвійним) і системою захисту «кутом назад».

Недоліком переважної більшості гравців усіх провідних команд є погана рухливість на майданчику. Виключення становлять японки, які майже в усіх іграх проявили максимальну рухливість. Взаємодія японських волейболісток на майданчику відпрацьована до найменших деталей.

Переможцями московського чемпіонату світу 1962 року вийшли чоловіча команда СРСР і жіноча команда Японії. Японські волейболістки продемонстрували відмінну техніку і найбільш раціональну тактику гри, ось чому необхідно детально вивчити досвід учбово-тренувальної роботи японських волейболісток. Японські волейболістки займаються кожний день протягом 4-х годин. Всі елементи техніки шліфуються в основному в ігрових вправах. Основне завдання, яке ставиться перед гравцями, — довести виконання того чи іншого елемента до автоматизму. Особливої уваги заслуговує метод інтенсивної розминки — тренування безпосередньо перед грою.

Метод підготовки жіночої збірної команди Японії з волейбола, вивчення найбільш раціональної техніки і тактики гри може з певним позитивним успіхом використовуватися в учбово-тренувальній роботі з волейболістками і волейболістами вищого учбового закладу.

СЕКЦІЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

П. Г. НІСОНСЬКИЙ

ДО ПИТАННЯ ПРО УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ЛІТЕРАТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ

(На матеріалах дожовтневої української літератури)

I.

Питання про українсько-польські літературні зв'язки — частина більш широкої теоретичної проблеми, яка торкається культурних зв'язків між слов'янськими народами. Особливої ваги набуває вона в наші часи, коли братні слов'янські народи ведуть спільну боротьбу за справу демократії, миру, соціалізму.

В часи культу особи українсько-польським літературним зв'язкам приділялось недостатньо уваги, не часто дослідники звертались до цієї теми, та й якість багатьох досліджень

була невисокою. В останні роки дана проблема набула яскравого висвітлення в розвідках М. Рильського, Г. Вервеса, П. Волинського, Л. Булаховської, Т. Пачовського та інших. Багато уваги їй приділяють на міжнародних славістичних конгресах. Та, звичайно, ще й зараз науковцям є над чим працювати в даній галузі.

II.

Якщо не торкатися спільності і взаємовпливів українського і польського фольклору, які існували з давніх-давен, про взаємозв'язки між літературами українською та польською можна говорити примірно десь з II половини XVI століття. Творча діяльність М. Рея, А. Фрича-Моджеєвського, Я. Кохановського зробила польську літературу одною з найбільш розвинутих у тогочасній східній Європі. Це вже обумовлювало неминучість встановлення певних контактів між літературами польськими та українськими.

Разом з тим в Польщі існували й інші письменники, прямі чи приховані агенти Ватикану, зброєносці контрреформації та іезуїтизму типу П. Скарги, з якими українським прогресивним діячам доводилось вести непримиренну ідейну боротьбу (діяльність українських полемістів кінця XVI — початку XVII століття).

III.

Починаючи з другої половини XVII століття, шляхетська Польська держава все швидше занепадає, втрачає економічну і політичну силу. Зв'язки між українськими і польськими літераторами помітно слабнуть, що пояснюється, в першу чергу, наростанням реакційної хвилі в тогочасній польській літературі. Цей процес продовжується і в XVIII столітті.

В кінці XVIII століття Польська держава перестає існувати. Це сталося внаслідок антинародної зрадницької політики польської аристократії, внаслідок підступної діяльності католицької церкви, яка робила все можливе, щоб, ізолювавши польський народ від інших слов'янських народів, перетворити територію Польщі в плацдарм для дальшого «наступу на Схід».

Ліквідація Польської шляхетської держави не привела до загибелі польської національної культури. Навпаки, саме на початку XIX століття починається нове, небувало бурхливе піднесення польської літератури та мистецтва. Це пояснюється тим, що Польща стає одним з найпотужніших осередків революційної народно-визвольної боротьби в Європі.

IV.

Нова українська література, ще від часів П. Гулака-Артемовського і Л. Боровиковського, не могла не відчувати на

собі впливу прогресивної польської літератури. Особливо великим і плідним був вплив А. Міцкевича, одноступця і друга О. С. Пушкіна і декабристів. Дещо пізніше починає відчуватися вплив і другого великого польського письменника-демократа Ю. Словацького (в поезії І. Франка, в драматургії Лесі Українки та інших).

Діяльність Т. Г. Шевченка, основоположника нової української літератури, відкриває нову сторінку в українсько-польських культурних взаємозв'язках. Відчувши на собі, в процесі формування, певний вплив прогресивної польської літератури, особливо А. Міцкевича, пізніше Т. Г. Шевченко своєю творчістю сам активно впливає на багатьох польських письменників демократичного табору (досить згадати хоча б В. Сирокомлю).

V.

Учні й продовжувачі Великого Кобзаря докладають багато зусиль для дальшого розвитку творчих взаємозв'язків між українською і польською літературами. Непримиренну боротьбу проти мракобісів і реакціонерів з польсько-шляхетського табору провадив І. Франко, активно виступала Леся Українка проти польських декадентів типу С. Шибишевського. Спільність громадських інтересів, тісна особиста дружба передових українських та польських літераторів (наприклад, В. Стефаніка та В. Оркана) були виявом спільності інтересів широких мас українського та польського народів, які вели боротьбу за своє соціальне й національне визволення.

Дальшого розвитку процес зміцнення взаємозв'язків між прогресивною українською та польською літературами набув вже в нових історичних умовах, після виникнення нової, якісно відмінної від дореволюційної, української радянської літератури.

Н. А. ВОЙТКО

ПОЕЗИЯ ДЕМЬЯНА БЕДНОГО И ФОЛЬКЛОР

Богатейшее народное творчество — живой источник, который никогда не иссякает.

Д. Бедный.

І. Поэзия Демьяна Бедного получила высокую партийную оценку в высказываниях Н. С. Хрущева.

«Поэт был в боевом строю борцов за революцию и отдал весь свой огромный талант служению великому делу освобождения трудящихся от ига эксплуатато-

ров»¹, — говорил Никита Сергеевич, характеризуя творчество Д. Бедного. Коммунистическая партийность и народность — важнейшие особенности поэзии Д. Бедного. Творчество Д. Бедного теснейшим образом связано с фольклором. На протяжении своего творческого пути Д. Бедный с большим интересом изучал фольклор, глубоко его знал, использовал лучшие его образцы в своей поэзии, горячо призывал поэтов черпать из неиссякаемого источника народной мудрости. Высказывания Д. Бедного о фольклоре отличаются глубиной мысли и искренней любовью к народному творчеству: «Народ сам — великий творец, сам он — глубокий выразитель своих раздумий, сам он — коллективный создатель гениальных песен. Подойдите к нему с уважением, слушайте его любовно и унесите воспринятое от него с благодарностью. И тогда Вы сами за свои песни будете иметь народную любовь, уважение и благодарность»².

Д. Бедный указывал на необходимость для писателя овладеть богатством народного языка: «Умейте же говорить с народом его живым языком, прислушивайтесь сами к его живой речи и у него... научитесь «режиму словесной экономии». В малое количество слов народ умел вливать все свои упования, все свои скорби, все горе неизбывное»³. У писателей, по словам Д. Бедного, «должен быть голос, доходящий до читательского сердца. Вы должны «петь» так, чтобы сердце рабочего и крестьянина перед вами раскрывалось»⁴.

Познакомившись с рабочим фольклором Урала и Алтая, Д. Бедный в 1939 году заметил: «Крайне примечательно, что рабочий фольклор, бывший в таком пренебрежении у дореволюционных фольклористов, именно теперь обнаружил себя в образцах изумительной силы и красоты»⁵.

2. Устная народная поэзия помогла раннему Е. А. Придворову, а позже Д. Бедному, отбросить реакционное стихотворство декадентов, а также избавиться от некоторого влияния народнической поэзии 90—900-х годов. Д. Бедный творчески использовал многообразную тематику различных жанров русского фольклора. До Великого Октября поэт широко

¹ Н. С. Хрущев, Высокая идейность и художественное мастерство — великая сила советской литературы и искусства, М., Госполитиздат, 1963 г., стр. 7.

² Д. Бедный, Речь на Всесоюзном совещании пролетарских писателей 6 января 1925 г., «Правда», 1925, 15 января.

³ Газ. «Правда», 1926, 30 мая.

⁴ Газ. «Правда», 1925, 15 января.

⁵ Журнал «Смена», 1951, № 4, стр. 3.

использовал образы народного устно-поэтического творчества в своих многочисленных баснях. Басни Д. Бедного—политически острые, революционные, гневно-сатирические—бичевали врагов трудового народа, выражали настроения рабочего класса («Порода», «Ослы», «Союзники», «Свеча», «Дом», «Воры», «Щука и ерши», «Свинья», «Правда, Кривда и Копейка», «Хозяин», «Беда», «Хозяин и батрак», «Кукушка», «Бунтующие зайцы», «Ложка», «Лапоть и сапог», «Муравьи», «Паук, муха и пчела», «Кашевары», «Рыболовы», «Ерши и вьюны», «Жук и крот», «Кларнет и рожок» и многие другие). В дооктябрьский период Д. Бедный написал 13 стихотворных сказок, творчески используя народные волшебные и бытовые сказки («Волк-правитель», «Клад», «Суд», «Звонок», «Чертовщина», «Горе-кузнец», «Куры», «Диво-дивное», «Крысы», «Пирог да блин», «Воробей и мышь», «Усы да борода», «Морока»).

Сильны традиции русского народного творчества в повести «Про землю, про волю, про рабочую долю» (1917). Творчески переработав, Д. Бедный включил в повесть ряд фольклорных произведений. В повести находим: задорную плясовую песню, частушки, солдатскую песню («У ворот мамзель стоит»), «Барыню» (окопную), сатирическую побывальщину «Барские слезы», былинный сказ, пародийные сатирические песенки «Бука», «Похороны», детскую песенку, басню «По бабушку», городской песенный фольклор «Как у питерских господ», сказки «Колобок», «Разрыв-трава» и др. Всем этим фольклорным включениям поэт придавал острую политическую целеустремленность.

3. На призыв В. И. Ленина создать массовую революционную песню Д. Бедный откликнулся патриотической песней «Проводы» (1918). В годы гражданской войны Д. Бедный переосмысливал старинные казачьи, народные лирические, хороводные, исторические, плясовые, шуточные песни, также использовал былины и особенно часто — частушки. На мотив частушек написаны поэтом «Чумандриха», «Гатчинский урок», «Фронтовые частушки», «Левозеровский романс», «Генерал Шукура» и др. Песни «Коммунистическая марсельеза», «Красная винтовка», «Путеводная звезда», «Песня труда» и др. поэт создал в традициях революционных рабочих песен конца XIX—начала XX века. Они сыграли важную роль в революционном воспитании масс: «...с песнями Демьяна Бедного, — говорил тов. Хрущев, — шли в бой и красногвардейцы, и красноармейцы, и партизаны... Эти песни были

доходчивы для всех, понятны каждому, даже неграмотным крестьянам, находившимся в рядах Красной Армии»¹.

4. Неправильное толкование русского героического эпоса Д. Бедным обнаружилось в его либретто оперы «Богатыри» (1936). Здесь поэт искажил историческую правду — высмеял былинных богатырей. Партийная критика сурово осудила идейные срывы Д. Бедного. В конце 20-х и в 30-е годы Д. Бедный усиленно изучал фольклор народов СССР.

Д. Бедный перевел на русский язык и литературно обработал узбекские народные легенды о В. И. Ленине, превратив их в поэмы «Счастье земли» и «За горами»². В 1937 году Д. Бедный литературно обработал ойротскую народную песню-легенду «Зажглась золотая заря» и армянскую песню «Парень Хачо», посвященные В. И. Ленину. (См. сборник «Творчество народов СССР», 1937 г.). В результате изучения уральских сказов и их литературной обработки Д. Бедный создал книгу «Горная порода. Эпопея». К. Е. Ворошилов дал высокую оценку этому труду поэта. Клемент Ефремович писал 8 марта 1945 года: «Дорогой Демьян! Успел прочесть только эту вот тетрадку и прямо должен сказать — вещь хорошая; нужно начатую работу закончить, так я полагаю и желаю тебе успеха и крепкого здоровья. Твой К. Ворошилов»³.

5. В годы Великой Отечественной войны Д. Бедный создает ряд патриотических произведений, в которых использует образы русского народного творчества («Богатырский наказ», «Народное мужество», «Богатырская переправа», «Русь», «Врага пощадить — в беду угодить», «Праздник Победы» и многие др.). В них поэт славил советских героев, пропагандировал героические традиции нашего народа, высоко ценил былинных богатырей, разоблачал звериный лик фашизма.

Поэзия Д. Бедного богата пословицами, поговорками, идиомами.

В своих произведениях Д. Бедный часто использовал рашный стихотворный строй («Царь Андрон», «Тяга», «Новый завет без изъяна евангелиста Демьяна» и др.).

Народное творчество было талантливо использовано Д. Бедным в своей поэзии для пропаганды идей социализма.

¹ Н. С. Хрущев, «Высокая идейность и художественное мастерство — великая сила советской литературы и искусства», стр. 7.

² Поэмы были опубликованы 21 января 1929 года.

³ Архив Д. Бедного, институт Мировой литературы, инв. 2266.

АНТИРЕЛИГИОЗНАЯ САТИРА ДЕМЬЯНА БЕДНОГО

Наша пропаганда необходимо включает и пропаганду атеизма.

В. И. Ленин.

1. Демьян Бедный — выдающийся, последовательный и страстный борец против церкви и религии, одной из самых консервативных форм общественного сознания. Велика заслуга поэта-сатирика в борьбе с религиозными воззрениями, предрассудками и суевериями. Изображая клерикальное духовенство, поэт исходил из народного представления о служителях церкви, которое нашло яркое отражение в устном поэтическом творчестве: в сказках, пословицах, поговорках, прибаутках, широко распространившихся среди трудящихся нашей страны ещё задолго до Великого Октября.

2. Мысли В. И. Ленина о религии и церкви были руководящим началом в атеистической поэзии Д. Бедного. Ещё в 1909 году В. И. Ленин в статье «Об отношении рабочей партии к религии» писал, что наряду с разоблачением религии как опиума народа «едва ли не главное для с.-д. — разъяснение классовой роли церкви и духовенства в поддержке черносотенного правительства и буржуазии в её борьбе с рабочим классом»¹. Владимир Ильич Ленин разоблачал воинственный клерикализм церковников², писал о «крепостниках в рясах», о «поборах духовенства, о вымогательствах попов»³, призывал воевать «с предрассудками и обманом, которые составляют оружие церкви»⁴.

3. До Великого Октября Д. Бедный на антирелигиозную тему написал стихотворения «Епитимия» (1913), «Катавасия» (1913), «В церкви» (1914), «Чиж-трезвенник» (1914) и др. После революции поэт опубликовал атеистические сборники: «Бесы игривые, — сиречь антихристы долгогривые», «Паки и паки про поповские враки, про монастырские хоромы и еврейские погромы», «Попы-трутни живут на плутни», «Про многотрудное житие отца Ипата», «По коню и по оглоблям», «Отцы духовные, их помыслы греховные», «Иже херувимы», «О попах и дияконах», «Поповская камаринская», «О попах», «Церковный дурман» и др. Поэт также создал антирелигиозные повести «О попе Панкрате, о тетке Домне и явленной иконе в Коломне» (1918), «Как четырнадцатый»

¹ В. И. Ленин, Соч., изд. 4-ое, т. 15, стр. 380.

² В. И. Ленин, там же, стр. 382, 384.

³ В. И. Ленин, там же, стр. 384, 389.

⁴ В. И. Ленин, Соч., т. 33, стр. 205.

цптия дивизия в рай шла» (1924), «Новый завет без изъяна евангелиста Демьяна» (1925).

Контрреволюционную сущность церковников периода гражданской войны Д. Бедный вскрывает в фельетоне «Бесы игривые; — сиречь антихристы долгогривые» (1919). Много писал Д. Бедный о попах — жестоких, лукавых эксплуататорах трудового народа. Выразительный образ попа-стяжателя, лицемера, плута, блудника Д. Бедный создал в цикле фельетонов «Про многотрудное житие отца Ипата» (1918). Яркий социальный образ попа-тунеядца поэт создаёт также в агитстихотворениях «Пауки и мухи» и «Попы-трутни живут на плутни». Разоблачал Д. Бедный грубый обман, шарлатанство церковников, которые, пользуясь темнотой масс, уверяли народ в нетленности «мощей» («В монастыре», 1918; «Поповская камаринская», 1919).

4. В 1922 году В. И. Ленин остро поставил вопрос о борьбе с религией. «...Массам необходимо дать самый разнообразный материал по атеистической пропаганде»¹, — писал он в статье «О значении воинствующего материализма». В 20-е годы Д. Бедный антирелигиозной теме посвятил десятки фельетонов, эпиграмм, пародий. Важнейшими темами атеистических произведений Д. Бедного этого периода являлись: обличение религиозных предрассудков, христианской морали, разоблачение церкви как защитницы капитализма. Ряд сатирических стихотворений поэт посвятил обличению реакционной деятельности Ватикана («Союз по гроб жизни», 1929; «Чирий», 1929; «Заслоняются трупом», 1929; «Только б не вперед!»). Сатирик резко обличал религиозных мракобесов США в эпigramме «Тоже американский рекорд» (1928). Остроумно развенчивал поэт религиозную легенду о рае, о «райских куцах» в повести «Как четырнадцатая дивизия в рай шла». По мотивам повести Д. Бедный написал пьесу (см. «Новый мир», 1932, № 2), которая шла на сцене Московского мюзик-холла более сотни раз. В 1925 году вышла в свет повесть Д. Бедного «Новый завет без изъяна евангелиста Демьяна» — боевое атеистическое произведение, разоблачающее миф о Христе, «сыне божьем», показывающее ложность христианской морали.

5. Вдохновенность, наступательный порыв, легкость стиха, убедительность, живость и яркость образов и картин — характерные черты демьяновской атеистической поэзии. Политическая острота, целеустремленность, глубина классового содержания, злободневность антирелигиозных произведений

¹ В. И. Ленин, Соч., т. 33, ст. 204.

Д. Бедного делали их сильным средством политического и морального воспитания масс.

* * *

XXII съезд КПСС призвал партийные, советские профсоюзные организации к активной работе по атеистическому воспитанию нашего народа. Программа КПСС указывает: «Необходимо систематически вести широкую научно-атеистическую пропаганду, терпеливо разъяснять несостоятельность религиозных верований, возникших в прошлом на почве придавленности людей стихийными силами природы и социальным гнетом, из-за незнания причин природных и общественных явлений»¹.

В современных условиях борьба с религией — один из самых важных участков борьбы за построение коммунизма в нашей стране.

Лучшие атеистические произведения Демьяна Бедного и сегодня — острое оружие в борьбе с религией.

О. В. РАЙКОВСКАЯ

ПИСАТЕЛЬ ДОЛЖЕН БЫТЬ НЕ ТОЛЬКО ТАЛАНТЛИВЫМ...

(О рассказе Веры Пановой «Мальчик и девочка»)

«Вообще рассказ хороший, только мысль плохая», — закончил свое сочинение о рассказе Веры Пановой «Мальчик и девочка» ученик одной из одесских школ.

Прочитайте этот рассказ, и вам станет понятным смятение юных читателей и не покажется столь наивным противоречивое умозаключение одесского школьника, сверстника героев рассказа.

Сюжет прост и жизненен. Курорт. Они понравились друг другу и встречались в дальней аллее санаторного парка. Потом срок его путевки кончился, и он уехал, а у нее родился сын.

Рассказана эта простая история талантливым художником так, что мы видим и довольно прищелкивающего пальцами беспечного мальчика, и тоненькую с загорелыми точеными руками девочку, и толстуху Таню, ее сменщицу, и немолодых, разговаривающих о состоянии своего здоровья отдыхающих в санаторий, и сам этот белый, двухэтажный, с баллюстрадой, стоящий у самого синего моря санаторий.

Вера Панова — писатель большого таланта и умеет мастерски воссоздавать «подробности жизни», каждая деталь у нее предельно зрима.

¹ Программа Коммунистической партии Советского Союза. Госполитиздат, 1962, стр. 122.

Писательница владеет искусством портретных, речевых характеристик, интересно, впечатляюще использует несобственную прямую речь.

Но авторский замысел, как и авторское отношение к изображаемому, представляется крайне расплывчатым.

К своей героине писательница относится со снисходительным сожалением. В отношении к мальчику чувствуется, пожалуй, чуть заметная ирония. А в целом? Мастерски зарисованный «кусочек жизни» с немудреной моралью: что ж, всяко бывает, ничего, перемелется — мука будет. Иначе как следует понимать описание похорошевшей, обретшей уверенный взгляд, ожидающей нового — настоящего — счастья девочки?

Не хотела ли писательница разоблачить нравственную ущербность подобных мальчиков и девочек? По-видимому, нет. Примитивизм ее героев, скудость их ума и сердца удручают. В рассказе же преобладают благодушные, снисходительные интонации.

Вопрос, почему они такие в свои семнадцать лет, опущен.

А коль скоро нет раскрытия того, что обусловило формирование характера, подлинное обличение недостатков, их корней исключается.

Читателя прежде всего интересует мысль, во имя которой написано произведение.

«...Те писатели, в которых природа или жизнь соединила с талантом живое сердце, — те писатели должны дорботить в себе этим прекрасным сочетанием таланта с мыслью, дающей силу и смысл таланту, дающей жизнь и красоту его произведениям»¹.

О. Б. РАЙКОВСКАЯ

К ВОПРОСУ ОБ ИДЕЙНОСТИ И ХУДОЖЕСТВЕННОСТИ. ПОИСК ГЕРОЯ

(О пьесе В. Пановой «Как поживаешь, парень?»)

Вопросом вопросов при анализе художественного произведения остается: во имя чего оно написано, что хотел сказать автор, каков идейный смысл произведения? А признавая не на словах, а на деле литературу идейным оружием, признавая могущество воспитательного воздействия произведений искусства, никак нельзя примириться с ироническим от-

¹ Н. Г. Чернышевский, «Эстетика и литературная критика», ГИХЛ М-Л 1951, стр. 337.

ношением части наших литераторов и критиков к проблеме положительного героя.

Талантливые романы В. Ф. Пановой подкупали жизненной достоверностью изображаемого, актуальностью проблематики, мастерством раскрытия характеров. Но проблема положительного героя, к сожалению, не была решена писательницей ни в «Кружилихе», ни во «Временах года», ни в «Сентиментальном романе».

В повести «Сережа», в рассказах «Валя», «Володя», в пьесах «Проводы белых ночей», «Как поживаешь, парень?» В. Панова продолжила поиск героя. Само время определило характер этих исканий. Не случайно о доброте, терпимости — о человечности написаны ее новые пьесы.

«Проводы белых ночей» разные театры, как, впрочем, и многие критики, прочли по-разному, по-своему объясняя драму Нинки, обвиняя или защищая ее, по-своему находя героя пьесы. Но, по-сути, «Проводы белых ночей» — пьеса без героя. Это, бесспорно, талантливо написанные сцены, но неопределенность авторской мысли, просчеты в этической оценке героев приводят к внутренней противоречивости идейного содержания произведения.

В пьесе «Как поживаешь, парень?» авторское отношение к герою — Заботкину — и к происходящему с ним выражено, как ни в одном из произведений Пановой, предельно ясно и, что уже вовсе необычно — открыто.

В. Панова дважды выводит на сцену группу персонажей с условными именами: «Пылкий, Строгий, Ехидный, Авторитетный, Голубоокий». В спорах между ними раскрываются побуждения Заботкина, человеческого, мечтающего о коммунистических отношениях. Писательница утверждает, что иначе не мог и не должен был поступать ее герой.

В поисках героя современности В. Панова затронула важнейшие моральные проблемы, раскрыла некоторые прекрасные черты характера молодого человека нашего времени. Но при всей талантливости этой зарисовки она уязвима в своей идейной направленности: вызывают тревожную неудовлетворенность ограниченность эстетического идеала, суженное понимание добра. Думается, что напрасно критики (В. Залесский, «Раздумья перед занавесом», «Наш современник», 1962, № 6; Ю. Волчек, «Тема с вариациями», «Театр», 1962, № 9) так восхищаются прекраснодушием Жени Заботкина. Помыслы парня прекрасны, но откуда, собственно, следует, что такая уступчивость — на благо людям и обществу, что «непротивление злу» способствует становлению коммунистических

отношений? Нет, прав поэт! «Добро должно быть с кулаками» (С. Куняев).

Ограниченность идейного замысла не позволяет воссоздать реальную современную действительность во всей полноте, вынуждает писательницу обращаться к исключительным ситуациям (характер злоклучений, обрушивающихся на героя, духовная изоляция, в которой он мучится и преодолевает свои страдания).

В. М. ГОРОДІВСЬКИЙ

ОБРАЗ ІВАНА ВИШЕНСЬКОГО В ОДНОІМЕННІЙ ПОЕМІ І. ФРАНКА

Вивченню творчості Івана Яковича Франка присвятили свої кращі праці радянські науковці-літератори М. Возняк, Є. Кирилюк, Ю. Кобилецький, Г. Сидоренко, М. Пархоменко, О. Мороз, О. Дей, З. Франко та ін.

Серед багатогранної творчості І. Франка заслуговують уваги його дослідження і поема про Івана Вишенського. Починаючи з 1886 р., І. Франко протягом 25 років написав про видатного українського полеміста декілька статей українською і російською мовами, монографію «Іван Вишенський і его твори» (1895), поему «Іван Вишенський» (1900).

Вперше І. Франко виводить образ Івана Вишенського у сонеті 32 («Тюремні сонети», 1889), який починається словами «Сидів пустинник біля свого скиту». На жаль, цей сонет залишався поза увагою франкознавців.

Поема «Іван Вишенський» має чітку сюжетну лінію. «Основа поеми, — писав І. Франко у 1911 р., — печерне життя і смерть Вишенського — тільки в одній частині моя поетична фікція...». Характер Івана Вишенського майстерно розкривається через змалювання внутрішніх переживань, які то наростають, то стихають, щоб знову вибухнути з ще більшою силою. Психологічні переживання героя поеми обумовлюються спогадами про дитинство, які подано в дещо ідеалізованій формі; обуренням проти насильства (епізод з павуком); вболіванням за рідним краєм, викликаним пелюстками вишневого цвіту; глибокими стражданнями за долю трудового народу, породженими читанням листа з рідного краю.

Художні засоби твору — прийоми контрасту, образи-символи, епітети, метафори, порівняння допомагають глибше розкрити внутрішню боротьбу Івана Вишенського.

В кульмінації розкривається головна думка: лише активна любов до народу, а не пасивне замилювання природою рід-

ного краю, породжує справжній патріотизм, тут же розв'язується філософська проблема перемоги життя над смертю, засуджується відхід від життя і боротьби, аскетизм, критикується церква і релігія, тому поема має також і виразне антирелігійне спрямування.

У поемі порушується проблема зв'язку героя з народом, яка пізніше знаходить більш повне розв'язання у поемі «Мойсей», написаній під впливом революції 1905 року, в образі нового ватажка народу Єгошуа, «князя конюхів».

Художній образ Івана Вишенського письменник створив на основі глибокого знання творів полеміста, під впливом антирелігійних творів Т. Г. Шевченка («Єретик», «Чернець») і прогресивної російської літератури, відповідаючи вимогам життя.

Поема пройнята життєстверджуючим оптимізмом, вірою, що той герой переможе, який служить інтересам народу. Вістря поеми спрямоване проти зради буржуазної і попівської націоналістичної інтелігенції. Тому не випадково І. Франко друкує у збірці «Із днів журби» поеми «Іван Вишенський» та «На Святоюрській горі». У цих творах оспівуються Іван Вишенський і Богдан Хмельницький. Життя цих видатних історичних осіб могло служити прикладом для прогресивної інтелігенції колишньої Галичини в боротьбі проти Австро-Угорської імперії — тюрми народів, пробуджувати в народі почуття патріотизму.

Проте і досі ще трапляється помилкове розуміння закінчення поеми «Іван Вишенський». Справа в тому, що І. Франко використовує релігійні форми молитви і чуда для розкриття революційної ідеї патріотичного служіння рідній батьківщині. Як відомо, зразки використання релігійної форми молитви у революційній поезії вперше дає в українській літературі Т. Г. Шевченко («Заповіт», «Молитва»). Творчо продовжує цю традицію І. Франко у поемах «Іван Вишенський» і «Мойсей». Тому викликає здивування критичне твердження Ф. Поліщука про трактування ідеї і розв'язки поеми «Іван Вишенський», що його дає І. П. Єрьомін («Наукові записки» Київського педінституту, т. XXII, 1956 р., стор. 153).

Не слід також змішувати здогадок І. Франка про смерть Вишенського у монографії про полеміста з філософським трактуванням перемоги патріотизму над аскетизмом у поемі.

Свого часу (1925 р.) В. Щурат помилково стверджував, що І. Франко написав монографію і поему про Івана Вишенського під впливом творів про Гуттена німецьких письменників Штрауса і Майера. Безумовно, І. Франко цікавився осо-

бою Гуттена, як і іншими історичними особами, які виступали проти гніту, несправедливості, царів, королів, церкви. Про це переконливо свідчить цикл сонетів «Криваві сні».

Думку В. Щурата некритично повторив П. Колесник у цікавій праці про І. Франка «Син народу» (1957 р., стор. 283). Обминув це питання О. Хомицький у своїй статті «Творчість Конрада Фердинанда Майєра в оцінці І. Франка» («Тези...», ЛДУ, 1962 р.).

Насправді поема І. Франка своїм художнім та ідейним рівнем стоїть значно вище творів Штрауса і Майєра. Отже, своєю художньою майстерністю, глибиною поставлених і розв'язаних суспільно-політичних і філософських проблем поема «Іван Вишенський» І. Франка належить до кращих творів світової літератури.

В. М. ГОРОДІВСЬКИЙ

ИНТЕЛІГЕНЦІЯ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст.

Галичина була найвідсталішою частиною злиденної Австро-Угорської імперії — тюрми народів. Влучну характеристику цій імперії дає Ф. Енгельс у статті «Початок кінця Австрії». Політика австрійського цісаря — «старого шахрая Меттерніха» — зводилася до розпалювання ворожнечі між народами, що населяли імперію. І. Франко різко критикує реакційну національну політику Австрії (сонет 45). В II половині 19 ст. в Галичині починає розвиватись промисловість, росте робітничий клас. Справа захисту інтересів народу переходить до рук нового суспільного класу — пролетаріату. З переміщенням центру революційного руху в Росію кращі сини українського народу вбачають визволення трудящих Західної України з-під соціального і національного гніту у спільній боротьбі і дружбі з російським пролетаріатом.

І. Франко активно проповідує ідеї російських революціонерів-демократів, популяризує твори Маркса і Енгельса серед трудящих Галичини. На перешкоді поширення прогресивних ідей серед народу була галицька буржуазна інтелігенція, яка об'єднувалася навколо двох реакційних партій — «москвофілів» і «народовців». В. І. Ленін у статті «Як поєднують прислужництво з грою в демократію?» переконливо довів, що «москвофіли» були агентами російського даризму в Галичині. Ще у 1861 році проти ворожої діяльності «москвофілів» виступив М. Чернишевський у ст. «Національна безтактність». У рефераті «Іван Франко» М. Коцюбинський за суджує реакційну політику «москвофілів» і «народовців» —

політику рабів і лакеїв. На початку 90-х років 19 ст. в Галичині утворюється реакційна політична течія з правих «народовців» — «новоєрівців».

Діяльність «москвофілів», «народовців» і «новоєрівців» — це шлях зради, лакейського служіння іноземним загарбникам, вороже ставлення до російського, українського, польського народів, до революційної боротьби трудящих. В працях радянських науковців Є. Кирилюка, Ю. Кобилецького, Г. Сидоренко, С. Шаховського, З. Франко, О. Пархоменка, О. Дея, О. Мороза та ін. розкрита і гостро засуджена ворожа діяльність «москвофілів», «народовців» і «новоєрівців».

Проти буржуазної інтелігенції Галичини в другій половині 19 ст. виступають представники прогресивної інтелігенції І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький та ін. І. Франко та його однодумці змушені були також вести жорстоку боротьбу проти польської буржуазної інтелігенції. З ростом робітничого класу, поширенням марксизму в Галичині загострюється революційна боротьба, а це приводить до посилення класового розшарування інтелігенції. Прогресивні сили галицької інтелігенції групуються навколо І. Франка. Його активно підтримує прогресивна інтелігенція польського народу. Прогресивна інтелігенція Галичини, очолена І. Франком, поширює революційні ідеї серед народу, проповідує ідею дружби народів, закликає трудящих до революційної боротьби. Велика заслуга належить І. Франкові по вихованню прогресивної інтелігенції. В багатьох поетичних і прозових творах та критичних статтях І. Франко гостро критикує буржуазну інтелігенцію, викриває її антинародну діяльність.

В. М. ГОРОДІВСЬКИЙ

КРИТИЧНІ СТАТТІ І. ФРАНКА ПРО ГАЛИЦЬКУ ІНТЕЛІГЕНЦІЮ

Ряд статей І. Франко присвячує критиці буржуазної інтелігенції («Критичні письма о галицькій інтелігенції», «Формальний і реальний націоналізм», «Українські народовці і радикали», «Щирість тону і щирість переконань», «Що се за інтелігенція — галицькі попи» та ін.).

Крім цього, І. Франко часто порушує питання про інтелігенцію в багатьох критичних статтях на філософські, економічні, історичні та літературні теми. Серед трудящих та молоді І. Франко поширює ідеї соціалізму («Про соціалізм», 1878 р., лист до Ольги Рошкевич від 20. IX. 1878 р.). У кри-

тичних статтях І. Франко висвітлює проблему зв'язку інтелігенції з народом, становище і завдання інтелігенції в суспільстві, якою повинна бути інтелігенція, її світогляд та класові інтереси, розуміння інтелігенцією історичного розвитку народу, культури і літератури. Вогонь критики І. Франко направляє проти української буржуазно-націоналістичної інтелігенції — «москвофілів» і «народовців». Він показав, що буржуазна інтелігенція на догоду панівним класам залишає поза увагою економічні та політичні питання, а висуває замість них другорядні питання, проводить непотрібні дискусії, щоб відвернути трудящих від революційної боротьби.

Українська буржуазна інтелігенція не розуміла історичного розвитку народу, класової боротьби, вороже ставилася до трудового народу, боялася революції, всесвітню революцію розуміла, як «всесвітню різанину», проповідувала реакційну теорію про «безбуржуазність» української нації, намагалася відірвати український народ від братнього російського народу, заперечувала історичний і культурний зв'язок братніх українського і російського народів.

Гостро критикує І. Франко реакційну діяльність попівської інтелігенції. Буржуазну інтелігенцію критик називає паразитом, п'явками на здоровому тілі народу (Твори, т. 16, стор. 42).

Нищівного удару завдає І. Франко буржуазним письменникам, декадентам, різко критикує людиноненависницьку ідеологію попередника фашизму Ніцше. У статті «Чи вертатись нам назад до народу?» І. Франко засуджує буржуазну інтелігенцію, показує її реакційний та антинародний характер діяльності, чітко розмежовує «москвофілів» і «народовців» від прогресивної інтелігенції, визначає завдання і місце прогресивної інтелігенції у революційній боротьбі.

Буржуазній інтелігенції І. Франко протиставляє молоде покоління прогресивної інтелігенції, віддане справі народу. Передова інтелігенція повинна допомагати трудящим у революційній боротьбі. Керівна роль у визвольній боротьбі народу проти експлуататорів належить робітничому класу. У ст. «Чого хоче «Галицька робітницька громада?» І. Франко наголошує, що «визволення всіх робітників — можуть доклати тільки самі робітники і що в тім ділі їм ні на кого не можна спускатись». Діяльність прогресивної інтелігенції Галичини І. Франко пов'язує з національно-визвольною боротьбою всього українського народу.

Г. И. СУРЖОК

**ТРАДИЦИИ Н. В. ГОГОЛЯ В РОМАНЕ «ЧАЙКОВСКИЙ»
Е. П. ГРЕБЕНКИ**

Евгений Павлович Гребенка — русский и украинский писатель, знавший на многие свои произведения восторженные отзывы В. Г. Белинского. А резкие суждения Белинского и Н. В. Гоголя о Гребенке-подражателе помогли ему занять одно из значительных мест в прозе сороковых годов XIX столетия. Представляя «натуральную школу» Гоголя и Белинского, Гребенка создал много оригинальных произведений, которые начали переводиться еще до революции на многие языки мира.

В романе «Чайковский» Гребенка рассказал о славном героическом прошлом украинского народа.

К украинской исторической тематике обращались писатели-декабристы, Пушкин, Гоголь и др. Но Пушкин и Гоголь пошли дальше писателей-декабристов в изображении народного движения, в раскрытии связи героя с народом. Этим и отличался художественный метод Пушкина и Гоголя от романтизма декабристов, в творчестве которых исторические образы характеризуются некоторым схематизмом.

Пушкин, а за ним Гоголь впервые в русской литературе подошли к изображению народных масс как главной силы исторического развития. Это было величайшим завоеванием критического реализма.

Гребенка в романе «Чайковский» продолжает развивать принципы критического реализма.

Жизненные впечатления, а также народное творчество, исторические песни и думы помогли писателю отобразить «дух» и «характер» далекого прошлого запорожского казачества. Мать Гребенки была из рода прославленных казаков Чайковских, и семейное предание о подвиге Чайковского (Поповича) бесспорно сыграло решающую роль в написании романа.

Следуя традициям Гоголя, Гребенка не придерживается строгой хронологической последовательности в изображении событий.

Как и у Гоголя, герои романа «Чайковский» не есть портреты определенных исторических лиц. Гребенку, как и Гоголя, интересовала не биография выдающейся личности, а обобщенный образ народных героев, борющихся за свою свободу и независимость. Поэтому некоторые образы романа «Чайковский» историчны в силу своей типичности для эпохи, оригинально изображаемой писателем.

Н. В. Гоголь в «Тарасе Бульбе» прославляет борьбу ук-

раинского народа за свою национальную независимость. Гребенка в этом плане следует традициям Гоголя.

Наряду с изображением быта, нравов, обычаев казаков Запорожской Сечи Гребенка, не повторяя своего учителя, создает цельные и сильные духом человеческие характеры запорожцев Касьяна, Гадюки, Никиты, богатых умом и глубоким патриотическим чувством.

Писатель рисует героическое в повседневной жизни и в бою, в схватке с врагами. Все будничное и мелкое вытеснено из сердца этих людей. Они проникнуты сознанием того дела, которому служат. Запорожцы при всем их глубоком индивидуальном своеобразии имеют одну общую черту. Они живут мыслями и чаяниями всего народа Украины, свободолюбивы и преданы ему всей душой, боевым товарищам, родной земле. Эти герои выражают черты народного характера, неотделимы от народа. На Касьяна «смотрел народ с каким-то особенным уважением, как на запорожца, да еще бывшего вчера в схватке с крымцами». Люди, на просьбу Касьяна, переменить ему измученного коня отвечают: «Бери хоть всех, дядьку!» И Касьян скачет дальше с тревожной вестью о приближении врага.

На протяжении всего романа мы видим, что носителями всех ценностей на земле являются простые люди — запорожские казаки. Они отстаивают независимость родной земли. Таков неграмотный Никита, с поэтической душой, экспромтом сочинявший песни, герои-богатыри Касьян да Гадюка. Они воплощают в себе удаль и размах народной жизни.

Прав исследователь С. Д. Зубков в том, что Гребенка в романе «Чайковский» не идеализирует прошлое, особенно казацкой верхушки. И здесь писатель не повторяет своего учителя Гоголя.

Именно поэтому, на наш взгляд, Гребенка раскрывает в романе социальное неравенство казачества как закономерное явление в Запорожской Сечи.

В романе «Чайковский» Гребенки воплощается мысль Гоголя — «бить в прошлом настоящее».

Все лирические отступления связаны в романе с жизнью современной писателю царской России и созданы в духе изображения «натуральной школы» Гоголя и эстетических требований Белинского о том, что художник должен изображать веяние времени, быть глашатаем идей сегодняшнего дня, борцом за светлые идеалы на земле.

Воспевая яркие и мужественные поступки героев славного прошлого, Гребенка и был глашатаем таких идей, критикуя современных ему «небокопителей».

Ко многим главам романа «Чайковский» Гребенка взял и мужественно сохранил при переиздании эпиграфами строки песен великого кобзаря Т. Г. Шевченко, своего любимого друга и товарища в литературе, в освобождении которого из крепостной неволи автор романа принял самое горячее участие.

Используя богатые традиции Гоголя, Гребенка, идя своим путем, оригинально разрабатывает тему казачества Запорожской Сечи, и мы с захватывающим интересом читаем страницы о славном прошлом украинского и русского народов.

Л. М. ТРЕТЯК

ПРИРОДА В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ І. ФРАНКА

І. Франко — співець величної природи Карпат. Його художня практика дає багатий матеріал для характеристики естетичного ставлення письменника до природи і її поетичного відтворення.

Ворог штучності в мистецтві, противник «майстерверків», Франко виступав проти всього, що нагадує театральну декорацію. Він хотів бачити в художніх творах реалістичні описи живої, безконечно мінливої природи, а не просто фотографії мальовничих місцевостей. Як і інші художники, Франко запозичував у природи барви, підслуховував мелодії, з природою пов'язував настрої і переживання своїх героїв. Малюючи пейзажі, Франко насамперед пам'ятає про людину і ставить її у зв'язок з природою, подібно до Я. Щоголіва, І. Манжури, М. Некрасова він звертає увагу на деталі, пов'язані з працею людини.

Природа в повістях Франка виконує різні функції. Часто вона служить фоном, на якому відбуваються події. Наприклад, все життя тухольців з його radoщами і горем проходить на лоні природи («Захар Беркут»). Франко тонко відтворив у цій повісті колорит прикарпатської природи. Густі смерекові ліси, орел-беркут, голос вівчарської трембіти на далекій полонині, зубчате листя папороті з важкими краплями води, колюча ожина і пнучий хміль, стукіт дятла і хрип сойки — все це складає різнобарвну, багатоголосу симфонію прикарпатської природи. В творах Франка природа ніколи не створює враження тільки прекрасного, але байдужого фону. В повісті «Захар Беркут» вона, наприклад, зливається воедино з життям тухольських громадян: могутні велети — народ і природа — спільними зусиллями перегороджують

шлях монгольській навалі. На фоні природи відбуваються події в таких творах, як «Дріада», «На лоні природи», «Щука», «Під оборогом».

Франко протиставляє не раз розкішні картини природи «мізерії життя», зокрема в багатьох віршах збірки «З вершин і низин», в оповіданні «Лешишина челядь», повісті «Боа констріктор». Чарівна природа повісті «Основи суспільності» виступає контрастом до брудного, мерзенного животіння шляхти.

Однак не завжди природа у Франка радує красою невмирущого цвітіння. В його повістях створені картини природи, в яких письменник засуджує капіталізм, що однаково тягне соки з людей і з землі. Особливо у творах на робітничу тематику не раз зустрічаємо описи понівеченої краси природи.

У повістях кінця 80-х і початку 90-х років Франко все частіше враховує особливості сприймання природи персонажами. Пейзажі повістей «Лель і Полель», «Перехресні стежки», «Для домашнього вогнища» мають слабше чи сильніше завуальований підтекст.

Описи природи Франка чарують, бо вони не тільки прикрашають розповідь, а органічно зв'язані з нею. Архітектоніка пейзажів Франка різноманітна. Є в нього майстерно відшліфовані описи природи, які викликають сильні зорові, слухові та дотикові враження, хоча письменник малює їх за допомогою гранично малої кількості деталей. Сюди можна віднести осінній пейзаж в повісті «Лель і Полель», опис літнього ранку в оповіданні «Лешишина челядь». Спосіб творення таких картин сугубо протилежний манері, скажімо, Нечуя-Левицького, який захоплювався просторовим описом, деталізацією баченого. Але інколи в прозі Франка зустрічаються досить докладні описи місцевості, і тоді природа виступає своєрідним інтер'єром. Це помітно в тих розділах «Захара Беркута», де йдеться про лови на ведмедя, в повістях «Дріада», «Не спитавши броду».

Природа у творах Франка одухотворена, вона здатна пробудити людей до філософських роздумів, викликати поетичний хист, глибокі естетичні переживання. Можливо, в найбільшій мірі природа персоніфікована в повісті «Захар Беркут».

Малюючи природу, Франко користується багатою палітрою фарб з різними відтінками. Але хоч він любить світлі, сонячні барви, все ж остерігається фальшивої позолоти. У Франкових описах природи завжди фігурує сонце. Поетичною свіжістю, ніжними тонами позначені описи світанку, сходу сонця. Картини заходу забарвлені густим червоним кольо-

ром різних відтінків. В такій повісті, як «Захар Беркут», сонце — не тільки важлива деталь пейзажу, воно ще символізує перемогу життя над смертю.

В пейзажах Франка зустрічаємо різноманітні образи і деталі: одні живцем вирвані з природи, інші є результатом тонкої спостережливості, ще інші породжені поетичною уявою.

Франко знав і любив природу, але в нього є твори, в яких зустрічаються тільки окремі деталі пейзажу або й зовсім немає згадок про природу. Це ще раз підкреслює, що пейзаж, як один з елементів композиції, знаходиться в повістях і оповіданнях І. Франка в тісному зв'язку з їх задумом.

О. Т. ЛИСЕНКО

ЮРИЙ ФЕДЬКОВИЧ ПРО ОСВІТУ ТА ВИХОВАННЯ

Стан освітньої справи в Буковині та Галичині в 50—60 рр. XIX ст. Засилля церковників по школах. Панування теологічних дисциплін. Матеріальна незабезпеченість. Відсутність кваліфікованих учителів, підручників і наочного приладдя. Так, в одинадцяти школах, які Федькович як шкільний інспектор перевірів 1872 р., було лише 7 букварів, 2 рахівниці, 7 таблиць, 1 глобус, 1 карта півкуль, 3 карти Австрії. Учні писали на клаптиках паперу, та й то не всі його мали. В школах не було навіть хороших шкільних дощок, чорнила, олівців, а самі приміщення не тільки не відповідали умовам навчання, а загрожували життю учнів і учителів. У своїх інспекторських звітах Федькович відзначав надзвичайно малий процент охоплення школою дітей. Формально в колишній Австро-Угорщині існував закон про примусову початкову освіту, фактично ж цей закон був лише причиною для штрафів. Наприклад, у повітовому центрі Вижниці з 563 дітей школою було охоплено 59. У селі Вашківцях дітей шкільного віку — 275, записано до школи — 59, а застав він у класі 2 учнів.

Головною причиною такого стану Федькович цілком правильно вважав бідність селян, відсутність у дітей одягу. «Важко уявити собі почуття дитини, — пише Федькович, — якій ледве закінчився шостий рік життя і яка вступає в школу, одягнена в батьків кептар, подібна до якогось страхопуда. У неї — лише спогади про невинні дитячі ігри на печі, а за пазухою шматок вчорашньої кулеші».

Прагнучи вивести школи з занедбаного стану, письменник склав свій навчальний план, куди входили в основному

загальноосвітні дисципліни. Крім того, він запропонував видати шкільний календар, щоб, користуючись ним, учні могли практично допомагати батькам. Викладання мусить вестися рідною мовою. Для налагодження шкільного режиму він рекомендував завести шкільні журнали, скликати двічі на рік учнівські наради, назначати кваліфікованих шкільних інспекторів, зобов'язати шкільні ради відремонтувати шкільні будинки, дбати про забезпечення шкіл приладдям і підручниками, підвищити зарплату учителям, поліпшити підготовку учительських кадрів тощо.

З метою зробити навчання в школі доступнішим і цікавішим Федькович склав кілька читанок, написав «Буквар» і декілька десятків оповідань і казок для дітей. Написані рідною мовою, на фактах з життя дітей та їх батьків — трудящих селян, ці твори були спрямовані на те, щоб виховати в малят трудові навички, сміливість, винахідливість, любов до праці, застерегти їх від брехні і крадіжки, прищепити любов до науки, до книги.

Хоч зауваження і поради Федьковича залишались без уваги, а його буквар і читанки не були прийняті як підручники, вони одкривають ще одну сторінку самовідданого служіння письменника-демократа своєму народові, дальшої боротьби з буковинськими і галицькими клерикалами за запровадження в школі і в літературі народної мови, за розширення мережі шкіл, за наближення науки до народу і його потреб.

Матеріали інспекторських звітів Федьковича та його виступів на учительських конференціях не втратили інтересу і на сьогодні, бо вони ще раз підкреслюють, в яких тяжких умовах жило трудяще селянство західних областей України в минулому і як багато зробила Радянська влада для них і їх дітей після воз'єднання українських земель в єдиній Радянській державі.

В. В. ТВАРДОВСЬКИЙ

ВИКОРИСТАННЯ ФОЛЬКЛОРУ ГУЦУЛЬЩИНИ В ПОВІСТІ «КАМІННА ДУША» ХОТКЕВИЧА

Через усе своє життя проніс Г. Хоткевич безмежну й глибоку любов до гуцулів, серед яких прожив декілька років. Коли під час тяжкої хвороби приходили думи про смерть, цілющими ліками були спогади про Гуцульщину: «Гуцульщино! Найкращий закуток землі української! Хто бачив гори, жив у гуцульському селі, відчув їх велич і красу, чув шум

«Черемоша і потоків, що несуть свої води до нього, той тебе ніколи не забуде».

Ще в юнацькі роки Хоткевич почав записувати фольклор, любов до якого зберіг протягом усього життя.

В кращих своїх творах, таких як «Камінна душа», «Гуцульські оповідання», «Гірські акварелі», «Море» та інших, Хоткевич правдиво і любовно змалював рідну йому природу, побут і звичаї народу, його мрії і сподівання на краще майбутнє, боротьбу проти насильства і тиранії.

Особливо глибокі знання життя народу, ґрунтовне знання його усної народної творчості виявлено письменником в повісті «Камінна душа», яка за своїм художнім рівнем стоїть на рівні кращих творів про Гуцульщину Юрія Федьковича.

Народна творчість Гуцульщини завжди привертала і привертає увагу митців. Вона є тим невичерпним джерелом, плідними соками якого сповнюють кращі твори — звідси їх народність, високохудожність.

Ще в 1895 році І. Франко на основі пісні про попадю Марусю, записану Головацьким, написав і опублікував у журналі «Життя і слово» одноактну драму «Кам'яна душа».

В пісні розповідається про те, як віддана за нелюба-попа дівчина закохалася в опришка і втікла з дому.

Гнат Хоткевич теж використав пісню про попадю Марусю в повісті «Камінна душа».

Повість починається епіграфом:

Ой Марусе, камінная душе!

Не слухати ж було шептання мого,

Не лишати ж було попонька свого.

Маруся була красива і міцна здоров'ям. Вийшла заміж за попа без кохання, як це здебільшого водилося в попівському колі. Душі Марусі піп не знав та й не цікавився нею. Так і проходило сіре, буденне, одноманітне життя молодій жінки. А вдачу Маруся мала палку, романтичну. Навпаки, піп, як зазначає письменник, був зовсім не романтичний і не дуже розумний навіть. Маруся полюбила красивого легіня Дмитра Марусяка. Як виявилось, він був опришком. Але для Марусі опришки — це лицарі. Вона залишає чоловіка і йде з опришком в гори на полонини.

У фольклорному стилі письменник зображує головних персонажів повісті: «Та й справді це був молодець! Рослий, стрункий, кріпкий на руку і на ногу. Виховався в цілющій гірській повітрі, в дорогих пахучих травах мати купала. Легко і свobodно стояв на камені, мов урісши в нього червоними своїми постоломи».

Дмитро — душа поетична, життєрадісна, він чудово грає на флюярі.

Прийшла весна. Все ожило. Яскраво, поетично в народному дусі Хоткевич передає картину весни: «...прийшла жажда життя, жажда любові, жажда єднання розлилася в повітрі. Нею дихалося день і ніч, нею переситився напитек, і хліб, і тогорічний овоч. І всюди, де сила, де природа, де творці — там широко рікою розливалася вона, перетворюючись в поезію, в радість, в саме життя.

Світлозеленим хором гримнули нараз пісню нові бруньки на деревах; земля запишалася материнством».

Але весна не всім приносила радість. Соціальний і національний гніт душив безсильних, беззахисних гуцулів. Зокрема важким лихом для вільнолюбних гуцулів була рекрутчина. Вона розлучала молодого легіня з рідними, з коханою, з його прекрасними горами. «Некрутація» була найстрашнішим лихом на Гуцульщині. Відірвати гуцула від його гір, то все одно, що зв'язаного орла занурити в воду, а рибу пустити літати в повітря. І легіні тікали. В гори, ліси, куди очі дивляться — аби не попасти в руки, аби не датись зловити. А коли не вдавалося і ставав легінь «жовнерочком» — тікав при першій же можливості, робився «дезертиром», із таких дезертирів і рекрутувалися опришки. Так був розлучений з рідними, з коханою Дмитро Марусяк — головний герой повісті «Камінна душа».

В народному дусі передано розлуку і видання за нелюбівчини, героїні повісті — Катерини:

Шкода травки та й муравки
Тому облогові —
Шкода тої молодиці
Тому ворогові.

Народні тужіння за долею нещасної дівчини передані і у використаній Хоткевичем пісні:

Ой, чіму ти, зозулечко,
У лісі не куїш?
Ци ти, може, зозулечко,
Кежку зимку чуїш?

Идучи за мотивами народної творчості, письменник з великою художньою силою показав усі образи повісті, зокрема, Дмитра Марусяка, який ніби прагне наслідувати легендарного Довбуша, але в якому немає жодної риси, яка б нагадувала славного народного месника.

Морально-скаліченому Марусяку автор протиставляє опришка Юрчика Непокриту Голову.

Це справді представник волелюбного народу, втілення всього чистого і здорового, шукача людської правди. В образі Юрчика автор зображує опришківство як соціальний протест проти зла і несправедливості.

Такими засобами відтворено у повісті і жіночі образи: палку й романтичну Марусю, покірливу і чисту Катерину, життєрадісну і рішучу Олену.

Найбільш вдало показано Марусю, людину ніжного серця і м'якої душі, що терпить наругу і знущання, але зберігає силу волі, людську гідність.

Такою ж показано Марусю і в драмі Івана Франка «Кам'яна душа».

Стиль повісті «Камінна душа», а також і інших творів Г. Хоткевича про Гуцульщину, характеризується використанням народної творчості. Вся повість пересипана народними піснями, прислів'ями, побутовими картинками, народними іграми, ворожінням, голосінням тощо.

Повість «Камінна душа» — визначний твір української літератури про багатостраждальну Гуцульщину, яка лише після визволення з-під панської неволі здобула право на вільну працю і щасливе, радісне життя.

И. П. БОРОДИН

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ТИПИЗАЦИИ В ПОВЕСТЯХ К. ПАУСТОВСКОГО

1. Доклад является частью диссертации о стиле автобиографических повестей К. Паустовского и, в частности, одним из разделов первой главы, которая называется «Особенности образной системы в автобиографических повестях К. Паустовского».

2. У каждого талантливого художника свой путь в большую литературу. Начало этого пути у настоящего писателя обычно обозначается своеобразной вехой: появлением своей темы, то есть определением того главного, о чем он по-своему, в свете своего мировоззрения, своим голосом будем говорить людям.

Об этом свидетельствует практика творчества многих выдающихся писателей, в том числе — Н. В. Гоголя, И. С. Тургенева, А. Н. Толстого и др.

3. Раскрытие этой своей темы находится в тесной связи со многими свойствами творческого почерка настоящего художника. В частности, освещение своей темы не мыслится без создания именно своих образов, с присущими только

этому художнику идейно-стилистическими индивидуальностями. И эта мысль убедительно подтверждается творческим опытом и зарубежной, и классической русской, и советской литературы.

4. Выдающегося пролетарского писателя А. М. Горького, кроме всего прочего, выделяет неистребимая любовь к человеку труда, мечта «о торжествующей красоте Человека с большой буквы, которая нашла наиболее полное и конкретное воплощение в образе пролетарского революционера — качественно нового положительного героя».

Образы Горького, кроме большого идейного заряда, отличается еще особая горьковская художественная самобытность.

5. К. Паустовский — художник иного видения мира. Его как писателя убедительно характеризует всепроникающая, светлая любовь к человеку. Он, по справедливому определению В. Пановой, «звучанье самых нежных труб в сердце советского человека».

Глубокий лиризм писателя сказывается на многих особенностях его образной системы, в том числе и в некоторых весьма характерных приемах типизации.

6. Изображая образы людей, заслуживающих положительной оценки, художник использует прием необычной концентрации поэтических усилий на определенных чертах. Это выражается, в частности, в передаче главного через выделение частного, индивидуального, окрашенного в ярко выраженную поэтическую тональность.

Мысль эта иллюстрируется на многочисленных примерах. В том поэтическом ключе показывается, например, образ В. И. Ленина, образ комиссара Анохина, эпизодический образ рядового солдата и т. д.

7. Прием передачи типических черт через раскрытие удивительно емких поэтических частных особенностей особенно наглядно выражается в показе женских персонажей.

8. Наконец, этот прием К. Паустовским успешно применяется при изображении природы, а также довольно широкого круга других явлений. Писатель выражает изумительную способность видеть мир удивительно светлым, радостным взглядом.

9. Вот это поэтическое видение мира, которое поэт пронес через все трудности и невзгоды, наложило ярчайший отпечаток на его творчество; выразилось в образной системе, в том числе и в оригинальном приеме типизации.

10. Касаясь вопросов типизации в художественной практике Н. В. Гоголя, А. И. Ревякин в книге «Проблема типического в художественной литературе» делает такие обобщения:

«Путь Гоголя в создании образа-персонажа — раскрытие существенного, типического посредством конкретного, индивидуального — общий путь создания художественного образа».

Этим путем идет в своих автобиографических повестях К. Паустовский. Новаторство его как художника проявляется в том, что у него индивидуальное, конкретное носит по преимуществу отчетливо выраженный поэтический характер. Поэтому, думается, имеются основания к тому, чтобы такой прием назвать поэтической типизацией.

СЕКЦИЯ МОВОЗНАВСТВА

Л. Я. КИРИНА

ЗНАЧЕНИЕ И УПОТРЕБЛЕНИЕ ГЛАГОЛОВ БУДУЩЕГО ВРЕМЕНИ СОВЕРШЕННОГО ВИДА В РУССКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ ПЕРВОЙ ТРЕТИ XVIII ВЕКА

Изучение значения и употребления формы будущего времени совершенного вида в русском литературном языке первой трети XVIII века показало, что уже в тот период глаголы будущего времени совершенного вида могли выражать разнообразные временные значения, переплетавшиеся в этих формах с видовыми значениями. Это свидетельствует о богатстве, красоте и выразительности русского национального и литературного языка периода его становления.

Исследование показало, что основными случаями употребления будущего времени совершенного вида в русском литературном языке первой трети XVIII века были следующие случаи: употребление будущего совершенного в значении объективно-будущего времени (наиболее распространенное употребление), употребление этих форм в значении объективно-настоящего времени; употребление форм будущего простого в значении объективно-прошедшего времени и употребление рассматриваемых форм в обобщенном («вневременном») значении. Каждое из выделенных значений характеризуется наличием многообразных оттенков, связанных с теми или иными контекстными и синтаксическими условиями.

Большинство выделенных значений были присущи формам будущего времени совершенного вида на протяжении всей истории русского языка.

Однако употребление будущего времени совершенного вида в русском литературном языке первой трети XVIII века характеризовалось и некоторыми особенностями в сравнении с древнерусским и современным русским языком. Наличие

таких особенностей свидетельствует о том, что значение и употребление будущего времени совершенного вида на протяжении эпох, засвидетельствованных письменными памятниками, постепенно подвергалось изменениям. Эти изменения в основном определяются одной из главнейших тенденций в развитии всего грамматического строя русского языка — тенденцией развития грамматического строя по пути все дальше идущей абстракции. Этой общей тенденцией обусловлено развитие в форме будущего времени совершенного вида таких значений, которые являются наиболее обобщенными, абстрагированными, например, развитие в формах будущего времени совершенного вида обобщенно-обычного значения, развитие в форме будущего времени совершенного вида различных модальных оттенков (возможности, невозможности действия).

Общая тенденция развития русского языка по пути все дальше идущего обобщения проявляется и в развитии в русском языке более многочисленных случаев переносного употребления форм будущего времени совершенного вида, например, расширение случаев употребления будущего простого времени для обозначения объективно-настоящих действий, не связанных с видовой дифференциацией.

История употребления форм будущего времени в каждом стиле характеризуется своими особенностями. Так, например, в деловом стиле на протяжении эпох происходило постепенное сокращение случаев употребления будущего времени глаголов. Если в деловых памятниках древнейшего периода и периода первой трети XVIII века будущее время глаголов употреблялось широко, то в современных деловых документах будущее время встречается редко. Кроме того, в деловом стиле постепенно совсем прекратилось употребление будущего времени совершенного вида в значении долженствования, между тем как такие случаи были довольно широко распространены в древнерусском деловом языке и имели место еще в первой трети XVIII века.

В. Ф. СУХАНОВА

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДИКУ ВИВЧЕННЯ МОВИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Одним з найскладніших питань вивчення літератури в школі є опрацювання мовностилістичних засобів художніх творів.

Приступаючи до вивчення творчості письменника, вчитель повинен продумати всі види роботи над мовою його творів і

при тому на кожному уроці зокрема. В першу чергу слід визначити місце і роль письменника в загальному процесі розвитку української літературної мови. Дане питання найдоцільніше розкрити на уроках, де говориться про творчий шлях письменника. Наприклад, необхідно обґрунтувати положення, що Т. Г. Шевченко є основоположником сучасної української літературної мови, а І. Я. Франко боровся за розвиток літературної мови на народній основі, відстоював зближення мови галицьких письменників з літературною мовою Східної України.

Через брак часу вчителі не мають можливості всесторонньо охарактеризувати мову виучуваних творів. Як багато прекрасних творів не внесено в програму, щоб не переобтяжувати її, так і багато мовностилістичних рис з цієї ж причини не зможуть бути в центрі уваги вчителя і учнів. Тому вчитель повинен особливо глибоко продумати, які саме мовностилістичні риси найбільш властиві для даного письменника, найяскравіше виділяють його з-поміж інших. На цих питаннях необхідно фіксувати увагу учнів. Наприклад, при вивченні творів Т. Г. Шевченка слід підкреслити вплив усної народної творчості на його поезію, питання лексичної синоніміки, афористичні вирази поета. Найбільш характерними рисами мови і стилю І. Я. Франка є реалізм творів бориславського циклу, алегоричність громадської лірики. Т. Г. Тичина займає особливе місце в розвитку літературної мови радянського періоду в галузі словотвору.

Скориставшись шкільними підручниками та окремими монографіями, вчитель знайде немало фактичного матеріалу і цікавих вказівок про те, як саме аналізувати мовностилістичні засоби твору, щоб найглибше розкрити ідейний задум митця.

Особливої уваги вчителя потребує добір лексикостилістичних вправ, які допоможуть учням відчутти силу і красу виучуваних творів і збагачуватимуть їх усну і писемну мову. Вправи повинні добиратися в такій послідовності, щоб в якійсь мірі систематизувати вивчення лексики і стилістики в школі, якнайбільше збагативши мову учнів. Наприклад, коли при опрацюванні творчості Т. Г. Шевченка більше уваги приділено вправам, що стосуються синоніміки і афористичних висловів поета, то при вивченні мови творів В. Стефаніка слід звернути належну увагу на діалектизми в мові письменника і т. ін.

Добре продумана і спланована робота вчителя дасть можливість обрати найдодільніші методи і прийоми, виходячи з конкретних умов школи і класу, усунути безсистемність і шаблонність при аналізі мови художніх творів.

Г. С. СМІРНОВА

ЛЕКСИКА ІЗ ЗНИЖЕНОЮ СТИЛІСТИЧНОЮ ХАРАКТЕРИСТИКОЮ В «ЕНЕІДІ» І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

Лексика із зниженою стилістичною характеристикою в «Енеїді» І. П. Котляревського охоплює близько тисячі слів, що становить понад 13% всього лексичного матеріалу поеми.

До цієї категорії лексики відносяться слова, що створюють вільний, невимушений тон мови: розмовний, фамільярний або грубий, вульгарний.

Лексика із зниженою стилістичною характеристикою в «Енеїді» неоднорідна. Вона відрізняється і ступенем зниження (від розмовної до вульгарної), і семантичними ознаками, і стилістичною приналежністю.

В названій статті класифікація і аналіз лексики із зниженою стилістичною характеристикою проведена в двох планах: семантичному і стилістичному.

З семантичної точки зору виділяється велика група слів, що означають назви осіб за їх соціальними вадами і дають оцінку вказаних вад: ярига, мартопляс, шахрай, ласощохлист, фертик, дряпичка, сутяга, плут і інші.

Ці слова характеризують представників панівного середовища.

З другого боку, в «Енеїді» виділяється значна кількість слів, що характеризують народне середовище, неіміщі стани: ланці, голота, голодрабці, голодранці, голяки, гольтіпаки і інші.

Використання цих двох груп слів має різко соціальне спрямування. Лексика, що означає назви осіб панівного середовища, використана як влучний засіб сатири на названі суспільні вади і їх носіїв. Особливо їдко висміює І. П. Котляревський найпоширенішу ваду кріпосницького суспільства — хабарництво. Це огидне явище письменник послідовно зв'язує з іменами богів, в образах яких показав українське панство. Гостро осудив Котляревський і ненависне народові сутяжництво та шахрайство, властиві представникам адміністративно-бюрократичного державного апарату.

Не менш різко картає Котляревський і інші суспільні пороки, а саме: любов до життєвих втіх, розбещеність та бездіяльність, властиві паничам-недоросткам.

В сатирі на ці суспільні вади головну роль відіграла лексика із зниженою стилістичною характеристикою.

Зовсім інше спрямування мають слова, що характеризують народне середовище. Вони використані не стільки для критики троянської ватаги, в образі якої показане українське козацтво, скільки для доброзичливого гумору і вираження прихильності і співчуття до долі троянців.

Отже, лексика із зниженою стилістичною характеристикою цілком підкорена ідейно-художньому спрямуванню «Енеїди».

Вона служить лексичним засобом сатири на панівні стани і, навпаки, засобом вираження позитивного ставлення письменника до неімущих станів.

Цього досяг Котляревський завдяки спеціальному слововживанню, оточенню даних слів таким контекстом, який визначає їх спрямування. В цьому виявився художній хист і індивідуальність стилю І. П. Котляревського.

Т. И. ВЕЛИЧКО

ИЗ НАБЛЮДЕНИИ НАД НЕКОТОРЫМИ ОСОБЕННОСТЯМИ В УПОТРЕБЛЕНИИ ИМЕННОГО СОСТАВНОГО СКАЗУЕМОГО В РУССКИХ ПОВЕСТЯХ Г. Ф. КВИТКИ-ОСНОВЯНЕНКО

Изучение русско-украинских языковых связей является одной из актуальных проблем, стоящих перед исследователями языков двух братских народов.

Несомненный интерес в этом плане представляет творчество украинского писателя Г. Ф. Квитки-Основьяненко, часть произведений которого написана на русском языке.

Язык русских повестей писателя совершенно не исследован, между тем изучение их синтаксических особенностей дает возможность выявить довольно выразительные элементы взаимодействия русского и украинского литературных языков.

Интересный материал для исследования синтаксиса представляет изучение предикативных связей в русских повестях Квитки-Основьяненко «Пан Халявский», «Ганнуся», «Ярмарка»¹.

Употребление составного именного сказуемого в русских повестях Квитки-Основьяненко является примечательным с точки зрения его форм и функций.

Из предикативных связей выделяются сочетания второго именительного падежа от имен прилагательных. В русских

¹ Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, твори в шести томах, Державне видавництво художньої літератури, К., 1956, тт. III, IV.

повестях писателя именительный предикативный от членных форм прилагательных встречается реже, чем от именных (43% к 57%).

Преобладание второго именительного от именных форм прилагательных отражает норму и поддерживается либо грамматическими, либо стилистическими условиями. Именные формы наблюдаются в таком синтаксическом окружении, когда замена членными формами является абсолютно невозможной (в роли подлежащего выступает относительное местоимение, сказуемое оторвано от подлежащего, к сказуемому относится определение-наречие, выступающее в функции усилительной частицы, и в некоторых других случаях). Еще более типичны такие именные формы прилагательных в предикате, которые с точки зрения современного литературного языка могут быть заменены членными формами, но в силу различных грамматических или смысловых условий предпочтение отдается именным формам. Они отмечаются там, где рельефно проявляется степень качества признака, непостоянный его характер, акцентируется внимание на сказуемом, а также в тех случаях, когда признак ограничивается предметами или местом его проявления.

Конструкции с членными формами прилагательных в предикативной функции занимают, как уже отмечалось, довольно значительное место (43%) и используются при выражении постоянного признака предмета.

Употребление членных форм, которые не соотносятся с именными, и тем более таких, которые соотносятся с ними, в русских произведениях Квитки-Основьяненко следует объяснить поддержкой синтаксиса украинского языка. Именно в нем, в отличие от русского языка, отсутствует синтаксическая дифференциация между именными и членными формами и они могут в одинаковой степени выступать в функции предиката, в то время как в русском литературном языке членные прилагательные в составе предиката появляются из народного языка только в середине первой половины XIX столетия и остаются за пределами его норм до начала XX века. К такому убеждению приводит нас и довольно большой удельный вес членных форм прилагательных в русских повестях и то, как часто они используются в предикативной функции в украинских произведениях писателя. Достаточно сказать, что в небольшой по объему повести (16 стр.) «Солдацкий патрет» — 54 случая прилагательных в сказуемом, а в повести «Перекотиполо» (25 стр.) — 49 случаев.

На связь предикативных членных форм прилагательных в русском языке Квитки-Основьяненко с украинским указы-

вают и некоторые лексические украинизмы, используемые для речевой характеристики персонажей.

Столь частое употребление членных форм прилагательных не только с точки зрения норм русского литературного языка 40-х годов XIX столетия, но даже и норм современного языка способствовало зарождению новой тенденции в функционировании прилагательных в русском литературном языке.

Л. Я. КИРИНА

ОБ УПОТРЕБЛЕНИИ ФОРМЫ ПРОШЕДШЕГО ВРЕМЕНИ НА -Л В ЗНАЧЕНИИ «ПРОШЕДШЕГО В БУДУЩЕМ» И ИСТОРИИ ФОРМЫ «БУДУ-ЛЬ» В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Формы прошедшего времени на -л как совершенного, так и несовершенного вида в придаточных предложениях (очень часто условных), зависящих от главного предложения со сказуемым, выражающим долженствование, в русских (преимущественно деловых) памятниках первой трети XVIII века (а также современных деловых документах) употребляются для обозначения прошедшего в будущем. В таких случаях форма прошедшего времени на -л без связки обозначает действие, которое будет иметь место в объективно-будущем времени, но которое говорящий желает представить как уже осуществившееся по отношению к действию главного предложения (или действию другого придаточного предложения), например: и никто не может за достойнаго свидетеля прежде признан быть, пока не учинил (в значении учинит) присяги (Воинский устав); аще кто беглаго человека примет на житье к себе в проки во крестьянство и принял хотя сам помещик... единаче зажилые деньги брать на помещике (Посошков, Книга о скудости и богатстве).

Значение прошедшего в будущем является своеобразным относительным значением данной формы. Это значение характеризуется специфическим оттенком, отличающим относительное значение предшествования, выражаемое формами прошедшего времени, от относительного значения предшествования, выражаемого другими временными формами глагола. Такое значение наблюдается, когда форма прошедшего времени находится в придаточных предложениях, зависящих от главного предложения со сказуемым, выражающим долженствование.

Указанное значение, т. е. значение прошедшего в будущем, в древнерусском языке выражалось особой формой—формой «буду-ль», которую принято относить к фор-

мам будущего времени и называть будущим сложным II. В древнерусском языке форма «буду-ль» употреблялась также в деловых памятниках в придаточных предложениях (обычно условных), зависящих от главного предложения со сказуемым, выражающим долженствование, например: Паки ли приметъ на ньмъ кун, то опять ему воротити куны, что **будеть** принял, а за обиду платити ему 3 гривны продажи («Русская правда»).

Близость в значении и употреблении формы «буду-ль» в древнерусском языке и формы прошедшего времени на -л без связки в функции «прошедшего в будущем» в русском литературном языке первой трети XVIII века, а также многочисленные случаи синонимического употребления с точки зрения выражаемого временного значения формы «буду-ль» и формы прошедшего времени на -л без связки уже в древнейших памятниках свидетельствует о том, что судьба формы «буду-ль» в русском языке была связана не только с судьбой будущих времен, но и с судьбой прошедших времен. Один из путей развития формы «буду-ль» в русском деловом языке заключался не в ее исчезновении, а в утрате связки в этой форме, в результате чего в русском языке возникло прошедшее время на -л, восходящее к форме «буду-ль» и сохранившее ее древнее значение — значение «прошедшего в будущем».

Омонимическое совпадение формы «буду-ль», утратившей связку, с формой перфекта, тоже утратившего связку, приводит к тому, что форма прошедшего времени на -л без связки (в большинстве случаев восходящая к перфекту) стала выражать в русском языке не только значения аориста, имперфекта, перфекта и плюсквамперфекта, но и значение, которое раньше передавалось формой «буду-ль», т. е. значение прошедшего в будущем.

Таким образом, форма прошедшего времени на -л в русском деловом языке может восходить не только к перфекту, но и к форме «буду-ль», утратившей связку, т. е. не к одной форме, а к двум формам времени. Сделанные выводы подтверждают следующие факты: прежде всего тот факт, что значение «прошедшего в будущем», выражавшееся в древнерусских памятниках (в основном деловых) формой «буду-ль», стало в дальнейшем (в более поздних памятниках, также в основном деловых) выражаться формой прошедшего времени на -л без связки; кроме того, случаи синонимического употребления с точки зрения выражаемого временного значения формы «буду-ль» и причастия прошедшего времени на -л без связки, ставшего глаголом, уже в древнейших на-

ших памятниках, например, в «Русской правде»; случаи замены формы «буду-ль» со связкой, употреблявшейся в ранних списках «Русской правды», формой прошедшего времени на -л без связки в поздних списках «Русской правды»; случаи употребления в русских памятниках формы «буду-ль» для обозначения объективно-прошедших действий; невозможность передать значение прошедшего в будущем формами будущего времени, а в связи с этим невозможность замены формы «буду-ль» в древнерусских памятниках и формы прошедшего времени на -л без связки в русском деловом языке различных периодов и современном формами будущего времени в ряде конструкций; употребление в переводах «Русской правды» на современный русский язык форм прошедшего времени на -л в соответствии с формой «буду-ль» в древнерусском языке; редкие случаи употребления в древнерусском языке формы «буду-ль» в значении обычного будущего времени.

Значение «прошедшего в будущем» сохраняется в формах прошедшего времени на -л в современном русском языке лишь в деловом стиле. Такие случаи в современном русском деловом языке значительно сократились по сравнению с периодом первой трети XVIII века. Это связано с распространением в современном деловом языке различного рода оборотов, причастных, деепричастных, обстоятельств с отглагольными существительными и т. п. и вытеснением этими оборотами конструкций с временными формами глагола. Это объясняется тем, что указанные обороты наиболее абстрактны по значению, чем конструкции с глагольными формами времени, а потому более удобны для передачи разнообразных деловых формул.

Т. И. ВЕЛИЧКО

ИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ БЕСПРЕДЛОЖНОГО УПРАВЛЕНИЯ В РУССКИХ ПОВЕСТЯХ КВИТКИ-ОСНОВЯНЕНКО

Об употреблении беспредложного родительного падежа времени

Для обозначения времени действия в языке Квитки-Основяненко обычно используются предложные конструкции с винительным и предложным падежом существительных, например: «Это случилось в октябре месяце» («Ганнуся»), «В назначенный день гости собрались» («Ложные понятия»).

В этой функции изредка употребляются и беспредложные сочетания родительного падежа времени: «Той же ночи

в Борисполе... в церкви теплился огонек» (Основ. Харькова). «Так подай же мне такую штуку, как была на полицмейстерше именно вчерашнего дня» («Ярмарка»).

В произведениях Квитки родительный времени употребляется только в сочетании с числительным или прилагательным и образуется от определенных существительных со значением времени: «пятого июля», «дня», «года», части суток — «от зари».

В этом ограничении употребления сказалось вытеснение его предложными конструкциями с другими падежами. На сокращение в употреблении этого сочетания указывал проф. А. М. Пешковский¹.

Об ограниченном употреблении родительного времени еще в эпоху развития древнерусского языка писал Ф. И. Буслаев, отметивший также угасание в употреблении этой конструкции к началу XIX века². Того же примерно мнения придерживается и академик Л. А. Булаховский, который указывает, что «родительный времени... сузился в употреблении в XVIII и в первую половину XIX века»³.

Конструкции с родительным времени еще встречаются в языке Крылова, Пушкина, Гоголя и некоторых других писателей.

«И той же ночи в подземелье зарыл мешок и с ним веселье!» (Крылов).

«Прошлого года...» (Гоголь «Вечера на хуторе...»).

«Раевский, который прошлого разу казался мне немного приглупевшим, кажется опять оживился и поумнел» (Письмо Пушкина к жене, 1836 г.)⁴.

Даже у Толстого находим: «Долли вспомнила, как убирали они вместе прошлого года эту комнату» («Анна Каренина»).

В современном русском языке родительный времени возможен только как родительный даты, например: тысяча девятьсот тридцать четвертого года и др. Как устаревшее явление он сохранился в словосочетании типа: «третьего дня», «сего дня», «сего года» и в некоторых фразеологизмах, вроде: «какого года рождения?»

Вместо родительного времени в современном нам языке

¹ А. М. Пешковский, Русский синтаксис в научном освещении, изд. IV, стр. 267.

² Ф. И. Буслаев, Историческая грамматика русского языка, изд. 4, М., 1875, стр. 250.

³ Л. А. Булаховский, Русский литературный язык первой половины XIX в., т. II, изд. «Радянська школа», К., 1948, стр. 340.

⁴ Пример взят у Л. А. Булаховского, в указанной выше работе, стр. та же.

употребляются различные предложные сочетания, типичными среди которых являются конструкции с предложным падежом и предлогом «в», например: в мае месяце, в нынешнем году и другие. Сузился также в употреблении родительный времени и в современном украинском языке за счет распространения форм с винительным падежом¹. Но в XIX столетии в украинском литературном и народно-разговорном языке сочетания с родительным времени имели довольно широкое распространение. Они свойственны языку Нечуя-Левицкого, Марко Вовчок и некоторых других писателей.

Особенно характерны конструкции с родительным времени для языка произведений Марко Вовчок, представляющие собой излюбленное начало повествования о чем-либо. Так, в небольшом рассказе «Сон», занимающем всего четыре страницы, отмечено нами шесть случаев употребления сочетаний этого типа:

«одного ранку так мені тяжко було»;

«однієї ночі приснився мені сон»;

«одного дня ми і повінчались» (и пр.).

Нередкими они являются и в произведениях Нечуя-Левицкого, например: «На біду того літа груша вродила, та ще й дуже рясно» («Кайдашева сім'я»).

«Одного дня ще вдосвіта Кайдашиха збудила Мелашку» (там же).

Хотя родительный времени в украинской литературе имел широкое употребление в языке отдельных писателей, он не является свойственным языку украинских повестей Квитки: «Маруся», «Салдацький патрет», «Мертвецький великдень».

На 99 страниц текста указанных произведений мы не нашли ни одного случая употребления беспредложной конструкции с родительным падежом времени. Не являются характерными они и для других украинских повестей писателя.

То обстоятельство, что беспредложные конструкции с родительным времени у Квитки свойственны его русским повестям и несвойственны украинским, дает основание предполагать, что они не являются украинизмами в русском языке писателя, а представляют собой архаический элемент с точки зрения современного русского языка и отражают языковую норму той эпохи.

¹ Курс сучасної української мови, т. II, К., 1951, стр. 79; Курс історії української літературної мови, т. II, изд. АН УРСР К., 1961, стр. 147.

ПОБУТОВА ЛЕКСИКА В «ЕНЕЇДІ» І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

1. Побутова лексика в «Енеїді» І. П. Котляревського становить надзвичайно численний розряд слів і виконує важливі стилістичні функції в поемі. Вона охоплює такі тематичні групи:

1. Назви житла, його устаткування та хатніх речей.
2. Назви страв і напоїв.
3. Назви одягу, взуття, головних уборів і інших речей.
4. Назви посуду.
5. Назви спорідненості та свояцтва.
6. Назви розваг, ігор, танців, співів.
7. Назви екіпажів.
8. Назви народних музичних інструментів.
9. Назви хвороб, способів їх лікування і ін.

II. У цій статті дається семантико-стилістичний аналіз побутової лексики в «Енеїді» І. П. Котляревського.

III. Побутова лексика характеризується такими ознаками, які мають рішучий вплив на стиль «Енеїди».

По-перше, вона має максимально конкретний зміст. Серед цієї лексики мало слів з родовим значенням, а переважають слова з конкретно видовим значенням.

По-друге, велика частина побутової лексики становить українські етнографізми. Вони надають побутовим картинам і образам поеми національного колориту і сприяють локалізації сюжетної схеми Вергілієвої «Енеїди» рамками українського національного побуту.

По-третє, переважна більшість побутової лексики становить історичний та архаїчний шар слів.

IV. Стилістична роль побутової лексики в «Енеїді» дуже велика:

а) вона є прекрасним засобом трагедії, особливо лексика на означення одягу. Це обумовлюється жанровими особливостями «Енеїди», як бурлеско-трагедійної поеми, де переодягання героїв становить суттєву рису його;

б) побутова лексика є важливим засобом гумору. Гумор в «Енеїді» впливає з контрасту між національною основою побутової лексики і чужонаціональною схемою сюжету поеми;

в) в окремих випадках побутова лексика використовується як влучний засіб пародії;

г) побутова лексика є засобом змалювання високохудожніх картин української дійсності в «Енеїді», а також засобом

портретної, соціальної та національної характеристики героїв поеми.

V. Прийоми використання побутової лексики різноманітні. Всі вони вибрані Котляревським відповідно до жанру та стилю «Енеїди» і разом з усіма іншими достоїнствами забезпечили їй визначне місце в історії української літератури.

СЕКЦІЯ ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

З. С. УЖГИНА

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАБОТЫ УЧЕНИЧЕСКИХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ БРИГАД

Производительный труд для учащихся в школьной производственной бригаде является одновременно и учебным трудом. Школьники учатся применению в труде получаемых знаний, овладевают определенными трудовыми умениями и навыками, учатся приемам повышения производительности труда, рациональной его организации, накапливают опыт коллективной трудовой деятельности, учатся приемам передовиков производства, членов бригад коммунистического труда. Труд учащихся в производственной бригаде является органической частью всего педагогического процесса. Обучение труду осуществляется в определенной системе, расчленяясь на отдельные взаимно связанные этапы.

Формы организации общественно полезного труда учащихся в процессе обучения, как показывает передовой опыт работы школ, различны: фронтальная, звеньевая, индивидуальная. Использование той или иной формы в практике производственной бригады определяется спецификой трудовых процессов. Многие работы по уходу за сельскохозяйственными культурами (прополка, культивация, уборка и др.) требуют фронтальной организации труда учащихся. В то же время аналогичные работы проводятся звеньями, индивидуально при проведении различных опытов по выращиванию сельскохозяйственных растений. Сочетание фронтальной, звеньевой и индивидуальной форм организации труда учащихся определяется не только спецификой технологии сельскохозяйственного производства, но и дидактическими задачами обучения учащихся творческому труду, формирования у них умений рационализации производственных процессов, умений добиваться повышения производительности труда, самостоятельности в решении конкретных трудовых задач.

Характерной особенностью методики работы производственных ученических бригад является осуществление связи обучения с производительным трудом. Это достигается применением разнообразных методов учебной работы, творческой работой педагогических коллективов по совершенствованию и разработке новых методов и приемов обучения. В практике работы школьных производственных бригад используется терминология методов, принятая в дидактике. Однако каждый из применяемых методов характеризуется особым составом приемов. Накопленный положительный опыт передовых учителей позволяет установить характерные черты каждого из методов, применяемых в работе школьной производственной бригады, выяснить взаимосвязь методов между собой. Достаточно остановиться на приемах отдельных методов, чтобы убедиться в этом. Так, в состав метода объяснения производственных процессов, технологии и техники производства учителя включают следующие приемы:

а) беседу, в результате которой учащиеся уясняют, какие положения теории необходимо применять в предстоящей работе;

б) наблюдение и анализ производственного процесса в целом, для уяснения значения и места в производственном процессе данной операции, которую предстоит выполнять учащимся;

в) разъяснение техники безопасности;

г) инструктаж по организации труда, фиксации результатов и анализа выполненной работы.

С помощью метода практических занятий учащиеся овладевают приемами выполнения всего цикла работ по выращиванию тех или иных сельскохозяйственных культур, уходу за животными. Практические занятия, в зависимости от характера учебных задач, проводятся в кабинете производственной бригады школы и колхоза, в мастерских РТС, на животноводческих фермах колхоза, совхоза. Приемы проведения практических занятий разнообразны, но обязательным приемом всех практических занятий является выполнение конкретных трудовых операций.

Действенными методами обучения высоко производительному труду в школьной производственной бригаде являются опыты и наблюдения. С помощью этих методов учащиеся приобщаются к общественно полезному труду, овладевают приемами труда передовиков сельскохозяйственного производства, учатся на опыте «Школ передового опыта».

РОБОТА АКВАРЕЛЬНИМИ ФАРБАМИ В І—ІV КЛАСАХ

1. Малювання акварельними фарбами розвиває у дітей зір, допомагає учням швидше навчитись бачити предмети в цілому, а не лише один контур.

2. Для малювання акварельними фарбами необхідно мати білий зернистий папір, акварельні фарби «Нева» (в тубиках), пензлі № 10—12, посуд для води (1—2 банки), тарілочку для змішування фарб (бажано з пластмаси), ганчірку для витирання пензлів, підставку з фанери, на якій прикріплюється папір.

3. Практичну роботу слід починати з вправ: а) проведення пензлем різних ліній; б) зафарбування прямокутників різними фарбами; в) змішування фарб за допомогою накладання одного кольору на інший.

За декілька днів до уроку малювання вчитель витискає з тубиків на клаптики паперу необхідні для даного уроку фарби для того, щоб вони засохли.

Такі набори роздаються по одному на парту. Перед уроком вчитель завжди нагадує дітям, як потрібно малювати акварельними фарбами, підкріплюючи сказане унаочненням.

Такий метод виключає можливість розведення учнями акварельних фарб до небажаної густоти. Де потрібно підсилити колір, учень покриває це місце ще раз тим самим розчином і т. ін.

Переваги акварельних фарб перед кольоровими олівцями:

1. Дітям даються тільки ті фарби, які потрібні на даний урок, що допомагає поступово оволодівати майстерністю малювання акварельними фарбами. В класі зникає зайвий шум і метушня, які мають місце при малюванні кольоровими олівцями. Наприклад, в учнів немає потрібного олівця, олівці впали і розсипались, зломився олівець, і тоді стільки часу потрібно на підстругування.

2. Малювання фарбами привчає дітей малювати від загального до конкретного. Діти не мають можливості копіювати пензликами нехарактерні дрібненькі деталі предмета, а передають предмет в цілому, узагальнюючи його.

3. Малюючи по двоє одними фарбами, учні привчаються до колективізму, взаємодопомоги і товариських відносин.

**О ДИДАКТИЧЕСКИХ ОСНОВАХ ОБУЧЕНИЯ ТРУДУ
В УЧЕНИЧЕСКИХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ БРИГАДАХ**

Центральной задачей воспитания Программа КПСС ставит подготовку молодого поколения к коммунистическому труду. Одной из форм подготовки школьников к участию в коммунистическом труде является комплексная школьная производственная бригада.

Процесс производственного обучения в школьной бригаде представляет единство усвоения знаний о научно-технических основах современного сельскохозяйственного труда и реального участия школьников в производственном труде. Образовательные задачи органически сочетаются с воспитательными: формированием коммунистического отношения к труду и его материальным результатам, воспитанием коммунистического сознания и других моральных качеств, формированием познавательных сил, творческих способностей и дарований школьников.

Формы обучения производительному труду учащихся продолжают совершенствоваться. Обучение производительному труду осуществляется на уроках, кроме того, трудовой опыт обогащается в период сельскохозяйственной практики и общественно полезного труда во внеурочное время. В зависимости от содержания учебного материала, характера новых производственных умений и навыков, наличия трудового опыта у школьников, условий производственного окружения учителя творчески подходят к структуре урока, избегая шаблона, добиваясь рациональной организации обучения труду. Существенное значение имеет, как показывает передовой опыт школ, форма организации учащихся для выполнения конкретных трудовых задач. Формы организации трудовой деятельности учащихся по существу отражают формы организации производительного труда в колхозном производстве. Большое место в школьной практике занимает звеньевая организация учащихся при проведении опытнической работы, лабораторных и практических занятий по производственной тематике. Звено, являясь постоянным производственным коллективом, позволяет школьникам упражняться в самостоятельном планировании работы, рациональной организации труда, взаимопомощи, привыкать поступать по правилу «Все за одного и один за всех». Вдумчивый подход педагогов к комплектованию звеньев, учет уровня образовательной и трудовой подготовки, физического развития и желания школьников, позволяет

создать звенья, равные по силам, способные творчески решать трудовые задачи, соревноваться в труде. Всесторонний учет при комплектовании звеньев позволяет с первых шагов создать в маленьком производственном коллективе атмосферу взаимопонимания, сотрудничества, а этим самым обеспечивается и поступательное развитие коллектива в целом и каждого его отдельного члена.

Методы обучения учащихся производительному труду разнообразны. Выбор учителем методов обучения определяется дидактическими задачами урока, условиями производственного обучения и опытом трудовой подготовки учащихся. К методу наблюдений прибегают многие учителя при первоначальном ознакомлении с отдельными операциями производительного труда, приемами работы передовиков колхозного и совхозного производства. Так, учитель Гримальюк Д. М. (Тышківська середня школа Городенківського району) проводит в процессе обучения наблюдение учащимися труда звеньевой колхоза имени Т. Г. Шевченко Вивчарук С. М.; учитель Иванченко А. В. (Ямницька СШ) наблюдает в процессе обучения труд также знатной звеньевой колхоза «Заря коммунизма» — Мудрой А. И. и др. Учитель Ильків П. О. (Конюшинська СШ), применяя метод наблюдений, прибегает к совокупности приемов: а) беседы для выяснения готовности учащихся к проведению наблюдений, выясняет наличие знаний для осмысливания сути наблюдений; б) объяснение цели наблюдений, составление плана наблюдений; в) самостоятельное наблюдение учащимися процесса труда с хронометражем отдельных трудовых операций; г) анализ результатов наблюдений. Наблюдение приемов труда передовиков производства нередко сочетается с участием учащихся в труде, показом передовиками дополнительно техники выполнения отдельных трудовых операций, просмотром кинофильмов, например: «Александр Гиталов рассказывает», «Евгения Долинюк» и др. (Заболотівська СШ и др.).

Особой разновидностью метода наблюдений при обучении труду является экскурсия. Для методики проведения экскурсии в условиях производственного обучения типичны как общие, известные в дидактике приемы, так и специфические, например, включение в производительный труд, проведение практических занятий, как один из приемов экскурсии (Пуківська СШ, учительница Порхунг Г. М.).

Действенными методами при обучении учащихся производительному труду являются лабораторные, практические занятия и опыты, в процессе которых школьники приобрета-

ют первичные умения и навыки труда, совершенствуют уже имеющиеся, а в процессе опытов приобретают привычки трудиться творчески, достигать высокой производительности труда.

Высокое качество трудовой подготовки учащихся возможно при условии повседневного учета результатов производственного обучения, всестороннего анализа и оценки трудового опыта, приобретаемого школьниками. Учет и оценка знаний, умений и навыков, как показывает школьная практика, является компонентом процесса обучения и осуществляется различными методами. Широко применяется преподавателями метод наблюдений, устный опрос, письменная проверка, анализ результатов труда. Методика учета и оценки труда учащихся в школьной бригаде имеет свои особенности в силу специфичности сельскохозяйственного производства. Целый ряд трудовых операций (посев, прополка, подкормка растений и др.), которые ученики выполняют, могут быть оценены лишь по истечении известного промежутка времени, когда будут ясны результаты труда. Безусловно, принимаются во внимание и неблагоприятные условия погоды и другие объективные причины.

В практике передовых бригад области определены рациональные формы учета выполнения учащимися различных трудовых операций, получили обоснованные критерии оценки трудовых умений и навыков.

Опыт передовых бригад области показывает, что при условии четкой организации и рациональной методики производственного обучения ученические бригады успешно справляются с подготовкой школьников как резерва бригад коммунистического труда.

М. М. ЧУМАЧЕНКО

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ УПРАЖНЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ НЕРУССКОЙ ШКОЛЫ

Фразеологические упражнения широко используются на уроках русского языка в нерусских школах. Эти упражнения способствуют развитию навыков живой разговорной речи на русском языке.

Фразеологические упражнения должны представлять собою умственные упражнения, способствующие выработке динамического стереотипа, на основе которого развиваются навыки и умения построения предложений на изучаемом языке.

Простейшие типы фразеологических упражнений основаны на том, что у детей образование словесных сигналов происходит путем подражания. Фразеологические упражнения в таких случаях представляют собой многократные повторения за учителем определенных фраз, предложений.

Элементарная разговорная речь на русском языке требует использования предложных сочетаний. Фразеологические упражнения способствуют усвоению русского предложного управления. Упражнения на материале предложных конструкций могут сопровождаться наглядностью действия — соответствующими манипуляциями как учителя, так и учеников. Такие упражнения часто приобретают характер игры.

Упражнения-игры активизируют класс: один ученик совершает действия с предметом, другой произносит предложное сочетание, соответствующее манипуляции первого, остальные ученики следят за правильностью построения фраз. Этот момент в упражнении способствует развитию у учащихся навыков взаимоконтроля.

В учебной работе младших школьников большое место занимает произвольное запоминание. Поэтому в упражнениях по различным темам следует вводить материал, способствующий произвольному запоминанию предложных сочетаний, так как предложное управление учащиеся усваивают в продолжение всего периода изучения русского языка.

Предложная конструкция используется во фразеологических упражнениях как «комплексная учебная единица». Сначала это падежная форма имени существительного с предложком, затем это более сложное семантически комбинируемое сочетание — управляющий глагол и управляемая предложная конструкция.

Система фразеологических упражнений должна способствовать развитию у учащихся навыков внутренней речи на русском языке. Развитие внутренней речи на неродном языке наблюдается при сочетании изобразительной наглядности с наглядностью графической. В таких случаях для словесного выражения явлений, наблюдаемых на картинах, учащиеся используют готовый лексический материал, на котором они строят русские фразы. При таких упражнениях учащиеся пользуются русской речью, не обращаясь к средствам родного языка.

Указанные положения легли в основу построения фразеологических упражнений на материале русского предложного управления, прилагаемых к докладу.

**МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ I—IV КЛАСІВ
НА УРОКАХ РУЧНОЇ ПРАЦІ**

Одним із стимулів для прищеплення і виховання у дітей моральних якостей є уроки ручної праці. На цих уроках учитель зобов'язаний прищепити і виховати у дітей любов і повагу до праці, пошану до людей праці, уміння застосовувати набуті знання на практиці, зберігати знаряддя праці, економно використовувати матеріал. На заняттях з ручної праці, під чуйним і умілим керівництвом учителя, є широкі можливості розвинути у дітей почуття колективізму, товариської взаємодопомоги, чесності і правдивості.

Щоб досягти поставленої мети, вчитель повинен глибоко і всесторонньо готуватись до уроків з ручної праці, продумати урок, виготовити кожний раз виріб, який запланував, оформити його естетично, продумати методи і прийоми роботи з ним. Ясно і чітко поставити перед собою мету уроку, які моральні якості можна на даному уроці прищепити учням і закріпити набуті. Чітка розповідь учителя про складові частини виробу, демонстрація окремих його частин, прийом і послідовність їх виконання дозволять учням зрозуміти процес роботи, що дасть можливість самостійно працювати, а тим самим дає моральне задоволення з виконаної праці і її процесів. Так непомітно в душі дітей появляється любов до праці. Задоволення з виконаного побуджує учнів до нової праці, до творчості і бажання зробити власними руками щось нове, красиве і корисне.

Досвід педагогічної практики з ручної праці студентів III—IV курсів факультету педагогіки і методики початкової освіти Івано-Франківського державного педагогічного інституту показує, що доцільно заняття проводити в такій послідовності:

1. Все необхідно до уроку підготувати під час перерви.
2. Оголосити тему. Показати готовий виріб (естетично оформлений).
3. Пояснити, з якого матеріалу виготовлений виріб та його складові частини.
4. Прийоми роботи, користування інструментом.
5. Послідовність роботи (записати на дошці).
6. Самостійна робота учнів.
7. Класна поурочна виставка, обговорення робіт.
8. Оцінка робіт учнів.

Така будова уроку з ручної праці в початкових класах, як це достатньо перевірено на практиці, найбільш ефективна і

дає змогу вчителеві творчо впроваджувати у навчально-виховну роботу з учнями норми морального кодексу будівника комунізму.

СЕКЦІЯ МАТЕМАТИКИ

В. С. СІКОРА

НОРМАЛЬНА РОЗВ'ЯЗНІСТЬ І ІНДЕКС ГРАНИЧНОЇ ЗАДАЧІ ДЛЯ ЕЛІПТИЧНИХ СИСТЕМ З ВИСОКИМИ ПОХІДНИМИ НА ГРАНИЦІ

Дана робота присвячена вивченню такої задачі (1): знайти в області D розв'язок класу K еліптичної системи

$$A(z) \frac{\partial u}{\partial x} - \frac{\partial u}{\partial y} + B(z) u = F(z), \quad z=(x, y) \quad (1)$$

який на границі цієї області задовольняв би умову

$$\sum_{k+l \leq m} a_{kl}(t) \frac{\partial^{k+l} u}{\partial x^k \partial y^l} \Big|_{\Gamma} = f(t) \quad (2)$$

Тут D — конечна однозв'язна область, A, B — дійсні квадратні матриці порядку $2r$ ($r \geq 1$); a_k — дійсні матриці розмірів $r \times 2r$; F, f — задані функціональні стовпці; K — клас дійсних функціональних стовпців із $2r$ елементів, які мають неперервні похідні m -го порядку в $D+\Gamma$ і $(m+1)$ -го в D , при цьому останні задовольняють на Γ умову Гельдера.

1. Шляхом переходу в (2) до похідних по дузі і нормалі та виключенням, користуючись (1) диференціювань по нормалі задача I зводиться до такої (II): знайти в D розв'язок класу K системи (1), який задовольнив би граничну умову

$$\sum_{k=0}^m a_k(t) \frac{d^k u}{dS^k} = f(t) \quad (3)$$

2. Пониженням порядку похідних в граничній умови (3) до нульового задача II зводиться до задачі, розглянутої в [1], [2]. Будується загальне інтегральне представлення розв'язків останньої задачі і доводиться їх досить висока гладкість.

3. Користуючись [2], одержуємо такі теореми:

Теорема 1. Існує конечне число функціональних рядків $\{P_k, Q_k, Z_k\}$ ($k=1, \dots, n$) таких, що для розв'язності задачі II необхідно і достатньо, щоб виконувались такі умови

$$\iint_{\mathcal{D}} P_{\kappa}(z) F(z) dx dy + \int_{\Gamma} q_{\kappa}(t) f_{\kappa}(t) dS = 0 \quad (\kappa = \underline{1}, \dots, n)$$

Теорема 2. Індекс задачі II дорівнює

$$-\frac{1}{\pi} \left[\operatorname{arg} \det (a_m(z) W(z, 0)) \right]_{\Gamma} + z,$$

де Γ — контур означає приріст функції, яка стоїть в дужках, коли z один раз обходить Γ в додатньому напрямі; $w(z, t)$ — побудована в [2] неперервна стійка фундаментальна матриця системи

$$A(z)W - \frac{1}{i} \frac{dW}{dt} = 0; \quad \text{вважається, що умова}$$

$$\det (a_m(z) W(z, 0)) \neq 0 \quad \text{при всіх } z \in \Gamma \text{ виконується.}$$

4. Так як розв'язок задачі I задовольняє задачу II і, навпаки, розв'язок задачі II задовольняє задачу I, то умови розв'язності і формули для індекса задач I і II співпадають. При цьому формули (4) можна надати такого виду:

$$-\frac{1}{\pi} \left[\operatorname{arg} \det \left(\sum_{\kappa+l=m} a_{\kappa l}(z) t^{\kappa} W^{(l)}(z, 0) \right) \right]_{\Gamma} + (2m+1)z,$$

$$\text{де } W^{(l)}(z, 0) = \left. \frac{d^l W(z, t)}{dt^l} \right|_{t=0}$$

ЛІТЕРАТУРА.

- (1). А. И. Вольперт, Теор. и прикл. матем., в. I (1958).
- (2). А. И. Вольперт, Труды Моск. матем. общ., т. 10 (1961)

П. І. БОДНАРЧУК

**ПРО ОДНЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ ПРОЕКЦІЙ Е. С. ФЕДОРОВА
НА n -МІРНИЙ ПРОСТІР (ДЕЯКІ ПИТАННЯ НАРИСНОЇ
ГЕОМЕТРИЇ n -МІРНОГО ПРОСТОРУ).**

В статті викладаються питання нарисної геометрії n -мірного простору. Розглянуто питання центрального і паралельного проектування точок n -мірного простору на площину про-

екцій Π^2 методом Е. С. Федорова. В результаті цього створено апарат для нескладного розв'язування основних задач нарисної геометрії n -мірного простору в проекціях Е. С. Федорова. В силу того, що теорема Бескіна доведена для n -мірного простору, запропонований метод має під собою міцну теоретичну основу.

Основні результати: розглянуто розв'язання основних задач нарисної геометрії n -мірного простору на площині проєкцій Π^2 . Доведено, що основні факти нарисної геометрії n -мірного простору співзвучні з основними положеннями нарисної геометрії трьохмірного простору. При розгляненому методі точка A n -мірного простору на площині проєкцій Π^2 зображається:

1. При центральному проектуванні сукупністю векторів, які виходять з спільного центра та утворюють між собою (за виключенням першого і останнього) рівні кути;

2. При паралельному проектуванні сукупністю векторів, які розміщені на одній прямій по різні сторони від однієї точки, що служить початком відліку.

3. Різні точки зображаються так само з паралельними лініями зв'язку.

Методи розв'язання задач n -мірного простору на проєкційному рисунку в проєкціях Е. С. Федорова мають свою специфіку, порівнюючи з задачами трьохмірного простору. Але прийоми їх розв'язання простіші за розв'язання іншими методами. Пропонований метод допоможе простіше розв'язувати ряд важливих практичних задач.

М. Т. МАСЛЯК

ЛАБОРАТОРНІ РОБОТИ ПО ГЕОМЕТРИЧНОМУ КРЕСЛЕННЮ

(Про учбовий посібник для студентів педагогічних вузів)

Посібник складається з таких частин:

І. Вступ

В цій частині висвітлюється питання політехнічної підготовки учнів з креслення. Розглянуто методичні особливості викладання креслення в педагогічних інститутах.

Підготовка вчителів креслення вимагає створення практичного посібника, який міг би дати ґрунтовні знання в практиці виконання рисунків. Даний посібник дає методичну послідовність всіх побудов і аналіз характерних помилок, які допускають студенти при виконанні лабораторних робіт.

II. Лабораторна робота № 1

НАПИСИ НА РИСУНКАХ КРЕСЛЯРСЬКИМ ШРИФТОМ

Для виконання цієї роботи послідовно підготовляється формат, проводять сітку, яка будується для 10, 7 і 5 номеру шрифту. При цьому звертається увага на поділ алфавіту по групах в залежності від конструкції окремих елементів, які утворюють букву. Обводку починають з горизонтальних і похилих ліній, а потім виконують заокруглення. Цифри мають розміри заголовних букв, і побудова їх повинна відповідати ГОСТу 3454-59.

III. Лабораторна робота № 2

ЛІНІЇ РИСУНКА, НАНЕСЕННЯ РОЗМІРІВ

Виконати різні типи ліній, нанести найпростіші розмірні лінії і розмірні числа, умовні знаки і написи. Для виконання цієї роботи використано комплексне завдання з лініями контура, побудов, обриву, штрихові і штрихпунктирні лінії на основі положень ГОСТ 3456-59. Розміри базуються на стандарті ГОСТ 3458-59.

IV. Лабораторна робота № 3

ШТРИХОВКА В РОЗРІЗАХ І ПЕРЕРІЗАХ

На форматі її виконати умовні графічні позначення металів, дерева, бетону, цегли, скла, рідин, ґрунтів і неметалічних матеріалів, використовуючи ГОСТ 3455-59. Описано нахил ліній, відстань між ними. При суміжних деталях штриховка виконується в зустрічному напрямі. Для вправи виконують 8 прямокутників, в яких креслять приклади штриховки.

V. Лабораторна робота № 4

СПРЯЖЕННЯ В ТЕХНІЧНИХ ФОРМАХ І ПРИ ГЕОМЕТРИЧНИХ ПОБУДОВАХ

Робота виконується на форматі 12 і включає в себе побудову округлень кутів, спряження двох прямих дугою, дуг з дугами. Побудова дотичних до двох кіл різних радіусів. Одночасно виконується приклад побудови спряжень в технічних формах, які підбираються по збірнику задач.

VI. Лабораторна робота № 5

ОВАЛИ. НАХИЛ І КОНУСНІСТЬ

В цій роботі описано побудову овалу на прикладі технічної деталі нахилу на прикладі профілю прокатної сталі, а конусність на прикладі валика і отвору конусної форми. Овал

будується по заданих великій і малій осях. Нахил і конусність показують у відношеннях або процентах.

VII. Лабораторна робота № 6 ЛЕКАЛЬНІ КРИВІ

Лекальні криві застосовуються в техніці при наочному зображенні циліндричних форм. Розглянуто правила побудов еліпса, параболи, гіперболи, циклоїди, епіциклоїди, гіпоциклоїди, синусоїди, косинусоїди та спіралі.

П. И. БОДНАРЧУК

МЕТОДИКА И ТЕХНИКА ИЗГОТОВЛЕНИЯ И ПРИМЕНЕНИЯ САМОДЕЛЬНЫХ НАГЛЯДНЫХ ПОСОБИЙ ПО МАТЕМАТИКЕ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

**(Математический практикум изготовления и применения
самодельных наглядных пособий)**

Одним из важных вопросов методики преподавания математики является методика и техника изготовления и применения самодельных наглядных пособий. Действительно, в большинстве школ имеется мало наглядных пособий по математике. В силу этого применению наглядных пособий по математике в педагогическом процессе уделяется мало внимания. Неужели математические факты даются учащимся легче физических? Работа в этом направлении затруднена отсутствием более конкретных пособий по указанной тематике. В силу этого изготовление самодельных наглядных пособий в большинстве школ желает быть лучшим.

Предлагаемое пособие должно в некоторой степени заполнить указанный пробел.

В главе 1 в основном рассмотрено значение наглядности при преподавании математики в средней школе. Главное внимание уделено вопросу изучения общих закономерностей конструирования наглядных пособий, учитывая потребности средней школы.

В главе 2 излагаются в конспективном плане элементы технологии материалов и вопросы конструирования распространенных деталей и узлов наглядных пособий. Этим достигается более компактное изложение последующих глав. Кроме того, включаются в рассмотрение проверенные на опыте абсолютно простые приемы обработки стекла (в том числе сверление и окрашивание стекла), которые с успехом могут применяться в любой школе. Применение этого опыта в школьной практике не требует дополнительного оборудова-

ния, а только содействует простоте конструкций наглядных пособий с применением стекла. Этому вопросу посвящены центральные главы 3 и 4.

Кроме этих вопросов, в центральных главах рассматривается:

а) составление примерного каталога самодельных наглядных пособий по каждому предмету и разделу учебной программы;

б) подробное описание новых и усовершенствованных самодельных наглядных пособий;

в) подробное описание наиболее употребительных в педагогическом процессе наглядных пособий;

г) практические приемы и методы конструирования и применения новых самодельных наглядных пособий.

Глава 5 дополняет главу I и имеет более методический уклон. В ней рассмотрены в основном вопросы методики организации изготовления и конструирования самодельных наглядных пособий.

Большинство из предлагаемых наглядных пособий рассчитаны на активные формы работы учителя математики с учащимися на уроках: индивидуальный и фронтальный эксперимент, практические и лабораторные работы.

В. Ю. ДІДИК

ПРО ГОМОМОРФНЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ФУНКЦІ ПЕРЕХОДІВ МАШИН АСОЦІАТИВНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ

1. В роботі [1] введено поняття ізоморфного представлення машин (див. [3]) так званими m -півгрупами і встановлено умови такого представлення.

В замітці досліджуються питання про гомоморфне представлення машин m -півгрупами в такому розумінні: p — машина

$A = \bar{A}(\alpha, \mathcal{H}, \delta)$ гомоморфно представлена m -півгрупою

$M = (\bar{A}, \bar{\alpha}, \bar{\mathcal{H}})$ якщо існує пара гомоморфізмів
 (φ, ψ) *цзо* $\varphi(\bar{\alpha}) = \alpha$ $\varphi(\bar{\mathcal{H}}) = \mathcal{H}$
 $\varphi(\bar{\alpha}) = \alpha$ $\varphi(\bar{\mathcal{H}}) = \mathcal{H}$

$\delta(a, x) = \varphi[\varphi^{-1}(a)\varphi^{-1}(x)]$ для всіх $a \in \alpha$ і $x \in \mathcal{H}$

де через $\varphi^{-1}(a)$ і $\varphi^{-1}(x)$ позначені деякі прообрази елементів

$a \in \mathcal{A} \text{ і } x \in \mathcal{H}$ при гомоморфізмах φ і ψ .

2. Основні результати такі:

а) якщо p -машина може бути гомоморфно представлена m -півгрупою, то вона може бути ізоморфно представлена m -півгрупою;

б) якщо p -машина може бути гомоморфно представлена двосторонньою, комутативною m -півгрупами, то вона може бути представлена ізоморфно також двосторонньою, комутативною m -півгрупами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Заровний В. П., Представление функции переходов машины ассоциативными операциями, ДАН СССР, 1963.

2. Глушков В. М., Абстрактная теория автоматов, УМН, 1961, № 5.

3. Ginsburg S., Some remarks on abstract machines, Trans. Amer. Math. Soc., 96 (1960), 400—444.

П. І. БОДНАРЧУК, Т. М. БАНДУРА, М. С. ДРУЧОК,
М. Ю. КУХАРУК, К. В. ПОКОТИЛО, Г. В. САВЧУК,
І. І. ПАРХУЦЬ, М. М. ГОРИШНА, Є. А. ВОЛКОВА,
Т. І. СТУДЕНА

НАРИСИ З МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ТРИГОНОМЕТРИЧНИХ ФУНКЦІЙ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ ЗА НОВОЮ ПРОГРАМОЮ

Тригонометричні функції вивчаються в курсі алгебри та елементарних функцій. Проте, до цього часу немає алгебраїчного викладу теорії тригонометричних функцій, за винятком роботи (1). В той же час геометрична теорія тригонометричних функцій створює штучний бар'єр реалізації при викладанні математики ідеї функціональної залежності. Тому на зріла постановка задачі:

- 1) дати алгебраїчний виклад тригонометричних функцій,
- 2) провести виклад в рамках нової програми з математики,
- 3) запропонувати нову трактовку задачі вимірювання кутів з метою встановлення єдиного підходу до вимірювання аргументу тригонометричних функцій при їх різноманітних застосуваннях.

Робота складається з двох частин.

В першій частині дається нарис з методики викладання тригонометричних функцій в курсі «Алгебри та елементарних функцій». Новизна викладу досягається розглядом таких основних ідей:

1. При розгляді проєкцій радіуса-вектора встановлюється їх співпадання з координатами його кінця.

2. Утворення кута уявляється як напрямлене обертання радіуса-вектора навколо його початку. Тоді мають силу такі геометричні твердження:

а) будь-якому куту завжди відповідає деякий центральний кут (паралельний перенос);

б) міри центрального кута та відповідної йому дуги співпадають.

Висновок б) дає можливість до вимірювання кутів підходити:

а) геометрично, тобто вимірювати $1/90$ частиною прямого кута;

б) алгебраїчно, тобто дійсними числами.

Вимірювання кутів дійсними числами полягає в співставленні кожному центральному куту дійсного числа, яке виражає довжину відповідної йому:

а) коло одиничного радіуса дотикається числової осі в початку відліку;

б) додатня дійсна піввісь накручується на коло проти руху стрілки годинника, а від'ємна — за рухом стрілки годинника;

в) встановлена при цьому відповідність і є шуканою.

Виходячи з цього, рекомендуємо в геометричних застосуваннях тригонометричних функцій використовувати градусне вимірювання кутів, а в інших — вимірювання кутів дійсними числами.

3. Алгебраїчний виклад означень тригонометричних функцій проводиться в дусі роботи (1), але на векторній основі. Це дає можливість ефективно розвинути всю теорію тригонометричних функцій.

Виклад супроводжується:

а) практичними задачами та вправами;

б) навідними міркуваннями при введенні понять та доведенні теорем.

Друга частина являє собою пробний підручник по висвітленій тематиці.

СЕКЦІЯ ФІЗИКИ

В. М. НОСОЛЮК

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ДІЕЛЕКТРИЧНОЇ ПРОНИКНОСТІ ТВЕРДИХ ДІЕЛЕКТРИКІВ

Діелектрична проникність на середніх частотах визначається як правило резонансним способом. Розглядувана методика також базується на резонансному способі, однак по-

сторонній еталонний конденсатор змінної ємкості, який на верхній частині діапазону утруднює виміри, тут не використовувався. Його замінила мікрометрична установка, в зв'язку з чим для обрахунків діелектричної проникності досить було визначити лінійні розміри вимірювального конденсатора.

Досліджуваний зразок має форму круга діаметром 2—3 см і товщиною 1—4 мм. Можна використати зразки квадратної форми. Пластини вимірювального конденсатора виготовлені з добре відшліфованих латунних кругів діаметром 4,3 см, прикріплених до мікрометричного гвинта і ретельно зцентрованих відносно його осі. Віддаль між ними визначається з точністю до 0,005 мм.

Зразок діелектрика вставляється між пластинами конденсатора і затискається головкою тріскачки мікрометричного гвинта з цілком певним зусиллям. Відмічається товщина d зразка. Добившись резонансу підбором частоти сигналу, виймаємо зразок і знову добиваємось резонансу на цій же частоті, але наближенням пластин до деякої віддалі d_0 . Для усунення впливу руки головка мікрометра сполучається з корпусом генератора і заземлюється.

Робоча формула для визначення діелектричної проникності матиме вид:

$$\epsilon = 1 + \left(\frac{d}{d_0} - 1 \right) \frac{S_0}{S}$$

де S_0 — площа обкладки конденсатора, S — площа зразка діелектрика. Для зменшення впливу краєвих ефектів завжди вибираються ці площі так, щоб $S < S_0$.

Як контрольний застосовується метод трьох близьких частот. При цьому відшукується резонансна частота f при наявності зразка, резонансна частота f_0 без зразка і резонансна частота f'_0 при підключеному еталонному конденсаторі C_e . Ємність C_e повинна бути невеликою, з тим, щоб f'_0 мало відрізнялось від f_0 . Формула для визначення діелектричної проникності матиме вид:

$$\epsilon = 1 + \frac{18\pi d C_e}{5 S} \frac{\alpha - 1}{\beta - 1} \quad \text{де} \quad \alpha = \left(\frac{f}{f_0} \right)^2 \quad \beta = \left(\frac{f}{f'_0} \right)^2 \quad \text{В цій формулі } S$$

береться в см^2 , а віддаль d в см.

Описана методика перевірена на зразках кварцу та плексигласу в діапазоні 2-100 мгц, причому одержані цілком задовільні результати.

П. П. КИРИЧОК
**РЕНТГЕНОСПЕКТРАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ІТТРІЕВОГО ФЕРРИТУ**

Основою теорії ферромагнетизму є погляди Крамерса (1) про «посередні зв'язки» між магнітоактивними атомами в ферритах і в «збуджених станах» немагнітних атомів. Теорія магнетизму дала можливість зв'язати між собою значну кількість експериментальних фактів по дослідженню дифракції нейтронів у ферритах, коефіцієнта теплового розширення, теплоємності, комбінаційного розсіювання і т. ін. Дослідження тонкої структури рентгенівських спектрів поглинання заліза в ферритах із структурою граната є одним з методів вивчення фізичної природи ферритів, що доповнює широку програму вивчення ферромагнетиків і дає можливість з'ясувати окремі питання сучасної теорії магнетизму.

В даній роботі вивчали тонку структуру К-спектра поглинання заліза в іттрієвому ферриті. К-спектр поглинання заліза реєструвався на спектрографі типу Йоганна з зігнутим по радіусу кристалом кварца (4245,74х) в другому порядку відбивання при дисперсії 7—8х/мм. Режим роботи рентгенівської трубки спектрографа 18 кв і 30А. Експозиція 4 год. Для визначення довжини хвилі окремих точок краю поглинання заліза в ферриті іттрія як лінії порівняння використовувались лінії K_{α_1, α_2} кобальта. Точність визначення положення рентгенівської лінії 0,1—0,15 ев. Оптимальна товщина вбирача дорівнює 5 мг/см². Спектри реєструвались фотografічним методом, фотометрувались на декількох висотах. Обчислювалось середнє значення трьох—чотирьох дослідів, потім розраховувалось в шкалі енергії і будувались криві залежності коефіцієнта поглинання від енергії.

Аналіз експериментальних даних дає можливість зробити попередні висновки:

1. З короткохвильового боку рентгенівського К-спектра поглинання заліза в іттрієвому ферриті спостерігається чітко виражена тонка структура. Появу тонкої структури можна з'ясувати наслідком перехрещених переходів S-електронів поглинаючих атомів на валентні місця в р-оболонках, збуджених атомів йонів кисню. Останні виникають в процесі утворення «посередніх зв'язків» між магнітоактивними атомами ферриту та іонами кисню.

2. Положення середньої точки К-краю поглинання заліза в іттрієвому ферриті співпадає з положенням такої точки краю поглинання заліза в оксиді заліза.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Н. А. Kramers, Physika 1, 182, 1934.

ВПЛИВ ВІДНОШЕННЯ MnO ДО MgO НА ДЕЯКІ МАГНІТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА РЕНТГЕНІВСЬКИЙ К-СПЕКТР ПОГЛИНАННЯ ЗАЛІЗА В МАРГАНЦЕВОМАГНІЄВИХ ФЕРРИТАХ

Для вивчення впливу відношення MnO до MgO на фізичні властивості ферритів типу шпінель досліджувалися ферромагнетики такого складу:

№ зразка	Fe_2O_3	MnO	MgO	B_{max}	H_c
1	40%	10%	50%	1770	1,78
2	40%	20%	40%	1898	1,49
3	40%	30%	30%	2206	1,44
4	40%	40%	20%	2500	1,43

К-спектр поглинання заліза одержували за допомогою спектрографа ДРС (метод Йоганна). Спектрограми вимірювались на мікрофотометрі МФ-2 (1). На основі одержаних

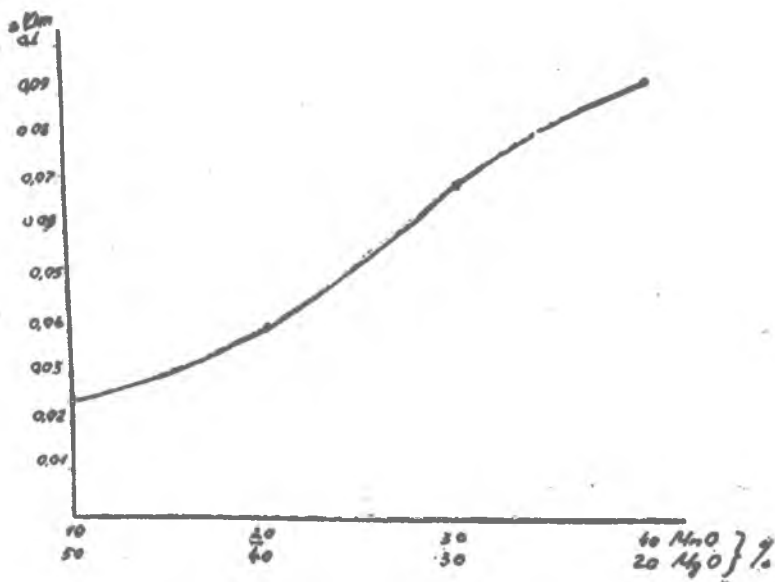

Рис. 1. Крива зміцнення середньої точки К-края поглинання заліза від відношення MnO до MgO в марганцевомагнієвих ферритах.

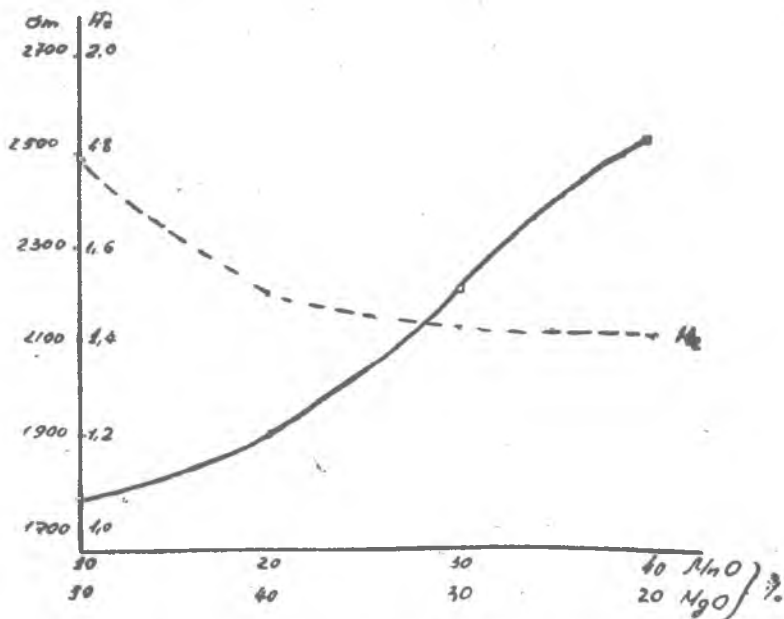

Рис. 2. Зміна V_{max} і H_c від MnO і MgO .

кривих залежності коефіцієнта поглинання від енергії, будували криві зміни зміщення середньої точки К-краю поглинання заліза від відношення MnO до MgO в марганцевомагнієвих ферритах (рис.1). На рис. 2 зображена зміна V_{max} і H_c від MnO і MgO .

На основі експериментальних даних можна зробити попередні висновки:

1. В марганцевомагнієвих ферритах із зростанням відношення MnO до MgO зміщується положення середньої точки К-краю поглинання заліза в бік коротких хвиль (на 0,8—2 ев).

2. З короткохвильового боку рентгенівського К-краю поглинання в ферритах різного відношення MnO до MgO спостерігались лінії тонкої структури.

3. Магнітна індукція даних ферритів зростає із збільшенням MnO , що добре узгоджується із закономірностями зміщення К-краю заліза.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Киричок П. П, Тези наукової конференції Ін-ту за 1962 р.

МАГНІТНІ ВЛАСТИВОСТІ СПЛАВУ Fe—Co.

Для вивчення природи зв'язків маловуглецевих легірованих сплавів заліза ми вибрали магнітні характеристики твердого розчину: холловську електрорушійну силу, магнітну проникність, коерцетивну силу, магнітне насичення. Сплави підготовлені у високочастотній індукційній печі. Зразки піддавались термообробці [1].

Криві намагнічування знімались балістичним методом в замкненому магнітному колі. Холловська електрорушійна сила визначалась величиною намагнічування зразка по формулі

$$E = R \Phi I \gamma b$$

$E \cdot 10^{-6} \text{ в}$

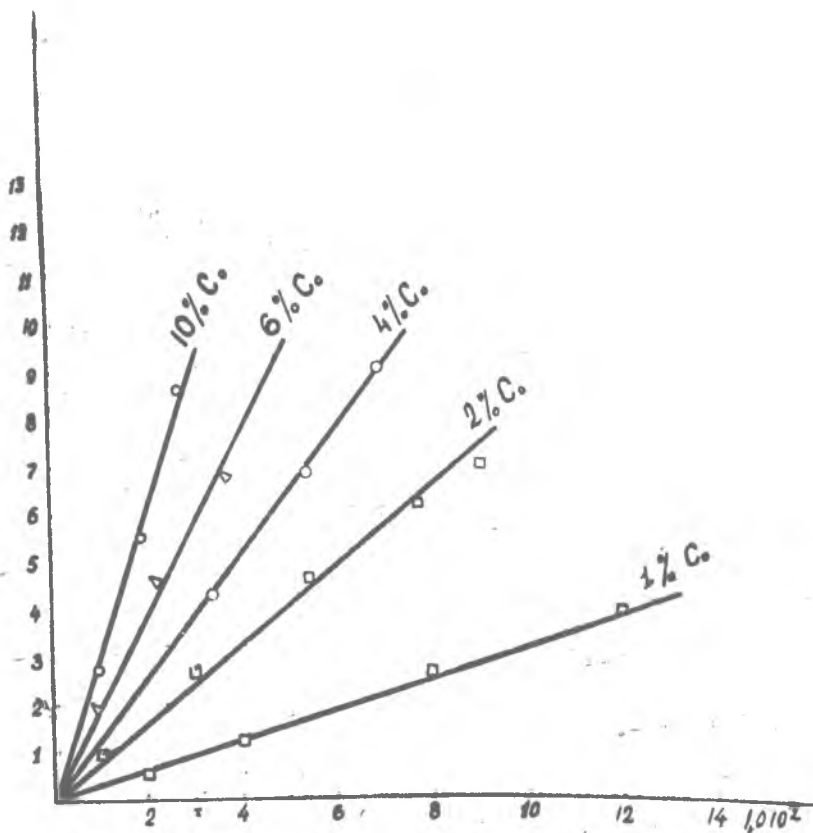

Рис. 1. Залежність холловської е.р.с. від намагнічування.

де J — намагнічування зразка, γ — густина струма, b — від-
 даль, між електродами, $R\phi$ — стала Холла-Кікоїна

Інтенсивність намагнічування обчислювали з формули

$$J = \frac{B-H}{4\pi}$$

Зміна Холловської е. р. с. від намагнічування зображено на
 рис. 1. Залежність магнітних властивостей і Холловської
 е. р. с. від концентрації кобальта в залізі зображено на
 рис. 2 і 3.

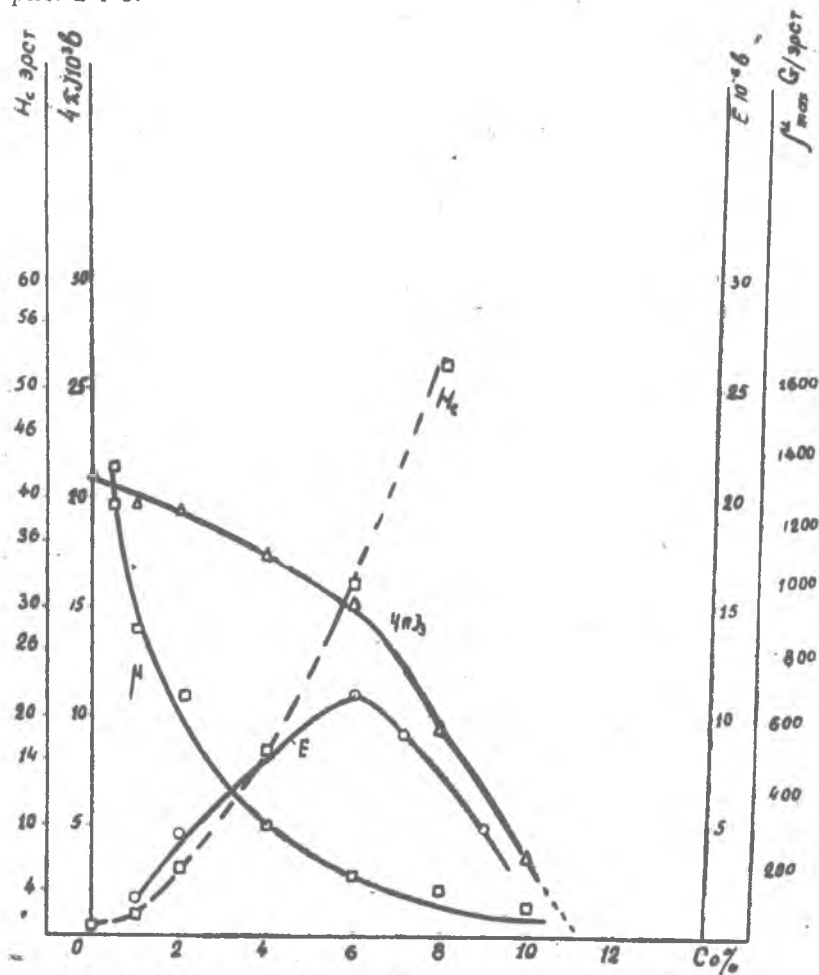

Рис. 2. Зміна е.р.с. Холла-Кікоїна, магнітної проникності,
 коерцетивної сили і намагнічування від концентрації
 кобальта в залізі.

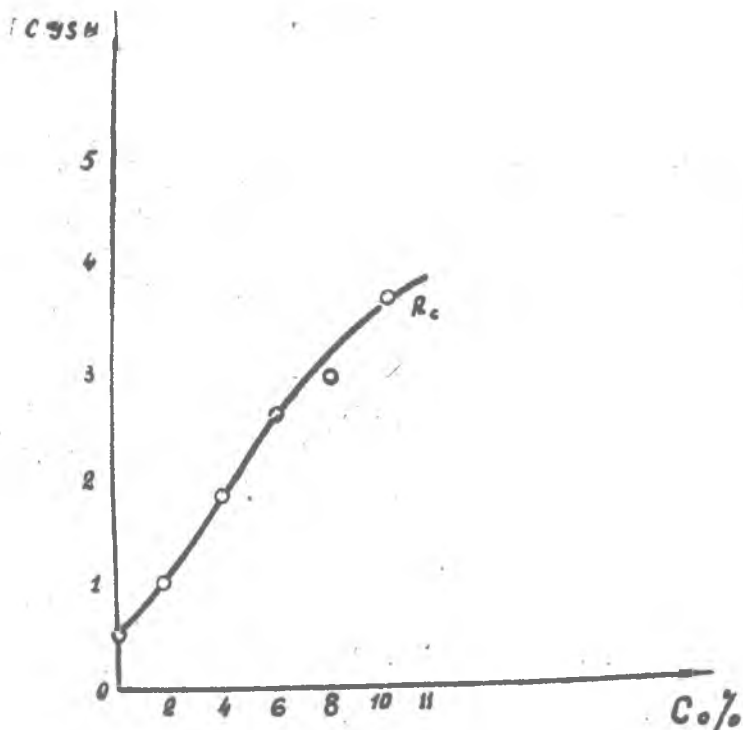

Рис. 3. Залежність сталої Холла-Нікоїна від концентрації Co.

З рис. 1 видно, що Холловська е.р.с. змінюється в залежності від намагнічування по лінійному закону до значень, що відповідають стану насичення. Із зростанням концентрації кобальта в залізі зростає кутовий коефіцієнт кривих, які виражають зміну Холловської е.р.с.

На рис. 2 зображена зміна магнітної насиченості, максимальної проникності $\mu_{\max} = \frac{B}{H}$ коерцетивної сили і сталої

Холла-Нікоїна (рис. 3) від концентрації кобальта в залізі. Магнітна насиченість зменшується із збільшенням концентрації кобальта в сплаві Fe—Co. Від концентрації кобальта 6% і при дальшому зростанні її магнітна насиченість різко зменшується. Сплав Fe—Co при концентрації порядку 11,5% Co стає немагнітним. Магнітна проникність різко зменшується при збільшенні кобальта в залізі.

Коерцетивна сила при малих концентраціях зростає повільно і при концентрації кобальта в залізі від 6%—до 7,5%

інтенсивно зростає. Сплаву, який має 6% Со, відповідає різке зростання H_c , а також зменшення магнітної проникності. Холловська е.р.с. при збільшенні концентрації збільшується і при дальшому зростанні кількості кобальту в залізі Холловська е.р.с. спадає. Максимум е.р.с. досягає при такій концентрації Со в залізі, яка відповідає магнітному насиченню.

Така закономірність зміни Холловської е.р.с. від концентрації Со в залізі ймовірно обумовлена тим, що вона визначається значенням намагнічування і сталю Холла-Кікоїна.

Намагнічування J_s для сплаву Fe—Со також, як і для сплаву Fe—Mn, зменшується, а значення R_f зростає. Експериментальні криві рис. 2 і рис. 3 залежності магнітних характеристик сплаву Fe—Со від концентрації Со дають можливість допустити, що область α — твердого розчину поширюється при зміні концентрації до 6%. Зростання коерцетивної сили в однофазній області від 0% до 6% Со можливо можна з'ясувати зміною характеру міжатомних зв'язків, структури сплаву і виникнення створень III роду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Киричок П. П. — Наукові записки Івано-Франківського педагогічного інституту, том. 2, 1958 р.
2. Курилев Д. Г. — Физика металлов и металловедение, т. II, вып. 3, 1956.

І. М. КИЛІЧЕНКО

ВПЛИВ УПОРЯДКУВАННЯ НА ТЕПЛОЄМКІСТЬ І ЕЛЕКТРОПРОВІДНІСТЬ В ЛАТУНІ

Структурні перетворення типу «порядок-безпорядок» у великій мірі впливають на фізичні властивості багатьох сплавів, тому дослідженню процесів упорядкування останнім часом приділяється значна увага.

В даній роботі ставилось за мету визначити різницю теплоємності і електропровідності латуні стехіометричного складу в упорядкованому і неупорядкованому стані.

Досліджуючи зміну теплоємності упорядкованого сплаву мідь—цинк з температурою, Сайкс установив, що при температурах вище критичної, тобто після руйнування дальнього порядку, теплоємність латуні приблизно на 25% більша, ніж при кімнатній температурі. Цю надлишкову теплоємність латуні в розупорядкованому стані пов'язують з витратами енергії на руйнування ближнього порядку, яке продовжується після знищення дальнього порядку в розміщенні атомів.

Є, проте, підстави вважати, що, принаймні, частина цієї надлишкової теплоємності не зв'язана з додатковим погли-

нанням теплоти на фазовий перехід, а обумовлена лише відмінністю в порядку розміщення атомів. Дійсно із зміною степеня порядку, як було встановлено експериментами, змінюються пружні властивості сплаву, а отже, змінюється спектр власних коливань кристалічної ґратки, що, в свою чергу, приводить до зміни питомої теплоємності.

Для того, щоб перевірити, в якій мірі порядок у розташуванні атомів впливає на характер коливань кристалічної ґратки, були проведені вимірювання теплоємності одного і того ж зразка в упорядкованому і неупорядкованому станах. Різниця теплоємності, якби вона була знайдена, визначить, очевидно, ту її частину, яка обумовлена відмінністю в степені порядку.

Вимірювання проводились на диференціальному калориметрі з індукційним нагріванням зразків, який дозволяє виключати вплив фазових перетворень, якби вони і відбувались, під час вимірювань, що, однак, мало ймовірно. Похибка вимірювання теплоємності не перевищує 0,5%. Паралельно проводились вимірювання електричного опору на тих самих зразках. Опір вимірювався з допомогою низькоомного потенціометра. Точність вимірювання становила 0,2%. Зразки були виготовлені з міді і цинку високої чистоти (99,99%). Плавка проходила в високочастотній печі в атмосфері аргону.

В результаті проведених вимірювань було встановлено, що питома теплоємність В-латуні у неупорядкованому стані на 4,5—5% вища від питомої теплоємності того ж зразка в упорядкованому стані. Різниця в електричному опорі зразків становила 10—15%.

Таким чином, одержані результати дають підстави твердити, що принаймні їх частина надлишкової теплоємності, яку мають упорядковані сплави вище критичної температури, обумовлена зміною в характері коливань кристалічної ґратки, викликаної розупорядкуванням, і не зв'язана з поглинанням енергії на фазове перетворення.

Г. Ф. КАЛУГІН

ДО ПИТАННЯ ВИРОЩУВАННЯ МОНОКРИСТАЛІВ ІЗ МЕТАЛЕВИХ РОЗПЛАВІВ

В роботі розглянуто теоретичні основи кристалізації металів і сплавів, а також вплив різних факторів на процес кристалізації. Подано короткий огляд робіт, виконаних як у нас, так і за кордоном, в галузі кристалізації металевих розпла-

вів; розглянуто питання про недосконалість металевих монокристалів, що вирощуються з розплавів. Для одержання монокристалів було змонтовано спеціальну піч, що дозволяє вирощувати монокристали легкоплавких металів — цинку, алюмінію, олова та їх сплавів.

Конструкція печі дозволяє одержувати монокристали з металевих розплавів у вакуумі. Одержані монокристали цинку при різній швидкості охолодження (різні швидкості подачі печі у межах від 0,15 мм/хв до 6 мм/хв) з метою дослідження впливу швидкості охолодження на мозаїчну структуру монокристалів легкоплавких металів та їх сплавів.

О. О. ЧАЙКІВСЬКА

САМОСТІЙНА РОБОТА УЧНІВ НА УРОКАХ ФІЗИКИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ

Закон про перебудову роботи школи і наближення її до життя вимагає здобуття глибоких, міцних і життєвих знань. Це в свою чергу вимагає підвищення ефективності уроку, розвитку самостійності і ініціативи учнів.

Самостійна робота учнів на уроці є одним з важливих засобів здійснення цих завдань. Самостійна робота учнів може бути спрямована як на одержання нових знань, так і на повторення попереднього та закріплення нового матеріалу.

Форми самостійної роботи можуть бути різноманітні: фронтальний експеримент учнів, робота з роздавальним матеріалом, лабораторні роботи, робота з підручником, графічні вправи і завдання, розв'язування задач.

Фронтальний експеримент характеризується органічним зв'язком з виучуваним матеріалом, короткочасністю (від 3—4 до 10 хв.), простотою, що полегшує його виконання учнями, коротким оформленням наслідків.

Робота з роздавальним матеріалом (прилади, моделі, колекції, дидактичні картки) відрізняється від фронтального експерименту тим, що учні, знайомлячись з властивостями речовин, будовою приладів тощо, не виконують дослідів з ними у власному розумінні цього слова. Одним з видів роздавального матеріалу можуть бути дидактичні картки, які включають певні завдання (графічні, експериментальні, розв'язування задач різного роду тощо). Приведено приклади використання фронтального експерименту, роздавального матеріалу, картки.

Робота з підручником використовується для вивчення нового матеріалу, закріплення, для доповнення матеріалу, ви-

кладеного вчителем, для повторення, для роботи над таблицями фізичних величин, схемами. Самостійне вивчення учнями матеріалу за підручником може поєднуватись з фронтальним експериментом або з роботою над роздавальним матеріалом. Наведено прикладі такого поєднання. При роботі над підручником учням потрібно ставити ряд запитань, що організує і спрямовує роботу учнів.

Більша самостійність при виконанні лабораторних робіт досягається шляхом постановки робіт як експериментальних задач, самостійним плануванням роботи учнями, самостійним підбором обладнання.

Важливе значення мають самостійні графічні вправи учнів: креслення графіків функціональних залежностей фізичних величин, ходу променів в геометричній оптиці, схем електричних кіл, схем приладів. Спрощений рисунок того чи іншого приладу чи перебігу явища (наприклад, зарядження через вплив) іноді краще відбиває справжнє розуміння учнем матеріалу, ніж усне опитування.

Самостійне розв'язування задач має велике значення для зміцнення знань і кращого їх опанування. До цілком самостійного розв'язування задач учнів треба підводити поступово: а) перші задачі певного типу слід розв'язувати біля дошки, залучаючи всіх учнів класу; б) потім проводити досить детальний аналіз задачі з класом без запису на дошці, а всі обчислення учні проводять самостійно; в) далі корисно застосовувати коментоване розв'язування задач, коли учні працюють більш самостійно, а вчитель перевіряє розуміння учнями ходу розв'язування; г) наступним етапом є самостійне розв'язування учнями спільної для всього класу задачі з окремими вказівками учителя тим учням, які цього потребують; д) цілком самостійне розв'язування при індивідуальних завданнях для учнів.

Роль учителя в процесі навчання при широкому застосуванні самостійної роботи учнів на уроці не применшується — він організує і спрямовує роботу учнів, контролює і оцінює її, готує роздавальний матеріал, перевірочні і дидактичні картки, індивідуальні завдання для учнів, добивається, щоб кожна хвилина на уроці була доцільно використана. При самостійних роботах учнів учитель мусить і має можливість в найбільшій мірі здійснювати індивідуальний підхід до учнів.

СЕКЦІЯ МУЗИКИ І СПІВІВ

М. П. ГРИНИШИН

ХУДОЖНЯ ВИРАЗНІСТЬ СПІВУ А КАПЕЛА

1. Хоровий спів має свою давню традицію і багату історію, яка відрізняється лише йому властивими особливостями.

Акапельний спів виник ще давно з гуртового виконання пісень. На основну мелодію нанизувались так звані підголоски, які створювали звукове мереживо. Такий спосіб співу не потребував допомоги інструменту, звідси й виникла манера виконання народних пісень без музичного супроводу а капела, що дало великий поштовх для розвитку хорового мистецтва нашої країни.

2. Зважаючи на те, що акапельний спів є вищим етапом щодо хорової майстерності, доцільно всім самодіяльним, в тому числі і шкільним хорам, на якому художньому рівні вони не знаходилися б, переходити до цього способу співу, як такого, який відкриває перед ними широкі і цікаві виконавські можливості, підносить хор на вищий художній рівень.

3. Поліпшенню хорової майстерності найбільше сприяє грудно-діафрагмове дихання. Треба всіляко уникати ключичного поверхового дихання, яке не лише негативно впливає на якість хорового співу, але й на здоров'я самих співаків. Для розвитку вокального дихання найкраща така вправа: глибоко вдихнути повітря і слідкувати, щоб воно потрапило нижче грудної клітки, тобто в діафрагму. Декілька секунд затримати його і поступово видихнути. Таку вправу повторити декілька разів.

У творах широкого розспівного характеру застосовувати так зване ланцюгове безперервне дихання.

4. **Культура звука** в хоровому співі, особливо в акапельному, має вирішальне значення. Тому звук завжди повинен бути прикритий, округлий, з наявністю відповідного забарвлення, яке так необхідне для розкриття того чи іншого характеру твору. Треба вести рішучу боротьбу з форсованим і крикливим співом. Найбільш обережно слід ставитись до звука «е», який за своєю природою звучить відкрито, особливо у верхньому регістрі.

5. **Звукове ведення** повинно бути рівне, без поштовхів, м'яке у творах повільного темпу, особливо при тихому співі (М. Леонтович — «Піють півні»), у творах урочистих (А. Новіков — «Родина моя»), маршовидного темпу («За-

свистали козачаньки») вивчення повинно бути емоційне, енергійне, бадьоре, але ніяк не крикливе.

6. Виразна дикція допомагає слухачам зрозуміти зміст твору. Її відсутність свідчить про низький художній рівень хору. Тому вправи на скоромовки в значній мірі допомагають подолати цю трудність. Потрібно звернути особливу увагу на сонорні звуки л, м, н, р, які під час співу більше всіх бувають невиразними.

7. Хоровий ансамбль — вміння всіх виконавців співати одночасно, злитно і з однаковою силою — вимагає добре розвинутої хорової техніки, яка набувається відповідними вправами: співати тихо і голосно, всім хором і окремими партіями.

8. Чиста інтонація є наріжний камінь в хоровому мистецтві. Без наявності чистої інтонації не може бути й мови про хор як художню виконавську одиницю. Причини фальшивої інтонації криються, насамперед, у недосвідченості співаків у користуванні вокальним диханням, звукоутворенням, в невмінні інтонувати в першу чергу малі і великі секунди, не говорячи вже про збільшені і зменшені інтервали.

9. Правильне фразування також у великій мірі допомагає розкрити художній образ твору, і йому слід приділяти чималу увагу під час роботи над твором.

10. Тверда і м'яка атака звука на початку твору визначає характер його виконання. Такий твір, як «Ой, у полі жито», обов'язково почнемо м'якою атакою і, навпаки, «Вічний революціонер» — твердою.

11. Як неможливо прочитати літературний твір без відповідних пауз і цезур, так неможливо художньо виразно проспівати, не врахувавши їх.

12. Без глибокого усвідомлення і логічного осмислення цих хорових елементів — дихання, звукоутворення, звуковедення, дикції, хорового ансамблю, чистої інтонації, нюансів, фразування, атаки звука, цезури, паузи — твір не зворушить слухача. Він мусить бути виконаний натхненно, з піднесенням, зворушливо і з відповідною мімікою.

13. Аналізи пісень М. Леонтовича, який, ідучи шляхом поглиблення музичних образів народних пісень, користується багатою гармонією, як одним з могутніх засобів художньої виразності, можуть багато допомогти кожному керівникові хору.

14. Приклади з досвіду кращих наших професійних хорових колективів («Думка», «Трембіта», Український народний хор, Закарпатський народний хор, Академічний хор російської пісні та інші), які домоглися великих успіхів

щодо художньої виразності завдяки застосуванню співу а капела, дають змогу ближче ознайомитись з творчим надбанням цих провідних колективів нашої країни.

Л. В. ЯРОСЕВИЧ

ЛЕСЯ УКРАЇНКА І МУЗИКА

Вивчення зв'язків Лесі Українки з музикою має дуже важливе значення в загальній системі дослідження творчого шляху великої поетеси. Ця проблема виявляє два основні аспекти:

1. Зв'язки Лесі Українки з музикою.

2. Художні образи творчості Лесі Українки в музичній інтерпретації композиторів.

Першого з цих питань в більшій чи меншій мірі торкаються літературознавчі та музикознавчі дослідження, друге — майже зовсім не розроблене.

Літературно-мистецьке оточення, в якому виховувалась Леся Українка, сприяло розвитку її природної музичної обдарованості. Червоною ниткою проходить через все життя поетеси любов до народної пісні. Сімейні традиції етнографічних студій, а також безпосередній творчий контакт Лесі Українки з М. В. Лисенком спрямували поетесу на шлях наукового дослідження українського музичного фольклору. На полі наукової фольклористики Леся Українка співпрацювала з такими видатними дослідниками народної піснетворчості, як І. Франко, К. Квітка, Ф. Колесса. Леся Українка все життя зберігала в пам'яті дуже багато народних пісень. Сучасники стверджують, що поетеса виконувала пісні народною манерою. Збірник «Народні мелодії» з голосу Лесі Українки записав і упорядкував К. Квітка (К. 1917). Він є цінним вкладом в українську наукову фольклористику.

Вивчення впливу фольклору, зокрема музичного, на естетику, ідеї та образи художньої творчості Лесі Українки — надзвичайно важлива проблема дослідження художніх особливостей стилю поетеси, зокрема народності її творів. Саме через народну музику розкривається провідна ідея шедевр творчості Лесі Українки — «Лісової пісні».

Не менш цікаві й зв'язки геніальної поетеси з професійною музикою. В дитинстві Леся Українка вчилась грати на фортепіано і, незважаючи на хворобу, все життя не переривала контакту з живим музичним виконавством. Як свідчать численні висловлювання в листах, гра на фортепіано була органічною духовною потребою Лесі Українки.

В епістолярній спадщині поетеси, а також в спогадах близьких Лесі Українці осіб знаходимо цікаві матеріали, що характеризують музичний смак поетеси, її широкий музичний світогляд.

Леся Українка дуже цікавилась розвитком української національної музичної культури, активно підтримувала творчі зв'язки з великим класиком української музики М. В. Лисенком.

Вплив музичних зацікавлень Лесі Українки на її літературні образи позначився на всіх жанрах творчості поетеси, починаючи від використання музичних термінів, алегорій, паралелей, сюжетів, закінчуючи на «музичній образності» художнього мислення та музикальності мови.

Остання проблема ще чекає свого спеціального дослідження.

Зв'язки Лесі Українки з музичним мистецтвом глибокі та багатогранні. Розкриття цих зв'язків як в літературознавчій, так і в музикознавчій літературі — важливий вклад у вивчення взаємопроникнення та взаємозбагачення літератури й музики.

Поки що немає опублікованих музикознавчих робіт, що аналізують розкриття в музиці літературних образів Лесі Українки.

На тексти Лесі Українки написано і пишеться багато музичних творів різних жанрів. Серед них велика кількість вокальних творів, два балети і опера на сюжет «Лісової пісні», симфонічна сюїта «Пам'яті Лесі Українки» і ін.

В романсах українських композиторів-класиків знаходимо яскраві зразки високохудожньої музичної інтерпретації поезії Лесі Українки — «Смутної провесни» і «Не дивися на місяць весною» М. В. Лисенка, «Стояла я і слухала весну» і «Дивлюсь я на ясні зорі» К. Стеценка, «Гетьте думи» і «Колискова» Я. Степового — досі неперевершені зразки розкриття музичними засобами поетичних образів Лесі Українки.

Як в українській класичній музиці, так і в творчості радянських композиторів не одержала повноцінного музичного розкриття героїчна та соціальна тематика поезії Лесі Українки, так характерна для образного мислення поетеси-борця.

Радянські композитори продовжують звертатись до творчості Лесі Українки.

В балетній та оперній музиці також повторюється сюжет «Лісової пісні». Та незважаючи на надзвичайну музикальність цього твору, на ньому не повинні закінчуватись пошу-

ки оперних та балетних сюжетів, тем для симфонічних творів.

Створення високохудожніх, адекватних літературному першоджерелу музичних творів на тексти Лесі Українки вимагає глибокого проникнення в ідейно-естетичну та філософську суть літературних образів геніальної поетеси.

Якщо творчість Т. Г. Шевченка знайшла високохудожнє музичне розкриття в лисенківській «Музиці до «Кобзаря», в творах Стеценка, Степового і Людкевича, то літературна творчість Лесі Українки у всьому її багатстві ще жде глибокого музичного розкриття.

З М І С Т

Секція суспільних наук

	Стор.
Потоцький Г. К. Про значення рішень листопадового Пленуму ЦК КПРС для перетворення програми партії в життя	3
Потоцький Г. К. Боротьба проти буржуазного націоналізму — інтернаціональний обов'язок братніх комуністичних і робітничих партій	4
Іванов Т. П. Листопадовий Пленум ЦК КПРС (1962 р.) про значення прибутку в народному господарстві СРСР	6
Омельченко Т. А. Жінки Прикарпаття в боротьбі за перетворення в життя рішень партії (1961—1962 рр.)	8
Побережний І. Н. Соціалістичні перетворення на Івано-Франківщині в 1939—1941 рр.	10
Сьома О. П. Програма КПРС про єдність міжнародного робітничого руху	14
Міхеєв Г. І. XXII з'їзд КПРС про зміст і форми ідеологічної роботи в період розгорнутого будівництва комунізму	16
Бондаренко В. П. Батьки як носії комуністичних ідеалів	17
Бабашкіна К. А. Розвиток радянської торгівлі за 4 роки (по матеріалах Івано-Франківської області)	18
Трикоз І. І. Деякі підсумки розвитку народного господарства України в четвертому році семирічки	20
Бондаренко В. П. Батьки — уповноважені суспільства у вихованні дітей в сім'ї	22
Бутковський В. А. До формування сучасного населення Буковини	23
Крживицький Б. Г. Реакційність еговістської концепції суспільного розвитку	25
Горбова тий М. Д. Форми управління промисловістю України в перші роки радянської влади (1917—1923 рр.)	26
Гараць В. Й. Діяльність сільських парткомів Івано-Франківської, Львівської і Чернівецької областей у 1963 році	29

Федорчак П. С. Значення ленінського вчення про розвиток важкої індустрії для створення матеріально-технічної бази комунізму	33
---	----

Секція історичних наук

Мельничук Я. С. Матеріали селянських громад як джерело для вивчення соціально-економічних відносин в Прикарпатському селі XV—XVIII ст.	34
Сафронова Н. О. З досвіду вивчення історії рідного краю	36
Духніч В. О. Січневе повстання військових поселенців Серпуховського та Таганрозького уланських полків	37
Васюта І. К. До характеристики класових груп селянства Західної України по забезпеченості робочою і продуктивною худобою	39
Іванченко А. В. Деякі питання формування науково-атеїстичного світогляду учнів у курсі суспільствознавства	42
Духніч В. О. Повстання військових поселенців округів Таганрозького і Чугуївського уланських полків	44

Секція педагогічних наук

Флякс С. С. Система організації і зміст педагогічної практики студентів педагогічних інститутів у світлі закону про зв'язок школи з життям	47
Куценко Б. М. Деякі питання роботи груп продовженого дня (з досвіду шкіл м. Івано-Франківська і області)	49
Мельников П. К. А. С. Макаренко про трудове виховання	50
Гришин Е. О. Бригади комуністичної праці — колективний вихователь	51
Гавакова Т. І. Роль вимог до навчальної діяльності учнів 5—8 класів у формуванні самоконтролю	52
Комановський І. В. Система педагогічної освіти батьків	53
Прядченко В. Ф. Порівняльні дані основних показників фізичного розвитку мелоді Прикарпаття (1917—1962 рр.)	54
Флякс С. С. Педагогічні основи піонерської організації імені В. І. Леніна	55
Гавакова Т. І. Мотиви самоконтролю та його спрямованість у навчальній діяльності учнів 5—8 класів	58
Сисюєва О. В. Емоційність естетичних суджень учнів 5—7 класів	60
Гуменюк Я. П. Сучасна методика спортивного тренування і проблеми розвитку волейбола	63

Секція літературознавства

Нісонецький П. Г. До питання про українсько-польські літературні зв'язки (на матеріалах дожовтневої української літератури)	65
---	----

Войтко Н. А. Поэзия Демьяна Бедного и фольклор	67
Войтко Н. А. Антирелигиозная сатира Демьяна Бедного	71
Райковская О. Б. Писатель должен быть не только талантливым (о рассказе Веры Пановой «Мальчик и девочка»)	73
Райковская О. Б. К вопросу об идейности и художественности. Поиск героя (о пьесе В. Пановой «Как поживаешь, парень?»)	74
Городівський В. М. Образ Івана Вишенського в однойменній поемі Івана Франка	76
Городівський В. М. Інтелігенція Галичини другої половини ХІХ ст.	78
Городівський В. М. Критичні статті І. Франка про галицьку інтелігенцію	79
Суржок Г. И. Традиции Н. В. Гоголя в романе «Чайковский» Е. П. Гребенки	81
Третяк Л. М. Природа в художній прозі І. Франка	88
Лисенко О. Т. Юрій Федькович про освіту та виховання	88
Твардовський В. Із. Використання фольклору Гуцульщини в повісті «Камінна душа» Хотковича	86
Бородин И. П. Некоторые вопросы типизации в повестях К. Паустовского	89

Секція мовознавства

Кирина Л. Я. Значение и употребление глаголов будущего времени совершенного вида в русском литературном языке первой трети XVIII века	91
Суханова В. Ф. До питання про методику вивчення мови художніх творів	92
Смирнова Г. С. Лексика із зниженою стилістичною характеристикою в «Енеїді» І. П. Котляревського	94
Величко Т. И. Из наблюдений над некоторыми особенностями в употреблении именного составного сказуемого в русских повестях Г. Ф. Квитки-Основяненко	95
Кирина Л. Я. Об употреблении формы прошедшего времени на -л в значении «прошедшего в будущем» и истории формы «буду-ль» в русском языке	97
Величко Т. И. Из особенностей беспредложного управления в русских повестях Квитки-Основяненко	99
Смирнова Г. С. Побутова лексика в «Енеїді» І. П. Котляревського	102

Секція педагогіки та методики початкової освіти

Ужгина З. С. Дидактические основы работы ученических производственных бригад	103
	137

Більчук М. В. Робота акварельними фарбами в I—IV класах	105
Ужгина З. С. О дидактических основах обучения труда в ученических производственных бригадах	106
Чумаченко М. М. Фразеологические упражнения в началь- ных классах нерусской школы	108
Васплишин С. С. Моральне виховання учнів I—IV класів на уроках ручної праці	110

Секція математики

Сікора Б. С. Нормальна розв'язність і індекс граничної за- дачі для еліптичних систем з високими похідними на гра- ниці	111
Боднарчук П. І. Про одне узагальнення проєкцій Е. С. Фе- дорова на n -мірний простір (деякі питання нарисної гео- метрії n -мірного простору)	112
Масляк М. Т. Лабораторні роботи по геометричному крес- ленню (про учбовий посібник для студентів педагогічних вузів)	113
Боднарчук П. И. Методика и техника изготовления и при- менения самодельных наглядных пособий по математике в средней школе	115
Дідик В. Ю. Про гомоморфне представлення функції пере- ходів машин асоціативними операціями	116
Боднарчук П. І., Бандура Т. М., Дручок М. С., Кухарук М. Ю., Покотило К. В., Савчук Г. В., Пархуць І. І., Горішна М. М., Волкова Є. А., Студена Т. І. Нариси з методики викладан- ня тригонометричних функцій в середній школі за новою програмою	117

Секція фізики

Носолюк В. М. Методика визначення діелектричної проник- ності твердих діелектриків	118
Киричок П. П. Рентгеноспектральне дослідження ітрієво- го ферриту	120
Киричок П. П., Тополов О. А. Вплив відношення MnO до MgO на деякі магнітні характеристики та рентгенівсь- кий x -спектр поглинання заліза в марганцевомагнієвих ферритах	121
Киричок П. П. Магнітні властивості сплаву Fe—Co	123
Киліченко І. М. Вплив упорядкування на теплоємність і електропровідність в латуні	126
Калугін Г. Ф. До питання вирощування монокристалів з металевих розплавів	127

Чайківська О. О. Самостійна робота учнів на уроках фізики як засіб підвищення ефективності навчання	128
---	-----

Секція музики і співів

Гринишин М. П. Художня виразність співу а капела	130
Яросевич Л. В. Леся Українка і музика	132

НБ ПНУС

bn4117

БЧ 00413. Підписано до друку 12. III. 1964 р.
Формат паперу 60×90¹/₁₆. Друк. арк. 8,75. Папер. арк. 4,375.
Зам. № 144, тираж 500.

Івано-Франківська облдрукарня, вул. Чапаєва, 15.